

RAST – L. VI,
ŠT. 1–2 (31–32)
MAJ 1995

ISSN 0353-6750

R A S T

REVİJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VSEBINA		str.	RAST št. 1-2 (31-32)
UVODNIK	Obetavno za nadaljnjo rast Rasti	3	Jože ŠKUFCA
I LITERATURA			
Poezija	Novo mesto	7	Tone PAVČEK
	Temenica 1	8	
	Temenica 2		
	Temenica 3	9	
	S poti	9	Martin KADIVEC
	Pridi k meni na deželo	10	Jure MURN
	Pijanec		
	Ariadna		
	Večerne zarje		
	Nad Jurijem	10	Franci ŠALI
	Pozno		
	Tvoj obraz	11	Ivan ŠKOFLJANEC
	Zaman čutim		
	Prst dehti		
	Minevanje	11	Marjanca ŽVAR
Proza	Hudič	12	Marina CVETAJEVA (Prevod: Lidija GAČNIK GOMBAČ)
	Stoje na glavi in prevračanje kozolcev dedka Severina Šalija	23	Ivan GREGORČIČ
	Čumnata	31	Jože AMBROŽIČ
II KULTURA			
	Uvodna beseda	35	Marjan BREZOVAR
	Igralci so prišli (odlomek)	35	Jože GALE
	Ladko Korošec	41	Ivan GODEC
	Ciril Kosmač (1910 - 1980)		
	Petnajst let pozneje	50	Marta FILLI
	Marijina cerkev v Stopnem - novo- odkrite freske Janeza Ljubljanskega	53	Robert PESKAR
	Jakob Savinšek - obzorja in detajli umetnikovega ustvarjanja	60	Sonja KLEMENC
	Parki za življenje in Dolenjska	70	Andrej HUDOKLIN
	Začetne stiske in uspehi Knjižnice Mirana Jarca	75	Vilma PIRKOVIČ
III NAŠ GOST			
	Iz samote in molka (Pogovor s priorjem pleterske kartuzije p. Janezom Hollensteinom)	83	Milan MARKELJ
IV DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Slovenci in druga svetovna vojna (Ob 50. obletnici zmage nad fašizmom in nacizmom)	95	Bogdan OSOLNIK
	Slovenske dileme glede regionalizma in povezav v svetu	100	Marjan OSOLNIK

V ODMEVI IN ODZIVI

24. podelitev Krkinih nagrad

113 France BERNIK
Miloš KOVAČIČ

Dolenjska arheologija v letu 1994

115 Borut KRIŽ

Bernarda Potočnik, Hmeljnik

119 Mojca RAMŠAK

Šinigojev protivojni roman

121 Milan MARKELJ

Novosti Dolenjske založbe

122 Franci ŠALI

VI GRADIVO ZA DOLENJSKI
BIOGRAFSKI LEKSIKON

129 Karel BAČER

VI KRONIKA

December 1994 - februar 1995

135 Peter ŠTEFANČIČ

Sodelavci te številke

150

OBETAVNO ZA NADALJNJO RAST RASTI

Z nemajhno zamudo je prišla do bralcev zadnja (dvojna) številka petega letnika Rasti. Taki presledki med posameznimi zvezki za revijo vsekakor niso reklamno dejanje, zato naj bi bilo v prihodnje takih vrzeli malo ali nič. Pet let (neprijazne) vztrajnosti za rojevanje in obstoj revije je za nami in skrajni čas je, da se ji začrtajo trdnejše razvojne možnosti.

Seštevki med dohodki in izdatki za revijo v preteklem koledarskem letu so pokazali, da je napravila nad devetsto tisoč dolga. Približno polovica tega zneska je nastalo zaradi še neprodanih izvodov prve izredne številke Rasti.

Čeprav izhaja Rast že šesto leto, še vedno ni dovolj znana v prostoru. Marsikje je še prava neznanka. O njej se prav gotovo premalo piše, reklamnih potez zanjo ni nobenih. Če bi imela več naročnikov in organizirano prodajno mrežo, bi bil iztržek zanjo večji in še z večjo vnemo bi nastajala. Nobena kulturna revija na Slovenskem se samo s prodajo ne more vzdrževati in obnavljati. Revijalno bogastvo ima vrednost za danes, za današnje bralce, neprecenljivo pa je tudi njeno bogastvo za zgodovinski spomin. Ne gre pozabiti globokega spoznanja, da zapisana beseda ostane. In Rasti ne bo treba preveč zardevati, če bo kdaj v prihodnosti doživela kritično presojo s pogledom v času svojega nastajanja in porajanja.

V letu 1995 naj bi Rast z vsemi številkami dosegla okoli 600 strani obsega. Uredniški odbor v sedanji sestavi meni, da je tak načrt sicer ambiciozen, hkrati pa toliko realen, da bo s predvidenimi materialnimi možnostmi tudi uresničljiv. Večina članov, ki skrbi za izdajanje Rasti, je nepopustljivo zagnana. Nenehno se trudi tudi za še bolj kvalitetno revijo. Če pa obstaja možnost in pripravljenost, da odgovornost za izhajanje Rasti prevzame uspešnejša ekipa, naj se to zgodi brez zadržkov. Resnici na ljubo pa je treba povedati, da na sedanjo njeno vsebinsko zasnovo do sedaj še ni bilo kritičnih pripomb.

V letošnjem letu se bo Rast osamosvojila. Poslavlja se od dosedanje izdajateljice, od Tiskarne Novo mesto oziroma njene Dolenjske založbe. Za njeno izdajateljstvo se je odločilo 16 občin širše Dolenjske, Bele krajine, Kočevja, Posavja in Zasavja. Odgovorna koordinativna vloga za izpeljavo te nelahke naloge je v rokah župana novomeške mestne občine.

Rast bo prilagodila svojo notranjo organiziranost skladno z določili Zakona o javnih glasilih iz leta 1994. Izdajatelji revije se bodo odločili še za obliko upravljanja, torej za sklad ali za delniško družbo. Drugi dohodki za izdajanje te publikacije bodo še obveznosti iz naročnin in prodaje ter iz deleža, ki ga reviji namenja Ministrstvo za kulturo.

Še naprej pa naj bo izražena oziroma izkazana tudi naklonjenost sponzorjev. Nekateri, njih imena so bila predstavljena v posameznih zvezkih, so v preteklih letih odločilno pomagali, da revija ni doživela svojega življenjskega brodoloma.

Zapis o Ladku Korošču, opernemu umetniku, pa se zdaj bere tudi kot postumno priznanje njegovemu delu, uveljavljenim in priznanim doma in v svetu.

V pripravi je že naslednja številka Rasti. Dokončno jo bo oblikovalo uredništvo pod vodstvom odgovornega urednika, ki ga bo imenoval novi izdajatelj revije.

Jože Škufca

Novo mesto, 25.3.1995

RAST – L. VI,
ŠT. 1–2 (31–32)
MAJ 1995

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

NOTO MISTO

I

Če bi me pri postavljanju tvojih vprašanj
pustili pri miru, bi se ti rad odzval.
Izostalo se mesto, kjer bi se ti odzval.
Če bi me pri postavljanju tvojih vprašanj
pustili pri miru, bi se ti rad odzval.
Izostalo se mesto, kjer bi se ti odzval.

Tu stane, ne postavljaš mi vprašanj, ne daješ
mi odgovorov, ne daješ mi odgovorov.
Tu stane, ne postavljaš mi vprašanj, ne daješ
mi odgovorov, ne daješ mi odgovorov.
Tu stane, ne postavljaš mi vprašanj, ne daješ
mi odgovorov, ne daješ mi odgovorov.

Izostalo se mesto, kjer bi se ti odzval.
Če bi me pri postavljanju tvojih vprašanj
pustili pri miru, bi se ti rad odzval.
Izostalo se mesto, kjer bi se ti odzval.
Če bi me pri postavljanju tvojih vprašanj
pustili pri miru, bi se ti rad odzval.
Izostalo se mesto, kjer bi se ti odzval.
Če bi me pri postavljanju tvojih vprašanj
pustili pri miru, bi se ti rad odzval.

Tu stane, ne postavljaš mi vprašanj, ne daješ
mi odgovorov, ne daješ mi odgovorov.
Tu stane, ne postavljaš mi vprašanj, ne daješ
mi odgovorov, ne daješ mi odgovorov.
Tu stane, ne postavljaš mi vprašanj, ne daješ
mi odgovorov, ne daješ mi odgovorov.
Tu stane, ne postavljaš mi vprašanj, ne daješ
mi odgovorov, ne daješ mi odgovorov.

LITERATURA

Tone Pavček **NOVO MESTO**

*To mesto prepoznavam brez znamenj in znakov
skozi pore na koži, skozi zaprte veke.
To mesto je mesto mojih otroških korakov
s postaje do Trga, od Trga do Reke,
dolgo romanje v dan, beg ptic pred hudim.
To mesto je moje mesto, čeprav ga ne ljubim.*

*To mesto prepoznavam od bosih nog dalje
po vročini nekdanjih cest, po blatu in prahu,
po sladkih željah in še bolj po strahu
od pešpoti in od neskončne razdalje
med Mestom in mano,
med Trgom in trto,
med Reko in našim potokom.*

*To mesto prepoznavam kot še veljavno srečko
z zmeraj na novo podaljšanim rokom,
kot začudeni prišlek, kot mali dečko
s tujim klobukom in s svojim jokom
med grozdi ljudi, ciganov, konj in vozov,
med hojo od vrat do vrat te ali one pisarne,
med vonji neužitih dobrot iz slaščičarne,
med romanjem s postaje do Trga, od Trga do Reke
in od Reke nazaj in na veke vekov..*

*Po tem ga poznam. Ne po Kapitlju in Bregu
ne po ponižnosti Lamuta pred Krko in Tintoretom,
a po ranljivosti ptic in njihovem begu
in po nasmehu ciganke, črne, s svetniškim obstrom
okrog glave otročka v njenem naročju.
Svetlo osončje v zamazani culi.
Težko romanje v večnem enakonočju
na odcepu med še neobstoječim in že minulim.*

VLADIMIR LAMUT: Zima ob
Krki, laviran tuš

LITERATURA
Rast 1-2 / 1995

*Temenica temna, ob tvoje teme
še zmeraj naslanjam glavo otroštva,
neogreto kot predpomladno vreme,
z očmi bogatinov, z usti uboštva.*

*Z nogo na tvojem hrbtu, z rokama
na tvojih rokah, na tvojih licih z usti
stojim in te pijem. Med nama
moj čas, ki teče po tvoji strugi,*

*a ga ne vračaš, kot sama se vračaš
med jelševje, vrbje, na beli dan
iz podzemlja, zagrobja, izpod plašča
teme, le odplavljaš, odlagaš ga vstran
kakor vse bežno, begotno, minljivo.
A to delaš nežno, z roko ljubeče ženske,
kakor da spiraš moj molk z nepresahljivo
svojo mehko govorico Dolenjske.*

*Tako v sebi ob tebi za tabo ponavljam
tvoj govor, psalmista visoko besedo:
nič, kar je, ne propade, vse se obnavlja
in poje tudi z molčečimi usti svoj kredo.*

TEMENICA

2

*Temenica, rodil sem se ob tebi in s tabo
bi kmalu poniknil, zato vem, kje izvira,
v kakšnem preplašenem toku ali v strašnem bogu*

*črna voda tvojega podzemlja, kje
skozi tvoje vijuge, okljuke, tolmane
vdira glas nerojenih, ki jim iz temote*

*ni bilo dano stopiti v luč, in glas tistih,
ki so šli iz dneva v noč in se v sebi iztekli.
Zdaj so oboji kot živo lomljenje isker*

*svetlobe ali svetlikanje alg in mahu
v neki neresnični resnici, ki bo
postala prej ali slej tudi naša usoda.*

*Temenica, pusti kamne, ki sem jih metal
vate, ležati na dnu, ne vračaj igrač, lepih
spominov, rajši ob dežju v kakšnem stranskem*

*rokavu skrivoma vrzi na breg kamen
svoje medne pečine, kamen, ki z njim
govoriš svoje temne skrivnosti zagrobja, svoj*

*mizerere in aleluja... Naj ga najdem,
ta kamen, ne za moč in rešitev, a za pogovor
z milo senco v tvoji globini, ko me pokliče.
Amen.*

VSEBINA

		str.	RAST št. 1-2 (31-32)
UVODNIK	Obetavno za nadaljnjo rast Rasti	3	Jože ŠKUFCA
I LITERATURA			
Poezija	Novo mesto	7	Tone PAVČEK
	Temenica 1	8	
	Temenica 2		
	Temenica 3	9	
	S poti	9	Martin KADIVEC
	Pridi k meni na deželo	10	Jure MURN
	Pijanec		
	Ariadna		
	Večerne zarje		
	Nad Jurijem	10	Franci ŠALI
	Pozno		
	Tvoj obraz	11	Ivan ŠKOFLJANEC
	Zaman čutim		
	Prst dehti		
Proza	Minevanje	11	Marjanca ŽVAR
	Hudič	12	Marina CVETAJEVA (Prevod: Lidija GAČNIK GOMBAČ)
	Stoje na glavi in prevračanje kozolcev dedka Severina Šalija	23	Ivan GREGORČIČ
	Čumnata	31	Jože AMBROŽIČ
II KULTURA			
	Uvodna beseda	35	Marjan BREZOVAR
	Igralci so prišli (odlomek)	35	Jože GALE
	Ladko Korošec	41	Ivan GODEC
	Ciril Kosmač (1910 - 1980)		
	Petnajst let pozneje	50	Marta FILLI
	Marijina cerkev v Stopnem - novo- odkrite freske Janeza Ljubljanskega	53	Robert PESKAR
	Jakob Savinšek - obzorja in detajli umetnikovega ustvarjanja	60	Sonja KLEMENC
	Parki za življenje in Dolenjska	70	Andrej HUDOKLIN
	Začetne stiske in uspehi Knjižnice Mirana Jarca	75	Vilma PIRKOVIČ
III NAŠ GOST			
	Iz samote in molka (Pogovor s priorjem pleterske kartuzije p. Janezom Hollensteinom)	83	Milan MARKELJ
IV DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Slovenci in druga svetovna vojna (Ob 50. obletnici zmage nad fašizmom in nacizmom)	95	Bogdan OSOLNIK
	Slovenske dileme glede regionalizma in povezav v svetu	100	Marjan OSOLNIK

V ODMEVI IN ODZIVI

24. podelitev Krkinih nagrad

113 France BERNIK
Miloš KOVAČIČ

Dolenjska arheologija v letu 1994

115 Borut KRIŽ

Bernarda Potočnik, Hmeljnik

119 Mojca RAMŠAK

Šinigojev protivojni roman

121 Milan MARKELJ

Novosti Dolenjske založbe

122 Franci ŠALI

VI GRADIVO ZA DOLENJSKI
BIOGRAFSKI LEKSIKON

129 Karel BAČER

VI KRONIKA

December 1994 - februar 1995
Sodelavci te številke

135 Peter ŠTEFANČIČ
150

OBETAVNO ZA NADALJNJO RAST RASTI

Z nemajhno zamudo je prišla do bralcev zadnja (dvojna) številka petega letnika Rasti. Taki presledki med posameznimi zvezki za revijo vsekakor niso reklamno dejanje, zato naj bi bilo v prihodnje takih vrzeli malo ali nič. Pet let (neprijazne) vztrajnosti za rojevanje in obstoj revije je za nami in skrajni čas je, da se ji začrtajo trdnejše razvojne možnosti.

Seštevki med dohodki in izdatki za revijo v preteklem koledarskem letu so pokazali, da je napravila nad devetsto tisoč dolga. Približno polovica tega zneska je nastalo zaradi še neprodanih izvodov prve izredne številke Rasti.

Čeprav izhaja Rast že šesto leto, še vedno ni dovolj znana v prostoru. Marsikje je še prava neznanka. O njej se prav gotovo premalo piše, reklamnih potez zanjo ni nobenih. Če bi imela več naročnikov in organizirano prodajno mrežo, bi bil iztržek zanjo večji in še z večjo vnemo bi nastajala. Nobena kulturna revija na Slovenskem se samo s prodajo ne more vzdrževati in obnavljati. Revialno bogastvo ima vrednost za danes, za današnje bralce, neprecenljivo pa je tudi njeno bogastvo za zgodovinski spomin. Ne gre pozabiti globokega spoznanja, da zapisana beseda ostane. In Rasti ne bo treba preveč zardevati, če bo kdaj v prihodnosti doživela kritično presojo s pogledom v času svojega nastajanja in porajanja.

V letu 1995 naj bi Rast z vsemi številkami dosegla okoli 600 strani obsega. Uredniški odbor v sedanjosti sestavi meni, da je tak načrt sicer ambiciozen, hkrati pa toliko realen, da bo s predvidenimi materialnimi možnostmi tudi uresničljiv. Večina članov, ki skrbi za izdajanje Rasti, je nepopustljivo zagnana. Nenehno se trudi tudi za še bolj kvalitetno revijo. Če pa obstaja možnost in pripravljenost, da odgovornost za izhajanje Rasti prevzame uspešnejša ekipa, naj se to zgodi brez zadržkov. Resnici na ljubo pa je treba povedati, da na sedanjo njeno vsebinsko zasnovo do sedaj še ni bilo kritičnih pripomb.

V letošnjem letu se bo Rast osamosvojila. Poslavlja se od dosedanje izdajateljice, od Tiskarne Novo mesto oziroma njene Dolenjske založbe. Za njeno izdajateljstvo se je odločilo 16 občin širše Dolenjske, Bele krajine, Kočevja, Posavja in Zasavja. Odgovorna koordinativna vloga za izpeljavo te nelahke naloge je v rokah župana novomeške mestne občine.

Rast bo prilagodila svojo notranjo organiziranost skladno z določili Zakona o javnih glasilih iz leta 1994. Izdajatelji revije se bodo odločili še za obliko upravljanja, torej za sklad ali za delniško družbo. Drugi dohodki za izdajanje te publikacije bodo še obveznosti iz naročnin in prodaje ter iz deleža, ki ga reviji namenja Ministrstvo za kulturo.

Še naprej pa naj bo izražena oziroma izkazana tudi naklonjenost sponzorjev. Nekateri, njih imena so bila predstavljena v posameznih zvezkih, so v preteklih letih odločilno pomagali, da revija ni doživela svojega življenjskega brodoloma.

Zapis o Ladku Korošču, opernemu umetniku, pa se zdaj bere tudi kot postumno priznanje njegovemu delu, uveljavljenim in priznanim doma in v svetu.

V pripravi je že naslednja številka Rasti. Dokončno jo bo oblikovalo uredništvo pod vodstvom odgovornega urednika, ki ga bo imenoval novi izdajatelj revije.

Jože Škufca

Novo mesto, 25.3.1995

RAST – L. VI,
ŠT. 1–2 (31–32)
MAJ 1995

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

NOVO MESTO

I

to mesto pripadamo ljudem, ki so
skopani na voljo, da se
to mesto je mesto, ki je mesto
v prostoru, da se, da se, da se
to mesto je mesto, ki je mesto
to mesto je mesto, ki je mesto

to mesto pripadamo ljudem, ki so
skopani na voljo, da se
to mesto je mesto, ki je mesto
v prostoru, da se, da se, da se
to mesto je mesto, ki je mesto
to mesto je mesto, ki je mesto

to mesto pripadamo ljudem, ki so
skopani na voljo, da se
to mesto je mesto, ki je mesto
v prostoru, da se, da se, da se
to mesto je mesto, ki je mesto
to mesto je mesto, ki je mesto
to mesto je mesto, ki je mesto

to mesto pripadamo ljudem, ki so
skopani na voljo, da se
to mesto je mesto, ki je mesto
v prostoru, da se, da se, da se
to mesto je mesto, ki je mesto
to mesto je mesto, ki je mesto
to mesto je mesto, ki je mesto

LITERATURA

Tone Pavček **NOVO MESTO**

*To mesto prepoznavam brez znamenj in znakov
skozi pore na koži, skozi zaprte veke.
To mesto je mesto mojih otroških korakov
s postaje do Trga, od Trga do Reke,
dolgo romanje v dan, beg ptic pred hudim.
To mesto je moje mesto, čeprav ga ne ljubim.*

*To mesto prepoznavam od bosih nog dalje
po vročini nekdanjih cest, po blatu in prahu,
po sladkih željah in še bolj po strahu
od pešpoti in od neskončne razdalje
med Mestom in mano,
med Trgom in trto,
med Reko in našim potokom.*

*To mesto prepoznavam kot še veljavno srečko
z zmeraj na novo podaljšanim rokom,
kot začudeni prišlek, kot mali dečko
s tujim klobukom in s svojim jokom
med grozdi ljudi, ciganov, konj in vozov,
med hojo od vrat do vrat te ali one pisarne,
med vonji neužitih dobrot iz slaščičarne,
med romanjem s postaje do Trga, od Trga do Reke
in od Reke nazaj in na veke vekov..*

*Po tem ga poznam. Ne po Kapitlju in Bregu
ne po ponižnosti Lamuta pred Krko in Tintoretom,
a po ranljivosti ptic in njihovem begu
in po nasmehu ciganke, črne, s svetniškim obstretom
okrog glave otročka v njenem naročju.
Svetlo osončje v zamazani culi.
Težko romanje v večnem enakonočju
na odcepu med še neobstoječim in že minulim.*

VLADIMIR LAMUT: Zima ob
Krki, laviran tuš

LITERATURA
Rast 1-2 / 1995

1

*Temenica temna, ob tvoje teme
še zmeraj naslanjam glavo otroštva,
neogreto kot predpomladno vreme,
z očmi bogatinov, z usti ubošta.*

*Z nogo na tvojem hrbtu, z rokama
na tvojih rokah, na tvojih licih z usti
stojim in te pijem. Med nama
moj čas, ki teče po tvoji strugi,*

*a ga ne vračaš, kot sama se vračaš
med jelševje, vrbje, na beli dan
iz podzemlja, zagrobja, izpod plašča
teme, le odplavljaš, odlagaš ga vstran
kakor vse bežno, begotno, minljivo.
A to delaš nežno, z roko ljubeče ženske,
kakor da spiraš moj molk z nepresahljivo
svojo mehko govorico Dolenjske.*

*Tako v sebi ob tebi za tabo ponavljam
tvoj govor, psalmista visoko besedo:
nič, kar je, ne propade, vse se obnavlja
in poje tudi z molčečimi usti svoj kredo.*

TEMENICA

2

*Temenica, rodil sem se ob tebi in s tabo
bi kmalu poniknil, zato vem, kje izvira,
v kakšnem preplašenem toku ali v strašnem bogu*

*črna voda tvojega podzemlja, kje
skozi tvoje vijuge, okljuke, tolmane
vdira glas nerojenih, ki jim iz temote*

*ni bilo dano stopiti v luč, in glas tistih,
ki so šli iz dneva v noč in se v sebi iztekli.
Zdaj so oboji kot živo lomljenje isker*

*svetlobe ali svetlikanje alg in mahu
v neki neresnični resnici, ki bo
postala prej ali slej tudi naša usoda.*

*Temenica, pusti kamne, ki sem jih metal
vate, ležati na dnu, ne vračaj igrač, lepih
spominov, rajši ob dežju v kakšnem stranskem*

*rokavu skrivoma vrzi na breg kamen
svoje medne pečine, kamen, ki z njim
govoriš svoje temne skrivnosti zagrobja, svoj*

*mizerere in aleluja... Naj ga najdem,
ta kamen, ne za moč in rešitev, a za pogovor
z milo senco v tvoji globini, ko me pokliče.
Amen.*

TEMENICA 3

*Temenica, knjiga mojih starih naslovov:
mlinov, kačjih pastirjev, preslic in kamnov,
dolgih ur čakanja in zrenja v omamno
pregibanje, v nezadržno pretakanje v novo,*

*ti, ki ne veš za počitek ponoči, čez dan za postanek,
a veš za nežnost kapelj pod jelšnim lokom,
za razsežnost voda pod vrhnjim tokom,
a tudi, kako je zdrsljivo kratek in tanek*

*rob med zgoraj in spodaj, kako je
naš delež nerazdružljivo oboje,
pusti me še, pa četudi v brezglasju*

*ob sebi, na bregu, na begu rodov
in časa, in zapiši vame še en naslov,
kako minevam počasi v tvojem brezčasju.*

Martin Kadivec S POTI

*V GOZDU vsaka stvar
v stvarstvo šepeta.
Senca najbolj tiha
senčno misel
vase diha.*

*KAKO bogat kraj
s sencami in
ptičjimi imeni,
z vzgibi trav,
s kresnimi semeni.*

*AVEMARIJO pozvanja,
svetu naznanja,
da od ostrih obrisov teles
ostale bodo le sence,
begale od tal do nebes.*

*O KAKŠEN dan.
Kakršen dan,
takšna noč.
Prebliski oviti
v sanjski obroč.*

*OD DREVJA kaplja.
Sivo jutro, siv dan.
Jesenska megla.
Skoz sitasto sivino
ptiček ščebeta.*

*NE z našo,
s svojo inteligenco
leta ptič.
Obsega svoj obseg
in nič.*

Jure Murn PRIDI K MENI NA DEŽELO

*Kadar bo srce tako želelo,
pridi k meni na deželo.*

*Vabim te, pridi spomladi
na sprehod po naši livadi.
Bodo vse cvetoče trate
dehtele zate.*

*Kadar bo srce bolelo,
pridi k meni na deželo.*

PIJANEC

*Z rezjo je včeraj likof bil,
pa k sosеду malo sem zavil.
Ko se vrnem od soseda,
žena me grdo pogleda.*

*Je začela godrnjat,
da ne pomagam ji rezin pobrat.
Je še rekla "pober" se, kjer si bil",
pa sem spet čez par trenutkov
pri sosеду pil.*

*Danes pobira rezine,
meni besede ne zine.*

ARIADNA

*Iz nekega drugega sveta
v moj svet je prišla
Ariadna, deklica mila.
Nitko rešilno je imela s seboj,
ker se ni namenila
izgubiti z menoj.*

VEČERNE ZARJE

*Ob večernih zarjah
šel sem v sanjah
s prsti po njenih laseh.
Videl sem iskro v njenih očeh.*

*In nasmeh,
ko v svojih dlaneh
njen obraz imel sem blag.*

*Vem, da bo spet lep večer
v srcu zanetil nemir.
Da bodo spet večerne zarje
vabile me v sanje.*

Franci Šali NAD JURIJEM

*Nosi me
bisagava pot,
ziblje.*

*Vreli vzgib
mi ustne
pregiblje.*

*Veter
je prisluhnil,
je slišal utrip,
klepetelj
je obstal,
je utihnil.*

*Kako razkošno
ta hip,
ko kaplje
jagodne magme
medijo,*

*ko svet je
kakor izdihnil.*

POZNO

*Jedri tema,
v izbi
kaplji koža
pocurlja
v svrti hlap.*

*Skodljan
trapljem
od smolnih grap
k reki.*

*Ah,
ona, jaz...
Oba
v tesni
sanjava
dalje brezbrežja.*

Ivan Škofljanec **TVOJ OBRAZ**

*Morda vidim
tvoj obraz
v belem cvetu,
ki ga utrgam
in vzamem
za okras.*

*Morda čutim
tvojo dlan,
ker nikoli
te ne iščem;
in nikdar
nisem sam.*

ZAMAN ČUTIM

*Moja dlan
je bela.
Moja dlan
je topla.
Moja dlan
je prazna.*

*Zaman čutim.
Zaman čakam.
Zaman prosim
za besede
kot za kruh
z naše njive.*

PRST DRHTI

*V tišini brazde
dež polzi
med kamni
kot nekoč.*

*V tišini brazde
prst drhti
kot dekle
prvo noč.*

Marjanca Žvar **MINEVANJE**

*na povrhnjico praznine odloženo
neskončje*

*med ožine notranjosti vklenjena
pesem
prepuščena dotiku odmeva*

*razklane iluzije si utirajo pot
skozi meglo
obešeno na moje dlani*

plesnivi mah bo moje vzglavje

*preden odidem
si zapojem
pesem o zelenih metuljih*

Marina Cvetajeva HUDIČ

Marina Cvetajeva; reproducirano iz knjige Glasovi časa, antologija desetih ruskih pesnikov dvajsetega stoletja, 1978

O prozi Hudič je ruska pisateljica Marina Cvetajeva (1892 - 1941) pisala 24. oktobra 1934 svoji češki prijateljici A. A. Teskovi: "Pišem zaporedno poglavje svojega otroštva "Hudič". Mislim, da se me bo emigracija po njem povsem odkrižala, pa čeprav zaradi globokega licemerja in najplitkejšega svetohlinstva. Ti so vsi postali "svetniki", a kako malo je prave človečnosti." 2. novembra 1934 leta pa je V. N. Muromcevi napisala tole: "Zdaj pišem hudiča, najino otroštvo, - grejem se ob njem, to se pravi čisto zares ne opazim, da že dve uri pišem ob odprtem oknu, - samo prsti opazijo - in konček nosu."

V prozi Hudič Marina Cvetajeva raziskuje princip božjega in hudičevega v svojem življenju, na trenutke že na meji z blasfemijo. Plastično upodobljeni hudič njenega otroštva stopa pred nas kot poosebitev skrivnega, prepovedanega in neponarejenega, razrase pa se v simbol vitalne energije.

Proza je pisana v strastnem jeziku prve osebe. V pripovednem toku se prepletajo razmišljanja odrasle pripovedovalke, ki izčiščuje svoja razmerja do upovedovanega sveta, in otroka, ki "svojega hudiča" doživlja neposredno, a nič manj zavezujoče. Proza je stilno zanimiva in raznorodna, vključuje različne žanre. Ostrina misli je v njej zlita z ostrino pogleda, razčlenjevanje lastne duše in njenih najtanjših vzgibov z bleščočim podajanjem tujega govora.

To, da jo je pisala pesnica, se kaže v zgoščenosti izraza, ki se v esejističnih delih približa aforistiki, v kompoziciji in interpunkciji, podobni tistih iz njene poezije, z množico vezajev in pomišljajev, tudi vejic, ki jih uporablja ritmotvorno, pa čeprav s tem krši pravopisno normo.

V nobeni drugi prozi ne prihaja v tako čisti obliki do izraza tragičnost, upornost in samozajigalna strast Cvetajeve, njena strašna osamljenost.

Lidija Gačnik Gombač

Z otrokom se povezal je hudič.

Hudič je živel v sobi sestre Valerije - zgoraj, naravnost s stopnic - rdeči, atlasno-modri-štofasti, z večnim in močnim poševnim stebrom sonca, v katerem se je neprestano in skoraj nepremično vrtinčil prah.

Začenjalo se je s tem, da so me tja vabili: "Pojdi, Musja, tam te nekdo čaka," ali: "Hitreje, hitreje, Musjenka! Tam te čaka (zategnjeno) presenečenje." Skrivnostnost čisto pogojna, saj sem zelo dobro vedela, kdo je tisti "nekdo" in kakšno presenečenje je to, in vabilci so vedeli, da - vem. To so bili ali Avgusta Ivanovna, ali Asjina pestunja, Aleksandra Muhina, včasih tudi kakšna gostja, zmeraj pa - ženska, in nikoli - mati, in nikoli - sama Valerija.

In tako sem, napol potisnjena, napol - od sobe - vsrkana, oklevajoča pred vrati kot kmetje pred pogostitvijo - z ramo naprej, odločno glej - vstopila.

Hudič je sedel na Valerijini postelji - gol, v sivi koži, kot doga, z belo-modrimi očmi, kot jih imata doga ali baltski baron, z rokami, iztegnjenimi vzdolž kolen, kot rjazanska kmetica na fotografiji ali faraon v Louvru, v isti pozi večne potrpežljivosti in ravnodušja. Hudič je sedel tako mirno, kot da ga fotografirajo. Dlake ni bilo, bilo je nasprotje dlake: popolna gladkost in celo obritost, iz jekla vlitost. Zdaj vidim, da je imel moj hudič idealno športno postavbo: levjo, a po barvi - dogino. Ko so mi dvajset let kasneje, med Revolucijo, za nekaj časa pripeljali dogo, sem v njej takoj prepoznala svojega Mišjega.

Rogov se ne spominjam, morda so majčkene tudi bili, a bolj gotovo - ušesa. Bil pa je - rep, levji, velik, gol, močan in živ, kakor kača, graciozno

in mnogokrat ovit okrog kipasto-nepremičnih nog - tako da je iz zadnjega sprepleta molel čop. Nog (stopal) ni bilo, a tudi kopit ni bilo: človeške in celo atletske noge so slonele na šapah, tudi levje-doginih, z velikimi, spet sivimi, sivorogimi kremplji. Ko je hodil, je štorkljal. A vpričo mene ni hodil nikoli. Njegov glavni atribut pa niso bile šape, ni bil rep - niso bili atributi, glavne so bile - oči: brezbarvne, ravnodušne in neusmiljene. Predvsem sem ga prepoznala po očeh in te oči bi prepoznala - brez vsega. Dogajanja ni bilo. Sedel je, jaz - stala. In imela sem ga - rada.

Poleti, ko smo se preselili v letoviško hišo, se je z nami preselil Hudič, bolj natančno, našli smo ga - povsem nedotaknjena, kot drevesce, ki so ga presadili s koreninami in plodovi, - sedečega na Valerijini postelji, v njeni taruški ozki sobi, ki je z žlebom letela v jasmin, z vertikalnim žlebom ogromne, v juliju nenavadne, železne peči. Ko je na Valerijini postelji sedel Hudič, se je zdelo, da je v sobi še ena železna peč, ko pa ni sedel, je železna peč v kotu izgledala kot on. Skupno jima je bilo: barva - s sivo-modrim prelivom poletja na železu, čisti led: peči - poleti, dostropna višina - in popolna negibnost. Peč je stala tako mirno, kot da jo fotografirajo. Z vsem svojim hladnim telesom ga je nadomeščala, jaz pa sem se v posebni nasladi skrivnega prepoznavanja stiskala k njej z ostrženim, od poletja vročim tilnikom in na glas prebiral Valeriji Mrtve duše, ki mi jih je mati prepovedala in zato Valerija dovolila - dala v roke, do njih pa - mrtvecev in duš - tako in tako nisem nikoli prišla, kajti v zadnjem trenutku, ko bi se zdaj zdaj morali pojaviti - in mrtveci in duše - so se kot zanalašč zaslišali materini koraki (mimogrede, tako in tako ni nikoli vstopila, ampak zmeraj samo, v pravem trenutku - kakor navita - šla mimo) - jaz pa sem, odrevenela že od čisto druge - žive groze, sunila ogromno knjigo pod posteljo (tisto!). Naslednjič pa, ko sem z očmi poiskala mesto, s katerega so me pregnali materini koraki, se je izkazalo, da jih več ni, da so se oni spet odpeljali naprej - na neko mesto, prav na tisto mesto, s katerega bom spet pregnana. Tako do *mrtvih duš* tudi nisem nikoli prišla, ne takrat, ne kasneje, kajti nobena moralna strašnost (fizična lagodnost) Gogoljevih junakov se ni v meni nikoli zlila s preprosto strašnostjo naslova: ni zadovoljila v meni strasti po strahu, ki jo je raznetila strašnost naslova.

... Odtrgana od knjige sem se stisnila k peči, z rdečimi lici k sinjemu železu, z vročimi lici - k ledenemu. A k njemu - le v podobi peči, k njemu-tistemu - nikoli. Pravzaprav, vseeno - da, a na rokah in čez reko.

Ponoči se kopam v Oki. Ne kopam se, ampak najdem - sama, na sredini Oke, ne črne, a sive. In niti ne najdem, ampak preprosto, takoj, tonem. Sem že potonila. Začnimo znova: tonem na sredini Oke. In ko sem že povsem potonila in, zdi se, umrla - vzlet (za katerega vem od prvega trenutka!) - na rokah sem, visoko nad Oke, glava pod nebom, in nosijo me "utopljenici", pravzaprav - en sam in, seveda, sploh ne utopljenec (utopljenka - sem jaz!), ker ga brezumno ljubim in se ga sploh ne bojim, in ni moder, ampak siv, in privijam se k njemu s svojim mokrim obrazom in obleko, objemam ga okrog vratu - kar smejo vsi, ki se utapljaajo.

Stopava po vodi, to se pravi stopa - on, jaz - se peljem. A drugi ("utopljenici" - ali kdo? njegovi podrejeni) glasno in radostno, nekje pod dnom - tu-ulijo! In, ko stopi na drugi breg - tisti, kjer je hiša Polenova in vas Bjohovo, - me z zamahom postavi na zemljo in v glasnem - še grom se tako ne krohoče! - smehu reče:

"Hudič naj me vzame, če se ne bova midva enkrat vzela!"

O, kako mi je bilo takrat, v zgodnjem otroštvu, to všeč: "Hudič naj me vzame" - iz njegovih ust! Kako me je do dna trebuha ožgala ta drznost! Prenesel me je čez vodo, potem pa, kot najnavadnejši kmet - ali študent - "hudič naj me vzame!" - kot da bi se on lahko tega bal - ali si želel - kot da

bi njega ali mene na njegovih rokah - sploh lahko vzel hudič! In nikoli me ni razžalostila misel, da je to - zame, zaradi prizanesljivosti do mojega otroštva, pika na i lastne identitete, da se ne bi zmotila, da je on - v resnici - on. Ne, samo igral se je - navadnega smrtnika, da "jaz nisem jaz in to ni moj obraz".

Naj povem, da se je zaradi osupljivega - iz njegovih ust - "hudič naj me vzame", sama obljuba "midva se bova enkrat vzela" nekoliko oddaljila, ko pa sem se naužila njegovega vzklika z vsemi njegovimi odmevi v meni, sem se sama nekoliko *oddaljila* - o, nevzdržnost tega triumfa! Brez vsake moje prošnje, sam od sebe... me bo - vzel! Čisto mokro, čisto majhno...

In tako, nekoč, ko nisem več prenesla samotnega triumfa, ko sem se že ugriznila v jezik, a potoka besed - nisem mogla ustaviti:

"Mama! Danes sem sanjala... o utopljenicah... Kot da so me dvignili v naročje in prenesli čez reko, tisti glavni utopljenec pa mi je rekel: "Hudič naj me vzame, če se ne bova midva enkrat vzela!"

"Čestitam!" je rekla mati. "Zmeraj sem ti govorila! Dobro otroke prenesejo čez prepad angeli, takšne kot ti pa..."

V strahu, da je zaslutila resnico in jih bo zdaj imenovala in s tem vez za vselej pretrgala, sem pohitela:

"Ampak to so bili res utopljenici, čisto pravi, modri..."

Po nabuhlem se telesu

črni raki ga držel!

"In tebi se zdi to - *boljše*? je z ironijo rekla mati. "Kako ogabno!"

¹ Prev. Fran Levstik

A z njim sem imela razen ponavljajočih se srečanj, o katerih sem že govorila - tipa srečanj, še eno edinstveno - neponovljivo. Kot vedno me zmamljajo v Valerijino triribniško sobo, a ne ena sama oseba, ampak več - cel šepetajoči in prst upirajoči krog: tu so in pestunja in Avgusta Ivanovna in skrinjičasto-šivankasta Marja Vasiljevna, ki se pojavi na pomlad, sredi mladih trat, in druga Marja Vasiljevna, z ribjim obrazom in čudnim priimkom Sumbul, in celo tista krojačica, *ob* kateri in *od* katere zmeraj tako diši po ricinusu (katunu) - in vse v en glas:

"Hitreje, Musjenka, hitreje, tam te nekdo čaka..."

Kot zmeraj, malo se upiram, malo smeh nabiram - omahujem. Končno vstopim. In - o, groza! Prazno. Na postelji - nikogar. Na postelji ga - ni. Samo rdeča soba, polna sonca in prahu. Soba je - sama, tako kot jaz - sama. Brez njega.

Odrevenela begam z očmi od prazne postelje do žar-pticinega paravana (za katerim ga bržkone ni, saj se vendar ne igra skrivalnic!), od paravana do knjižne omare - tako nenavadne: v njej namesto knjig vidiš sebe, in še do omarice z - kot govori pestunja - "drobnarijcami", od "drobnarije" do očitno praznega rdečega divana z gumbi, vtisnjenimi v malinasto slezenasto meso atlasa, od atlasa do bele peči z modrimi kvadrati, ovenčane z uralskim kristalom in bodalicami... Še vedno odrevenela stopim k oknu, s katerega se vidijo *tista* drevesa: sive vrbe okrog zelene cerkve, sive vrbe moje tesnobe, za nahajališča katerih v Moskvi in na zemlji itak nisem nikoli izvedela in tudi ne poskušala izvedeti.

Z glodajočim občutjem: prevaaa-ral me je! - stojim, upirajoč čelo v najnižji okenski kvadrat, žgem si oči z zadrževanimi solzami, in ko končno spustim oči, da bi končno izpustila solze... - na vatiranem dnu okna, med dvema okvirjema, v zelenkastem steklu kot v špirtu! - cel roj majčkenih sivih poskakujočih, strašno veselih, vrbičastih, rožičasto-nožičastih, ki so vse okno spremenili v buteljko z vrbičastimi hudički.

Ko se vljudno nasmehnem, kot nad preotročjo igračo, in postojim za toliko, da ne bi užalila - ne njih, ki brez smisla skačejo in se me ne tičejo, ampak - tistega, malo potolažena, malo pa razžaljena, še zadnjikrat preverim, če je postelja prazna - in grem.

“No, kaj? No, kaj?” se pačijo in zmrdujejo pestunja, Avgusta Ivanovna, dve Marji Vasiljevni, krojačica Marja Ignatjevna in še tri naftalinaste nune, ki me, v posebnih okoliščinah časa in prostora, z divjim ščegetanjem tlačijo v Valerijin rdeči kovček za prepažem.

“Nič. Hvala. Zelo lepo,” namerno počasi in nenaravno neprisiljeno stopam med njihovimi iztegnjenimi in že manj drznimi rokami. (Stopam in ne gledam, a vidim, da si Avgusta Ivanovna ni več zelo podobna in pestunji kdo ve zakaj iz koticov ust visi jezik...)

Hudički v oknu in strašni besi pred vrati se niso ponovili. Kaj je bilo to? Navadna zamenjava, ker sam ni mogel priti - ali skušnjava, preizkus zrelosti in zvestobe: ga bom petletna zamenjala, njega, pravega in edinstvenega, za to vrbičasto množico? Torej, ko bom obrnila hrbet prazni - brez njega - postelji, se mar ne bom začela prostodušno - igrati?

Ne, z igro je bilo končano! Hudič mojega zgodnjega otroštva mi je poleg mnogih drugih stvari zapustil: nad vsem, kar je igra, vzklik, večer kot dogino zevanje: “Doooolčasno!”

Zakaj je Hudič živel v Valerijini sobi? Takrat o tem nisem razmišljala (Valerija pa za to itak ni nikoli izvedela). To je bilo prav tako preprosto kot to, da jaz živim v otroški. Ata živi v kabinetu, babica na portretu, mama na klavirskem taburetu, Valerija na Jekaterinskem zavodu, Hudič pa - v Valerijini sobi. Takrat je to bilo dejstvo.

A zdaj - vem: Hudič je živel v Valerijini sobi, ker je v Valerijini sobi, spremenjeno v knjižno omaro, stalo drevo spoznanja dobrega in zlega, plodove katerega - “Deklice” Luhmanove, “Okrog sveta na Jastrebu” Stanjukoviča, “Katakombe” Jevgenije Tur, “Rodbina Bor-Ramenskih” in cele letnike revije Izvir - sem tako požrešno in hlastno, nezadržno in z občutki krivde požirala, pogledujoč k vratom kot tisti k Bogu, a nikoli nisem izdala svoje kače. (“Ti je to dala Ljora?” - “Ne, sama sem vzela.”) V Valerijino sobo je Hudič prišel na pripravljeni prostor: mojega zločina - materine prepovedi.

A bilo je še - nekaj drugega. V Valerijini sobi sem do sedmega leta, skrivoma, sunkoma, oziraje se in prisluškovaje materinim korakom, prebrala Jevgenija Onjegina, Mazepo, Rusalko, Gospodično-kmetico, Cigane in prvi roman v svojem življenju - Anais, v njeni sobi je *bila* ljubezen, je živela - ljubezen - in ne samo njena in do nje, sedemanjstletna: vsi ti albumi, zapiski, pačuli, spiritistične seanse, simpatetično črnilo, domači učitelji, vaje, maskiranja v markize in natiranje trepalnic z vazelinom - a tu postojmo: iz globokega vodnjaka komode, iz kupa žametnih trakov, koral, izčesanih las, papirnatih cvetov, vame - z očmi gledajo! - srebrne pilule.

Bonbončki - a strašni, pilule - a srebrne, srebrni užitni stekleni biseri, ki jih je kdo ve zakaj - zaslanjujoč s hrbtom in čelom komodo - goltala prav tako skrivoma kot jaz - s čelom v komodo - Bisere ruske poezije. Nekega dne se mi je posvetilo, da so pilule - strupene in da bi rada umrla. Zaradi ljubezni seveda. Ker ji ne dovolijo, da bi se omožila - z Borisom Ivaničem ali Alsanom Palčem? Ali s Stratonovim? Ali z Ajnalovim? Ker jo hočejo omožiti z Mihail-Ivaničem Pokrovskim!

“Ljora, kaj lahko pojem takšno pilulo?” - “Ne.” - “Zakaj?” - “Ker ti ni treba.” - “In če jo pojem - bom umrla?” - “V vsakem primeru zbolela.” Potem (naj pomirim bralca) se je izkazalo, da so pilule - čisto nedolžne, contre les troubles² itd. - čisto navadne dekliske, a nikakršna normalnost njihovega jemanja ni izbrisala iz mene nenavadne podobe rumenoličnega mladega dekleta, ki se skrivaj maši s sladkim strupenim srebrom iz komode.

A ni samo njena sedemanjstletna ženskost carovala v tej sobi, ampak vsa strastnost njenega rodu, rodu njene matere - lepotice, ki ni mogla izživeti ljubezni in jo je zakopala v vse te atlase in moare, za vedno nadišavljene in ne brez razloga tako žgoče-malinaste.

² Za pomiritev (fr.)

Mar k sami Valeriji Hudič ni prihajal? Če ona ni vedela, da prihaja k meni, tudi meni ni bilo treba vedeti, da prihaja - k njej. (Teman brezkrven obraz, ogromne draguljaste kačje oči v vencu zelo črnih trepalnic, majhna temna stisnjena usta, izrazit, k bradi nagnjeni nos - ne nacionalnosti ne starosti ni bilo na tem obrazu. Ne lepote ne nelepote. To je bil obraz - čarovnice.) In vendar - ni. Ni, kajti po Jekaterinskem zavodu se je vpisala v Gerjejev ženski tečaj v Merzljakovski uličici, potem v socialdemokratsko stranko, potem med učiteljice Kozlovske gimnazije, potem v plesno delavnico - nasploh se je se življenje *vpisovala*. Glavni znak njegovih ljubljencev pa je - popolna izločenost, večna in vsestranska - izključenost.

Ne, Hudič ni poznal nobene Valerije. A tudi moje matere ni poznal, tako osamljene. Celu tega ni vedel, da imam mater. Ko sem bila z njim sem bila - *njegova* deklica, njegova hudičeva sirotica. Hudič je vame, kot v tisto sobo, prišel na pripravljeno. Preprosto mu je bila vseč soba, skrivnostna rdeča soba - in na njenem pragu skrivnostna rdeča deklica v mrtvičnem krču ljubezni.

Do nekega mojega srečanja z njim pa je prišlo, naj bo to še tako nenavadno, preko matere, preko...

“Rdeči karbunkel,”

je oznanila mati. “Kaj je ‘rdeči karbunkel’? No, Andruša!” - “Ne vem,” je trdno odgovoril. “No, kaj se ti zdi?” - “Nič se mi ne zdi!” je prav tako trdno ponovil. “Ampak kako je mogoče, da se ti nič ne zdi! Zmeraj - se zdi! Tudi tebi - se zdi! Kar-bun-kel. No?” - “Karbol?” je ravnodušno predlagal Andruša. Mati je samo zamahnila z roko. “No, pa ti, Asjenka? Le pozorno prisluhni: kar-bun-kel. Kaj si res pod tem nič ne predstavljaš?” - “Predstavljam si!” je malo zatikaje, a zelo samozavestno izstrelila njena ljubljenska. “No - kaj?” je s strastno hlastnostjo poprijela mati. “Le da ne vem - kaj!” je enako hitro in samozavestno odvrnila Asja. “O ne, Asjenka, verjetno si res premajhna za takšno branje. Meni je to dedek bral, ko sem bila stara že sedem let, ti pa jih imaš komaj pet.” - “Mama, jaz jih tudi imam že sedem!” naposled nisem več zdržala. “No, kaj je?” A temu ni sledilo ničesar, ker sem se že spet zbegala. “No, pa po tvojem, kaj je karbunkel? Rdeči karbunkel?” - “Nekakšna rdeča karafa?” sem vprašala z upadlim glasom, zamirajoč od upanja (Karaffe, Funkeln³). “Ne, je pa bliže. Karbunkel - to je rdeči dragi kamen, po straneh (kar-bun-kel) - brušen. Razumete?”

Vse je šlo v redu do Zelenega. Nekdo prihaja - bodisi v klet bodisi v jamo. A Zeleni je že tam, in sedi in karte meša.” - “Kdo je Zeleni?” je vprašala mati, “no, kdo hodi zmeraj v zelenem, v lovskem?” - “Lovec,” je ravnodušno rekel Andruša. “Kakšen lovec?” je napeljevala mati.

“Fuchs, du hast die Gans gestohlen,

Gib sie wieder her!

Gib sie wieder her!

Sonst wird dich der Jaeger holen

Mit dem Schiessgewehr,

Sonst wird dich der Jaeger holen

Mit dem Schiess-ge-we-ehr!”⁴

je v polni pripravljenosti zapel Andruša. “Hm...” - in gre namerno mimo mene, ki se že *itak* trgam z mesta kot besede iz ust. “No, pa ti, Asja?” - “Lovec, ki krade gosi, lisice in zajce,” je hitro rezimirala njena ljubljenska, ki se je vse otroštvo hranila s plagiati. “Torej - *ne* veste? Ampak zakaj vam pa potem berem?” - “Mama!” sem v obupu zahripela, saj sem videla, da že zapira knjigo s svojim najbolj neizprosnim obrazom. - “Jaz - vem!” - “No?” je že brez vsake strasti vprašala mati, a vseeno pred zaprtjem položila desno roko v knjigo. “Zeleni, to je - der Teufel!” - “Ha-ha-ha!” se je zahohotal Andruša, ki se je nenadoma zravnal in v hipu preplavil ves prostor. “HI-hi-hi!” se je za njim priliznjeno zasmejala Asja. “Kaj bi se

³ Karafa, iskrejje (nem.)

⁴ “Si gosko nam, lisjak, izmaknil,
vrni jo nazaj!
vrni jo nazaj!
Sicer jo boš od lovca staknil,
strelja, da je kaj,
sicer jo boš od lovca staknil,
strelja, da je kaj!”
(nem., prev. Ruža Veselko)

smejala, prav ima," ju je suho zaustavila mati. "Ampak zakaj der Teufel, ne pa... in zakaj neki ti zmeraj vse več, ko pa berem *vsem*?"

Zaradi zelenega in "meša", deloma pa tudi zaradi mamine hišne Maše Krasnove, ki ji je vse padalo iz rok: pladnji, servisi, steklenice - in celo celi smuči v omaki! ki ni znala držati v rokah ničesar razen kart, sem se pri sedmih letih vdala kvartanju - strastno. Ne igranju - njim samim: vsem tem breznogim in dvoglavim, breznogim in enorokim, a nasprotno-glavim in nasprotno-rokim, samim sebi - nasprotnim, samim od sebe odvrnjenim, samim sebi vznožnim in samim sebi neznanim visokim dostojanstvenikom brez bivališča, a z enotnim ljudstvom istobarvnih trojk in štiric. Nekaj je bilo v njih, ali, po Asjino - v igranju z njimi, ko pa so one same igrale, same bile - igra: samih s sabo in samih sebe. To je bilo celo živo nečloveško dopasno pleme, strašno oblastno in ne povsem dobro, brez otrok in brez starcev, ki ni živelo nikjer drugje kot na mizi ali za ščitom dlani, a takrat in zato - s kakšno močjo! Da je v ducatu - dvanajst jajc, to so me učili - leta, da pa je v vsaki barvi - trinajst kart in da je trinajst - hudičev ducat - od tega bi me ne odvrnili niti v najglobljem snu. O, kako naglo sem jaz, ki sem tako počasi osvajala štiri pravila - osvojila štiri barve! Kako sem od samega začetka jaz, ki do danes nisem prepričana o pomenu deležja in nasploh namenu gramatike, osvojila pomen vsake karte: vse te poti, denar, spletke, vesti, skrbi, državne pisarnice in ženitne zadevice - pomen karte in namen kart. A bolj od vsega, celo bolj od neoženjenega karovega kralja, mojega ženina čez devet let, celo bolj od pikovega kralja - strašnega, skrivnostnega - Gozdnega carja, kot sem ga imenovala, celo bolj od srčevega fanta srca in karovega fanta poti in vesti (dam na splošno nisem imela rada, vse so imele hudobne, hladne oči, s katerimi so me, kot znane dame - mojo mater, obsojale), bolj od vseh kraljev in fantov sem ljubila - pikovega asa!

Pikov as je bil za Mašo udarec, in je udarec - *bil*, udarec, zadan s črnim, navzgor obrnjenim srcem konca helebarde - v srce. Pikov as je bil - Hudič! In ko je ista Maša privzdignila karte, ki so bile položene meni, karovi dami, ker sem neporočena, na srce, in odkrila zadnjo, srčevo, se je sama prestrašila: "Aj, aj, aj, Musjenka, slabo se ti piše, še na samem dnu - udarec! No, kaj bi, mogoče pa ne bo nihče umrl - pa tudi kdo bi umrl? Dedek - so umrli, pri nas nobenega starega ni več - potemtakem te bo mamica ozmerjala ali pa se boš spet stepla z Gustivanovo." Jaz pa, z vso premočjo znanja, z vso neomajnostjo skrivnosti: "To ni udarec - ampak - skrivnost." Udarec je bil - pozdrav. Po meni udarec pozdrava. Po meni udarec radosti in strahu: ljubezni. Tako sem se, nekaj let pozneje, v genovskem Nerviju, ko sem iznenada zagledala z okna hotela Béau Rivage - revolucionarja Tigra, ki se je namenil k njemu: k meni in Asji, zaprtima v njem, prestrašila od radosti - tako zelo, da je švicarska babica rekla preplašeno: "Mais qu'as-tu donc? Tu es toute blanche! Mais, qu'as-tu donc vu?"⁵ Jaz, iz globine ust: "Lui."⁶

Da, as je bil - Lui. On, zgoščen do črnine in zmanjšan do klina. On, pripravljen na udarec, kot tiger - na skok. Pozneje je bilo tudi to preveč, pozneje je udarec s srca, na katerem je ležal, prešel - v srce. Skozi mene - je šel, me spodbadal - k vsemu.

Imela pa sem, razen pikovega asa, še enega kartastega Njega, in tokrat ne od ruske Maše, ampak od derptske Avguste Ivanovne, neposredno iz njegove baronske domovine, in to ni bilo več vedeževanje, ampak igra, splošno znana otroška igra z nekoliko familiarnim imenom Der schwarze Peter.

Igra je bila v tem, da drugemu obesiš pikovega fanta: Črnega Petra, kot

⁵ Kaj ti pa je? Saj si čisto bleda! Kaj si vendar videla? (fr.)

⁶ Njega (fr.)

v starih časih sosedu - vročico, pa tudi danes - nahod: *predaš*: nagradiš za rešitev. Na začetku, ko je bilo kart in igralcev veliko, pravzaprav ni bilo nobene igre, vse se je omejilo na krožno manipulacijo s pahljačo iz kart - in Petrom, ko pa so se, v postopnosti usode in naključja, miza igralcev in igralci Črnega Petra - rešili, in sta ostala - dva, - o, takrat se je igra šele začela, saj je bilo takrat vse v obrazu, v stopnji njegove neomajnosti. To je bila predvsem dihalna disciplina: brez drhtljaja prenesti sleherno odločitev - in spremembo odločitve - partnerjeve roke, ki zdaj zgrabi, zdaj zapazi, in se znova zmoti in se znova zbere. Naloga jemalca - ne vzeti, dajalca - oddati. Jemalca - zaslutiti, dajalca - znebiti se, spraviti drugega ob dober čut, - z vsem svojim lažnivim bitjem prepričati ga - o drugem: da je črno - rdeče, a rdeče - črno: Črnega Petra držati nedolžno kot karovo šestico.

O, kako čudovita, magična, breztelesna igra: duše - z dušo, roke - z roko, obraza - z obrazom, vsega - le karte s karto ne. In seveda, v tej igri sem bila jaz, od otroštva naučena požirati razbeljeno žerjavico skrivnosti, v tej igri sem bila mojster - jaz.

Ne bom govorila o tistem, česar ni bilo, kajti edini cilj in vrednost teh zapisov sta v njihovi istovetnosti z nekdanjostjo, v istovetnosti tistega, priznam, nenavadnega, a *nekdanjega* otroka - s samo seboj. Preprosto bi bilo reči in naravno bi bilo verjeti mi, da svojega Črnega Petra sosedu sploh nisem podtikala, ampak sem ga, nasprotno, - ščitila. Ne! V tej igri sem se izkazala za njegovo pravo hčerko, torej strast do igre, to je - skrivnosti, se je v meni izkazala močnejšo od ljubezenske strasti. To je bila spet najina skrivnost, in morebiti me ni nikoli tako čutil za svojo kot takrat, ko sem ga tako zvito in bleščeče - predala - se ga otresla, še enkrat najino skrivnost - skrila, in, to je morda glavno, - še enkrat znala priti skozi - celo brez njega. Da bi vse povedala: igra Schwarze Peter je bila isto kot srečanje s skrivno in vroče ljubljemim - pred drugimi: čim bolj hladno - tem bolj strastno, čim dlje - tem bližje, čim bolj tuje - tem bolj *moje*, čim bolj neznosno - tem bolj blaženo. Kajti ko so Asja in Andrijuša in Maša in Avgusta Ivanovna - za katere je bilo to del igre - ob vzklikanju in zbadanju v trebuh kot besi vihrale in se pačile okrog mene, zraven pa vreščale: "Schwarze Peter! Schwarze Peter!" - jim celo povrniti nisem mogla: niti z enim samim nasmeškom iz vse skrivne radosti, ki me je preplavljala. Zadržani afekt radosti je planil v roke. Stepla sem se. Zato pa sem - s kakšne višine prepričanosti, s kakšno skrajno nasičenostjo - po tepežu vrgla v njihove vesele obraze: "Jaz sem. Schwarze Peter, vi pa ste - be-da-ki."

A enako težko, če ne še težje, kot to, da mi zaradi Črnega Petra ni zasijal obraz, je bilo, da se mi obraz ni zmračil, ko se je v roki namesto pričakovanega njega - naenkrat - znašla karova šestica, par tisti, ki jo že imam, ki me je izločila iz igre in pustila - drugemu - postati Črni Peter. In plesati okrog črnopetske Avguste Ivanovne s hudodelskimi, porogljivimi, izdajalskimi kriki: "Schwarze Peter! Schwarze Peter!" - je bilo morda še večje junaštvo (ali naslada), kakor stati kot kamniti, potem pa že boreči se steber sredi besnečih "zmagovalcev".

Da nisem morda o tej igri pripovedovala preveč breztelesno? In o čem naj se tu sploh pripoveduje?! Saj dejanja ni bilo, vsa igra je bila znotraj. Bile so samo kretnje rok, kretnja, s katero odvržeš karto, pomembno le kot par: zato ker jo lahko odvržeš. Brez adutov, brez vložkov, brez vzetkov, brez (lastne vrednosti) kraljev, dam, fantov - *kart*, s kupom iz ene same karte: *njega!* - ki se ga je bilo treba znebiti. Igra, ki noče vzeti, ampak dati. V tej igri je bilo zaradi breztelesnosti in strašnosti zares nekaj peklenškega, hadskega. Bežanje rok pred *sovažnikom*. Tako drug drugemu v peklu smejoč se in tresoč podajajo žareče oglje.

Smisel te igre je - globok. Vse krte so - parne, edino on - sam, saj je bil njegov par pred začetkom igre - odvržen. Vsaka karta mora najti svoj par

in z njim oditi, preprosto - zapustiti sceno kot lepotica ali avanturistka, ki se poroči, - z mize vseh preostalih možnosti, vsemožnosti, posamičnih in morda zgodovinskih usod - na tih, nikomur več zanimiv, potreben in strašen kup odigranih - parnih kart. Prepustiti mu - vso mizo, - njega svoji edinstvenosti.

Še ena oblika mojega intimnega stika s Petrom je bila igra "Hudič, hudič, malo se igray in vrni nazaj!", igra - samo zaradi besed "igray se", igra - zanj, in sploh ne za prosilca, s čigar dragoceno stvarjo: atovimi - očali, maminim - prstanom, mojim - nožičkom za obrezovanje peres, se je on - zaigral. "Ni drugače, hudič je vzel! Priveži, Musjenka, robček k stolovi nogi in trikrat, pa tako - brez jeze, ljubeznivo reci: "Hudič, hudič, malo se igray in vrni nazaj, hudič, hudič, malo se igray in vrni nazaj..."

V vozal zadržani robec je s svojima koncema štrlel kot z dvema rogovoma, maloletna prosilka pa je vsa mesečna tavalala po ogromnem, očitno praznem salonu, ne da bi kaj iskala in se povsem prepustila in zraven le govorila: "Hudič, hudič, malo se igray in vrni nazaj... Hudič, hudič..." In - nazaj je dal, kot bi z roko podal: s prazne podzrealne mizice, kjer ravnokar in tolikokrat brezupno in očitno ni bilo ničesar, ali pa čisto slučajno v žep roko daš - in imaš! Če sploh ne govorim o tem, da je atu izgubljeno vrnil naravnost na nos, mami pa - na prst, zanesljivo na pravi.

Zakaj pa Hudič ni vrnil, ko se je kaj izgubilo na ulici? Ker ni bilo noge, da bi se privezalo! Saj k drogu ulične svetilke ne moreš! Drugi so privezovali, kamor je prišlo (in, o, groza! Asja nekoč, v naglici, celo h kozji nožici bideja!), jaz pa sem imela svoj ljubi prostorček, ljubi foteljček... a ne bom o fotelju, saj me vsi predmeti naše triribniške hiše - odpeljejo daleč!

Ko se je v hišo naselila Parižanka Alphonsine Dijon, se je "hudič, hudič, malo se igray" podaljšal za cel vljudni katoliški poganjek: "Saint-Antoine de Padoue, trouvez-moi ce que j'ai perdu"⁷ - kar je v kontekstu zvenelo grdo, saj je prišlo za tretjim hudičem, brez vejice in celo brez zajetja zraka, kot prilotano: "Saint-Antoine de Padoue..." In *moje* stvari je seveda našel Hudič, ne pa Anton. (Pestunja nezaupljivo: "Anto-on? Sveti? Zato pač je Francozinja, da ti v tako reč svetnika zapentlja!") In še danes, Anton padovanski, ne morem izgovoriti tvojega svetega imena, ne da bi se mi takoj pojavil pred očmi: štrcelj hudičevega robca, v ušesih pa - lastno, tako pomirljivo, tako pomirjeno - kot da sem že našla vse, kar bom še kdajkoli izgubila! - gruljenje: "Hudič, hudič, malo se igray in vrni nazaj, hudič, hudič..."

Nečesa mi ni Hudič vrnil nikoli - mene.

A ne Valerijine spletke. Ne materin "karbunkel". Ne Mašino kvartanje. Ne baltska igra. Vse to je bilo samo - vzpostavlanje zvez. Sama pa sem imela s Hudičem svojo, direktno, prirojeno zvezo, direktno linijo. Ena prvih skrivnih groz in groznih skrivnosti mojega otroštva (detinstva) je bila: "Bog - Hudič!" Bog - z brezglasnim, bliskovitim, obveznim dodatkom - Hudič. Tu pa Valerija že ni imela prstov vmes - in kdo bi jih imel? In v kakšnih knjigah neki in kakšnih kartah neki? To sem bila - jaz, v sebi, darilo, ki sem ga prejela od nekoga - v zibelki. "Bog - Hudič, Bog - Hudič, Bog - Hudič", in tako neštetokrat, ledeneča od bogoskrunstva in brez moči za ustavitev, dokler se ne ustavi notranji jezik. "Daj, gospod, da ne bi molila: 'Bog - Hudič', " - in kot da bi se strgala z verige, planem: "Bog - Hudič! Bog - Hudič! Bog - Hudič!" - in obratno, kot v šestem kanonu: "Hudič - Bog! Hudič - Bog! Hudič - Bog!" - po ledeni klaviaturi lastne hrbtenice in strahu.

Med Bogom in Hudičem ni bilo niti najmanjše špranje, v katero bi lahko naselila voljo, niti najmanjše razdalje, v katero bi lahko, kot prst, naselila zavest in s tem preprečila to grozno zraščenoost. Bog, iz katerega

⁷ Sveti Anton Padovanski, najdi mi, kar sem izgubila. (fr.)

je zlelel Hudič, Hudič, ki se je zarezal v "Bog", čigar končni g je že bil - h. (O, če bi mi takrat prišlo na misel namesto bogoskrunstva "Bog - Hudič" - "Dog - Hudič", koliko nepotrebnih muk bi se rešila!). O, kazen božja in muka, tema egiptovska!

Morda pa je to - bolj preprosto, morda je to pesnikova prirojena sopostavljajna - protipostavljajna - strast - in skladnost, tista igra, ki sem se jo v otroštvu tako rada igrala: črnega in belega ne kupite, da in ne ne recite, samo nasprotno: samo da - ne, črno - belo, jaz - vse, Bog - Hudič.

Ko sem, pri enajstih letih, v Lausannu, pri svoji prvi in zadnji pravi spovedi to povedala katoliškemu duhovniku - nevidnemu in tako tudi potem nespoznanemu - je on, bolj natančno, tisti za črno rešetko, tiste črne oči izza črne rešetke so mi rekle:

"Mais, petite Slave, c'est une des plus banales tentations du Démon!"⁷ - pri tem pa pozabil, da se zdi to njemu, zrelemu in izkušenemu, - 'banale', meni pa - kako?

A pred to prvo spovedjo - v tuji cerkvi, v tuji deželi, v tujem jeziku - sem imela prvo pravoslavno, pri sedmih letih, kot se spodobi, v moskovski univerzitetni cerkvi, pri očetovem znancu - duhovniku, "akademijskem" profesorju.

"Ta rubelj boš pa po spovedi dala častitemu..." Še nikoli v življenju nisem držala v roki rublja, ne svojega ne tujega, če pa za eno ubogo bakreno kopejko dobiš pri Buhtejevu dva irisa, koliko bi jih potem za srebrni rubelj? In ne samo irisov, tudi knjižic, takšnih kot sta Pestunja Aksjutka ali Mali bobnarček (2 kop.). In ob vse to, in irise in Aksjutke, bom zaradi svojih neprilik z grehi, utajitve grehov - saj pač ne morem povedati atovemu spodobnemu znancu in meni očitno naklonjenemu a-ka-de-mi-ku, da govorim "Bog - Hudič"? In da hodim v Valerijino sobo na sestanek z golo dogo? In da se bom enkrat s to golo dogo - tem glavnim utopljenecem - poročila? - torej, ker mi preti smrtna nevarnost ali morda celo - smrt ("Neka deklica je pri spovedi utajila greh in naslednji dan, ko je šla k obhajilu, padla mrtva na tla..."), moram izročiti - takoj vse, sama položiti v roko "a-ka-de-mi-ku"?!

Hladen, nov, okrogel, kot ničla poln rubelj se mi je s svojim brušenim robom kot z zobmi zarezal v roko, zaradi večje gotovosti stisnjeno v pest, in vso spoved sem z obema nogama stala na enem - ne dam! In dala šele v zadnjem trenutku, ko sem že skoraj odšla, z velikanskim naporom in nasiljem nad seboj, in sploh ne zato, da ne bi ravnala - slabo, ampak iz strahu: kaj pa če se bo častiti nenadoma pognal za mano čez vso cerkev? Samo po sebi se razume, da mi, zaposleni z rubljem, sploh ni padlo v glavo, da bi častitega seznanila s svojimi nečistimi, nizkotnimi posli. Častiti je spraševal - jaz odgovarjala. Od kod pa naj ve, da bi moral vprašati takole: "Kaj ne govoriš, na primer, Bog - Hudič?"

Tako ni vprašal, vprašal je - drugače. Njegovo prvo vprašanje, prvo vprašanje moje spovedi je bilo: "Se hudičaš?" Ker nisem razumela, sem ranjena v svojem samoljubju priznalo pametne deklice malo domišljavo rekla. "Da, zmeraj." - "Oj, oj, oj, kakšna sramota!" je rekel častiti in sočustvujoče zmajal z glavo. "In pri tem še hči tako dobrih, bogaboječih staršev. Saj to počno samo paglavci - na ulici..."

Malo iz vznemirjenosti, ker sem vzela nase neznan greh, malo pa iz radovednosti: kaj neki *zmeraj* delam? - sem čez nekaj dni vprašala mater: "Mama, kaj je to hudičati se?" - "Hudič - kaj?" je vprašala mati. "Hudičati se." - "Ne vem, se je zamislila mati, "morda pa - omenjati hudiča? Sploh pa, kje si to vzela?" - "Tako se paglavci zmerjajo na ulici."

Drugo vprašanje častitega, ki me je še bolj, čeprav drugače presenetilo, je bilo: "Se poljubljaš z dečki?" - "Da. Nepogosto." - "S katerimi pa?" - "Z Volodjo Cvetajevim in z andrejevskim Borjo." - "Pa mama pusti?" -

⁷ Toda, mala Slovanka. To je ena najnavadnejših hudičevih skušnjav! (fr.)

“Z Volodjo - da, z Borjo pa - ne, ker hodi v Komisarovsko šolo, tam je pa zmeraj škrlatinka.” - “No, kaj bi se poljubljala, če mama ne pusti. Kateri je pa Cvetajev Volodja?” - “To je sin strica Mitje. le da se z njim zelo redko poljubljam. Enkrat sem se. Ker živi v Varšavi.”

(O, Volodja Cvetajev, v rdeči svileni srajčici! Z enako veliko glavo kot je moja, le da mu je nihče ne meče naprej! Volodja, ki se je med svojim tridnevnim bivanjem pri nas neprestano drsal med predsobo in ogledalom - kot da ni še nikoli videl parketa! Volodja, ki je namesto “sabor” govoril “Uspenski tabor” - in mene popravljal! Volodja, ki je svoji materi, ki ga je oboževala, izjavil, da bom, ko pridem k njemu v Varšavo, stanovala v *njegovi* sobi in spala v *njegovi* posteljici.

In kaj ima s tem opraviti hudič? Ah, vse to je - hudič: skrivni žar.)

Ker *svojega* nistem izdala in vse bistveno utajila, sem šla, razumljivo, naslednji dan brez radosti - in ne brez plahosti - k obhajilu, kajti materine besede in njim ustrezno podobo: “Neka deklica je pri spovedi utajila greh itd.” - sem imela še vedno pred očmi in v ušesih. Povsem seveda v takšno smrt nisem verjela, saj s lahko umre od sladkorne, in od slepiča, in tudi, enkrat v Tarusi, neki kmet - od strele, in če pride ajdova kaša - pa čeprav *eno samo* zrnce! - namesto *v to* grlo v tisto, in če stopiš na kačo... od *tega* se lahko umre, ne pa...

Zato me ni presenetilo, da nisem padla, ampak oblita od vročine cela in nedotaknjena odšla k svojim - in potem so mi vsi čestitali - in zaradi mojega “obhajanja” čestitali materi. Če bi vedeli in če bi mati vedela - zaradi kakšnega. Radosti zaradi čestitk, kot tudi bele obleke, kot tudi Bartelsovih pogačic - zaradi popolne nezaslužnosti vsega tega - ni bilo. A tudi kesanja ni bilo. Bila je - osamljenost s skrivnostjo. Enaka osamljenost z zmeraj enako skrivnostjo. Enaka osamljenost kot v času neskončnih jutranjih maš v ledenici cerkve Krista Rešitelja, ko sem obrnila obraz h kupoli k strašnemu Bogu in čutila in videla podvojeno in jasno - kako se že ločujem od bleščečega poda, že letim - z zavesljaji, kot plavajo psi - tik nad glavami molilcev in celo - z nogami, rokami - zadevam obnje - in naprej, višje - zdaj navpično! kot plavajo ribe! - in čez hip že v rožnatem cvetličnem krilcu balerine - tik pod kupolo - frlim.

“Čudo! Čudo!” kriči ljudstvo. Jaz se smehljam - kot tiste gospodične iz Speče lepotic - v popolnem zavedanju svoje premoči in nedosežnosti - saj me še stražnik Ignatjev ne more dobiti! saj me še univerzitetni pedel ne more zgrabiti! - sama - med vsemi, sama - nad vsemi, čisto zraven tistega strašnega Boga, v rožnatem krilcu posutem s cvetličnimi listi - frlim.

Kaj, o tem bi tudi morala pripovedovati “akademiku”?

Nekaj je: tistega pogosto - ni, ko pa je, je tisto, dozdevno drugotno, močnejše od vsega prvotnega: strahu, strasti in celo smrti: *takt*. Strašiti častitega s hudičem, spravljati ga v smeh z dogo in ob sapo z balerino bi bilo ne - spodobno. Nespodobno pa je za častitega vse, kar je nenavadno. Pri spovedi sem morala biti *kot vsi*.

Druga polovica takta - sočutje. Ne vem zakaj, ampak kljub svoji strašnosti so se mi duhovniki vedno zdeli malo podobni - otrokom. Tako kot dedki. Kako otrokom (ali dedku) pripovedovati - gnusote? Ali strahote?

Razen tega, kako bi mi bilo pripovedovati o *njem*, govoriti o njem on, ko pa je bil zame *to in ti*. Govoriti o njem *hudič*, ko pa je bil zame Mišji: *ti*, tako zelo skrivno ime, da ga celo na samem nisem izgovarjala na glas, ampak samo v postelji ali na poljani šepetaje: “Mišji!” Že zvok besede “Mišji” je bil šepet moje ljubezni do njega. V *ne*-šepetu ta beseda ni obstajala. Zvalniški sklon ljubezni, ki drugih sklonov nima.

Če pa zdaj pišem o tebi *on*, je tako pač zato, ker pišem o *tebi*, ne tebi! V tem je vsa laž ljubezenske zgodbe. Ljubezen je obvezno druga oseba, ki raztopi - celo prvo. *On* je objektivizacija ljubljene, tisto, česar ni. Kajti

nikakršnega *on* nikoli ne ljubimo in ne bi ljubili; samo *ti* - vzklični *vzdih!*

In - nenaden sprevid - spovedati se, kot se spodobi, iz dna duše - vsega tebe v meni (zaradi večje jasnosti: vsega "greha" tvoje prisotnosti v meni) - *vse sebe* - bi se lahko - samo tebi!

... Ni tema - zlo, tema je - noč. Tema je - vse. Tema je - tema. Ravno za to gre, da se ničesar ne kesam. Da je to - moja *rodna* tema!

Ne, z duhovniki (in še z akademiki!) se mi ni nikoli izšlo. S pravoslavnimi duhovniki, zlatimi in srebrnimi, hladnimi kot led razpela - ki ti *ganaposled* ponesejo k ustnicam. prvi tak strah sem čutila pred svojim rodnim dedkom, očetovim očetom, šujskim protojerejem o. Vladimirom Cvetajevim (po njegovem učbeniku Svete zgodovine se je, da ne pozabim, učil Balmont) - že zelo starim starcem, z belo, pahljači podobno brado in škatlo s stoječo punčko v rokah - na katere itak ne bi šla.

"Gospa! Duhovniki so prišli! Jih želite sprejeti?"

In takoj - mrgolenje srebra na dlani, prelivanje srebra iz roke v roko, iz roke na papirček: toliko častitemu, toliko diakonu, toliko cerkovniku, toliko ženski, ki peče hostije... Ne bi bilo treba - pred otroki, saj takrat nam, otrokom *srebrnega* časa, še ne bi bilo treba vedeti za trideset *srebrnikov*. Žvenketanje srebra se je zlivalo z žvenketanjem kadilnice, njen led z ledom brokata in razpela, oblak kadila z oblakom notranje nelagodnosti, in vse to je tegobno polzelo k stropu belega salona v ivnatih tapetah ob nerazumljivo strašnih zapovedujočih vzklikih:

"Blagoslovi, Gospod!"

"O-o-o..."

Vse je bilo - *o*, še salon - *o*, še strop - *o*, še kadilo - *o*, še kadilnica - *o*. In ko so duhovniki odšli, ni ostalo za njimi ničesar drugega, razen v filodendronih zadnji *o* - kadila.

Te nedeljske maše so bile zame - naricanje. "Duhovniki so prišli" je zvenelo čisto tako kot "pokojniki".

"Gospa, pokojniki so prišli! Jih želite sprejeti?"

Na sredini črni grob,

in pojoč oznanja pop:

"Večni mir v gomi-ili!"

Prav ta črni grob je bil zame v otroštvu za vsakim duhovnikom, tiho, izza brokatnega hrbta, je buljil in grozil. Kjer je duhovnik - tam je grob. Če je duhovnik - je tudi grob.

In še zdaj, po več kot tridesetih letih, za vsakim služečim duhovnikom čisto gotovo vidim pokojnika: za stoječim - ležečega. In - samo za pravoslavnim. Vsaka pravoslavna maša razen ene same - velikonočne, ki *vpije* o vstajanju in se z višine odprtih nebes odreka vsega zemnega, vsaka pravoslavna maša je zame - zadušnica.

Karkoli že dela duhovnik, zmeraj se mi zdi, da se duhovnik nad *njim* sklanja, *njemu* kadi, z vsemi močmi prigovarja in celo - zagovarja: "Leži, leži, mali ti bom pel..." "Ali: "No, leži, leži, kaj bi zdaj..." Zaklinja.

Duhovniki so me v otroštvu zmeraj spominjali na čarovnike. Hodijo in pojejo. Hodijo in mahajo. Hodijo in čarajo. Obhajajo. Okajajo. *Oni*, tako razkošno in zelo oblečeni, so se mi zdeli ne-naši, ne pa tisti, skromno - in sivo-goli, še ubog bi se zdel na robu Valerijine postelje, če se ne bi držal vzravnano.

Zaradi duhovnikov - srebrne gore duhovnikovega hrbta - le zato gore, da bi skrila, se mi je tudi Bog zdel strašen: duhovnik, a še strašnejši, srebrna gora: Ararat. In trije koštruni iz otroške, v hitrem govoru težko izgovorljive fraze - "Na gori Ararat trije koštruni kričijo" - so seveda kričali od strahu, zato ker so ostali sami z Bogom.

Bog je bil zame - strah.

Ničesar, ničesar razen najbolj mrtvega, kot led hladnega in kot sneg belega dolgočasja, v cerkvi nikoli v svojem otroštvu nisem občutila. Ničesar razen otožnega koprnjenja: le kdaj se bo končalo? in brezupnega spoznanja: nikoli. To je bilo še huje od simfoničnih koncertov Veliki dvorani Konservatorija.

Bog je bil - tuj, Hudič - domač. Bog je bil - hlad, Hudič - žar. In nihče od njiju ni bil dober. In nihče - slab. Le da sem enega ljubila, drugega ne: enega poznala, drugega - ne. Eden me je ljubil in poznal, drugi - ne. Enega so mi - z vlačanjem v cerkev, s postajanjem v cerkvi, cerkvenim svečnikom, ki se mi je od zaspanosti pred očmi podvajal: razhajal in znova spajal - z Aroni in faraoni - in vso slovansko kolobocijo - vsilili, enega so mi *naprtili*, drugi pa je prišel - sam, in nihče ni vedel.

A angele - sem ljubila: enega, sinjega, na žgoče-zlatem papirju, ki je res - gorel, res - prasketal od zadrževanega ognja. Žgočem tudi od mojih neprestanih solz, ki so vedno vzkipele in tako redko prekipele, vase - kipele, osamljeno izkipele na žarečo rdečico lic. In še enega, jagodnega, tudi nemškega, z barvne sličice k nemški pesmi "Der Engel und der Grobian". (Spominjam se besed: "im rothen Erdbeerguss" - v rdečem jagodnem nalivu...)

Neki deček je na jasi nabiral jagode. Kar zagleda - pred njim stoji drug deček, a velik in ves v belem in z dolgimi kodri, kot jih imajo deklice, nad kodri pa - zlat krog. "Pozdravljen, deček, daj še meni jagod!" - "Kar misli si!" odvrne prvi na vseh štirih in si še kape ne sname ("Rückt auch sein Käßplein nicht"), "sam si jih naberi in se sploh poberi - to je moja jasa!" In spet - z rilcem v jagode. A iznenada - šum. Tako gozd ne šumi. Dvigne oči: a deček je že nad jaso... "Ljubi angel!" kriči neotesanec in potegne z glave čepico, "vrni se! Vrni se! Vzemi vse moje jagode!" A - prepozno. Rob njegove bele obleke je že nad brezami, še višje - še najvišja breza ga več ne doseže z roko, z najdaljšo od svojih rok... Požrešnež pade z obrazom v nesrečne jagode - zajoče, in z njim - prav tako na jagode požrešna in neotesana - zajočem jaz.

Od takrat sem videla mnogo jagodnih jas in niti ene, na kateri ne bi nad vrhom obvezne breze zagledala *tistega* nepovrnjivega roba obleke, in nemalokrat od takrat sem jagode jedla, in nobene jagode nisem položila v usta, ne da bi me stisnilo pri srcu. Še beseda Grobian je zame za zmeraj ostala angelska. In nobena Adam in Eva z jabolkom in celo s kačo me nista tako vzpodbudila k vnaprejšnji odločitvi za dobro kot deček - ob drugem dečku, manjši ob večjem, grdi - ob dobrem, jagodni - ob nebeškem. In če sem potem, vse življenje, v toliko "Grobianih" - na jasah in v sobah - videla angele, demone, nebeščane, je tako morda zaradi strahu, ki me je takrat ožgal enkrat za vselej: da ne bi nebeškega imela za zemeljsko.

Ob večerih, na začetku neskončno rdečih, potem neskončno črnih, - tako pozno - rdečih! tako zgodaj - črnih! - sta mati in Valerija, poleti - ob Oki, jeseni - na veliki cesti, na začetku brezovi, potem veliki, dvoglasno - peli. Ti dve sovražni si naravi sta se ujeli smo v petju, nista se ujeli onidve - njuna glasova: tih, kot bi se sramoval biti močan, materin kontraalt in Valerijin sopran, ki je presegal lastne zmožnosti.

Kein Feuer, keine Kohle
Kann brennen so heiss,
Als wie heimliche Liebe
Von der niemand was weiss...⁹

⁹ Ne ogenj ne oglje tako ne gorita, kot tajna ljubezen pred svetom zakrita...

(nem., prev. Ruža Veselko)

Marina Cvetajeva
HUDIČ

¹⁰ Ne nagelj ne vrtnica ne dehtita
tako, kot duši zaljubljenecv objeti
tesno.

(nem., prev. Ruža Veselko)

Te besede: Feuer - Kohle - heiss - heimlich - (ogelj - oglje - vroče -
tajno) - so v mojih prsih raznetile pravi požar, kot da te besede ne poslušam,
ampak goltam, goreče oglje - goltam.

Keine Rose, keine Nelke
Kann blühen so schön,
Als wenn zwei verliebte Seelen
Zu einander thun stehn.¹⁰

Prav to me je uročilo: verliebte Seelen! Da bi bilo vsaj - Herzen! In bi
bilo vse kot pri vseh. A ne, kar si v otroštvu prisvojiš - si prisvojiš enkrat za
vselej: verliebte - pomeni Seelen. A Seelen, saj to je See (livonsko "die
See" - morje!), in še sehen (videti), in še - sich sehnen (koprniti, žalostiti
se), in še - Sehnen (žile). Iz vseh žil koprniti po nekem morju, ki ga nisi
nikoli videl, - to je duša in to je ljubezen. In nobene Rosen in Nelken ti ne
bodo pomagale!

¹¹ Zrcalo zdaj položi globoko mi v
srce...

(nem., prev. Ruža Veselko)

Ko pa je pesem prišla do:
Setze Du mir einen Spiegel
Ins Herze hinein...¹¹

sem fizično občutila, kako mi v prsi stopa Valerijino zeleno beneško zrcalo
v vencu zobčastega kristala - s postopnostjo zobcev: setze Herze - in z
brezdanjim središčnim zrcalnim ovalom, ki se mi od rame do rame razliva
in me prekriva: Spiegel.

Koga je imela mati v *svojem* zrcalu? Koga - Valerija? (Neko poletje, pri
mojih štirih letih, - nekoga: tistega, ki sta mu štiriročno - igrali in prav
tako štiriročno - vezli, komur in o komer sta dvoglasno - peli...) *Jaz?* - vem
koga.

¹².. boš videla, da usta resnico govore.
(nem., prev. Ruža Veselko)

... Damit Du könnest sehen,
Wie so treu ich es mein, -¹²

sta pomenljivo vlekli in dvakrat ponovili pevki. Pri petih letih nisem poznala
meinen (meniti, glagol), a mein - moj - sem poznala, in kdo je *moj* - sem
tudi vedela, in še Meyn (Mejn) sem poznala - dedka Aleksandra Daniliča.
Zaradi te vključenosti v pesem se je dedek nehote vključil v skrivnost:
naenkrat se mi je začelo dozdevati, da je dedek - tudi.

Z odhodom Avguste Ivanovne (saj je ona prinesla v hišo pesem) - torej
s koncem zgodnjega otroštva, s sedmim letom, se je končal tudi Hudič.
Vidno končal, na Valerijini postelji - končal. A nikoli, vse do mojega odhoda
iz Triribniške ulice - poroke, nisem vstopila v Valerijino sobo brez hitrega
in posevnega - kot je tisti žarek - pogledala na posteljo: je tam?

(Hiša je že dolgo porušena, od postelje še nog ni več, tisti pa še zme-raj
sedi!)

A še eno srečanje je, ki se je tako rekoč zaskočilo ob otroštvo: žal se mu
je bilo ločiti od takšne deklice!

Stara sem bila devet let, imela sem pljučnico in bila je cvetna nedelja.

"Kaj naj ti prinesem s cvetne nedelje, Musja?" je vprašala mati, že
oblečena za odhod, v nepravilnem okviru - Andrjuše, ki ga je novi
gimnazijski plašč še podaljšal in Asje, ki jo je moj lanskoletni - njej - do tal
segajoči zimski plašč še pomanjšal. "Hudiča v buteljki!" je nenadoma, z
bliskovitostjo hudiča iz buteljke, zletelo iz mene. "Hudiča?" se je začudila
mati, "ne pa knjižico? Saj jih tam tudi prodajajo, polni pulti so jih. Za
deset kopejk lahko dobiš celih pet knjižic, o Sevastopoljski obrambi na
primer ali o Petru Velikem. No - razmisli." - "Ne, vseeno... hudiča...", sem
čisto tiho, s trudom in sramom, izdabila. "No, če bi rada hudiča - potem
hudiča." - "Meni tudi hudiča!" je poprijela moja večna posnemovalka Asja.
"Ne, tebi *ne* hudiča!" sem tiho in preteče ugovarjala. "Ma-ama! Pravi, da
meni ne hudiča!" - "No, seveda - *ne*..." je rekla mati. "Prvič, Musja - je
rekla prej, drugič, zakaj bi dvakrat eno in isto stvar, in to še takšno
neumnost? In vseeno bo počil." - "Ampak jaz ne bi knjižice o Petru

Velikem!” je že cvilila Asja. “Saj se bo tudi raztrgala!” - “Tudi meni, prosim, ne knjižice, mama!” se je vznemiril Andruša, “imam jo že o Petru Velikem in o vseh...” - “Saj ne boš knjižice, mama, ne? Kaj, mama?” se je kot klop zajedla Asja. “No, dobro, dobro, dobro, dobro: ne knjižice. Musji - ne-knjižico, Asji - ne-knjižico, Andruši - ne-knjižico. To ste mi pravi!” - “Kaj pa potem meni, mama? Mama, kaj pa potem meni?” je že kot detel dolbla Asja in mi s tem preprečila slišati odgovor.” A meni je bilo vseeno - kaj njej, *zame* je bilo - tisto.

“No, Musja, tu imaš svojega hudička. Samo obkladek zamenjajva prej.”

Z obkladki obložena, da mi jemlje sapo - a zmeraj je dovolj sape za ljubezen - ležim z njim na prsih. Seveda je drobcen in prejkone smešen, in ni siv, ampak črn, in sploh ni podoben *tistemu*, a vseeno - ime imata - isto? (V ljubezenskih zadevah, to sem kasneje preverila, sta pomembna *spoznanje* in *poimenovanje*.)

Z devetintridesetstopinjsko roko stiskal okroglo dno steklenice, in skače! skače!

“Samo spat ga ne vzemi s sabo. Zaspala boš in ga zmečkala. Takoj ko začutiš, da boš zaspala, ga položi zraven sebe, na stol.”

“Takoj ko začutiš, da boš zaspala!” - je lahko reči, ko pa ves dan čutim le to, da - tonem v sen, preprosto - ves dan spim, spim, z mnogimi in burnimi sanjami in glasnimi radostnimi krik: “Mama! Kralj se je napil!” - prav tisti kralj nad mojo posteljo - “v temni kroni, z gosto brado” - pri meni pa še s kupo v roki - ki sem ga imenovala Gozdni car, v resnici pa je bil, to sem ugotovila kasneje, der König im Thule - gar treu bis an sein Grab - dem sterbend seine Buhle einen goldnen Becher gab¹³. In ta kralj s kupo - *zmeraj* v roki, *nikoli* pri ustih, ta kralj, ki nikoli ne pije, se - nenadoma - napije!

“Še blede se ti tako čudno!” je govorila mati. “Kralj se je - napil! Kaj je to bledež devetletne deklice? Kaj se kralji - napijejo? In sploh, se je kdaj kdo pred tabo napil? In kaj pomeni - napil? Vidiš, kaj pomeni skrivaj prebirati v Kurirju feljtone o raznih gostijah in zabavah!” - pri čemer je pozabila, da je prav ona naslikala na platno tega prevzvišenega pijanca in ga namestila v prvo polje mojega jutranjega videnja in spoznavanja.

Nekoč pa, ko me je zalotila s še vedno istim hudičem v že dreveneči pesti, je mati rekla. “Zakaj me nikoli ne vprašaš, zakaj hudič - skače? Kaj to ni zanimivo?” - “Je-je-e,” sem neprepričano povlekla. “Saj je to zelo zanimivo,” me je nagovarjala mati, “stisneš dno cevke in iznenada - skoči. Zakaj skače?” - “Ne vem.” - “No, zdaj vidiš, v tebi - že zdavnaj sem to opazila - ni niti iskre radovednosti, tebi je povsem vseeno, zakaj: sonce - vzhaja, se mesec - manjša, hudič na primer - skače... A?” - “Da,” sem tiho odgovorila. “Torej sama priznaš, da ti je vseeno? A ne sme ti biti - vseeno. Sonce vzhaja, ker se zemlja obrne, mesec se manjša, ker - in tako naprej, hudič pa v steklenički skače, ker je v steklenički - špirit.” - “O, mama!” sem iznenada glasno in radostno zafulila. “Hudič - špirit. Saj je to rima, mama?” - “Ne,” je že čisto potrta rekla mati, “rima, to je hudič - belič, špirit pa ... čakaj malo, čakaj, za špirit je, kot kaže, ni...” - “Kaj pa za buteljko?” sem vprašala z najbolj živo radovednostjo. “Veselka - ne? Pa se - še da? Ker imam še: meteljka, Pepelka...” - “Pepelka - ni v redu,” je rekla mati, “Pepelka je - lastno ime, in še pravljlično... Kaj zdaj razumeš, zakaj hudič skače? V buteljki je - špirit, ko se v roki segreje - se razveje.” - “Da,” sem se hitro strinjala, “saj je segreje - razveje - tudi rima?” - “Tudi,” je odgovorila mati. “Zdaj mi pa povej, zakaj hudič skače.” - “Zato ker se razveje.” - “Kaj?” - “Ne, narobe - segreje.” - “Kdo, kdo se segreje?” - “Hudič.” In ko opazim materin potemneli obraz: “Ne, narobe - špirit.”

Zvečer, ko se je mati prišla poslovit, sem ji rekla z zadržanim zmagoslavjem:

“Mama! Ampak na špir(i)t je tudi rima, saj ni nič narobe, če je v

¹³ Nek kralj iz daljne Tule do groba zvest je bil, od svoje umirajoče ljube je zlato kupico dobil.

(nem., prev. Dušan Ludvik)

Droben bringt man sie zum Grabe,
Die sich freuen in dem Thal.
Hirtenknabe, Hirtenknabe,
Dir auch singt man dort einmal.¹⁴

¹⁴ Tam zgoraj v grob jih polože,
pastir, pastir, pastir,
ki se v dolini vesele -
tam našel boš svoj mir.
(nem., prev. Ruža Veselko.)

“Kristus - je vstal, hudič pa mahoma počil!” je zmagoslavno rekla Asjina pestunja, Aleksandra Muhina, ki je na velikonočno jutro stala nad mojo posteljo. “Daj mi kosce, daj!” - “Ni res!” sem kričala, stiskala v pesti dragocene ostanke in udarjala z nogami v togo napeto izboklino odeje. “Sploh ni počil zato, ker je Kristus vstal, ampak zato, ker sem legla nanj... Preprosto zadušila sem ga, kot na Salomonovi sodbi.” - “No, potem te je Bog kaznoval, ker spiš s tako nesnago.” - “Ti sama si nesnaga!” sem kričala, ko sem se na koncu koncev prebila z nogami skozi odejo in - si še z njimi pomagala. “Tebe samo bo Bog kaznoval, ker se veseliš tuje nesreče!” - “Nesreča pa taka!” je prezirljivo prhnila pestunja. - “Hudič ti je počil! Ko ti je rodni stric Fedja umrl, pač nisi jokala, zdaj pa zaradi hudiča ušivega, Bog naj mi oprost!” - “Lažeš! lažeš! lažeš!” sem kričala, potem ko sem že vstala in kot on skakala. “Kaj ne vidiš, da ne jokam! Ti boš zdaj jokala, ko bom vate... (in ker ne najdem okrog sebe ničesar razen toplomerja)... ko te bom s svojimi rokami raztrgala, prekleta hudičevka!”

“Ka-aj?” je na vratih vprašala mati. “Kaj je to? Kakšna predstava pa je to?” - “Nič takega, gospa,” je z licemerskim mirom rekla pestunja, “Musjenka na veliki dan Kristusovega vstajenja zmerja s hudičem, da-a-a...” - “Mama! Hudič mi je počil, ona pa pravi, da zaradi Boga!” - “Kaj?” - “Da me je Bog kaznoval, ker sem ga imela rajši kot strica Fedjo.” - “Kakšna neumnost!” se je nepričakovano obrnila mati. “Kaj se to da primerjati? Pestunja, pojdi v kuhinjo. Ampak zmerjati s hudičem na prvi dan vstajenja, pa tudi sicer... Saj je danes - Kristus vstal!” - “Da, ampak ona je rekla, da je prav zaradi tega počil.” - “Neumnost!” je odrezala mati. “Navadno sovpadanje. Počil je zato, ker je pač enkrat moral počiti. Ti si mi pa tudi prava - da se mi spustiš v kaj takega z nepismeno žensko. Pa si že v pripravljalnem razredu državne gimnazije... In glavno - še ranila bi se lahko. Kje je?” Molče, da ne bi zajokala, razklenem roko. “Saj tu ničesar ni?” se mati pozorno zazre. “Kje pa je on?” Davim se v solzah: “Ne vem. Saj ga sploh nisem našla. Nekam je *povsem* izskočil!”

Da, moj hudič je počil, ne da bi pustil za seboj niti steklo niti špirit.

“No, vidiš,” je rekla mati, ko je sedela nad mojimi tihimi solzami, “nikoli se ne smeš navezati na kaj takega, kar lahko počti. Oni pa - vsi počijo! Se spominjaš zapovedi: ‘Ne ustvari si malika?’”

“Mama,” sem rekla, ko sem se otresla solz kot ves vode, “kakšna je pa rima na ‘malika’? Vladika?”

Ljuba siva doga mojega otroštva - Mišji! Nič zlega mi nisi storil. Čeprav si, po Pismu, tudi “oče laži,” si me naučil - bistvenih resnic in pokončne držbe. Ta ravna linija neuklonljivosti, ki živi v mojem hrbtu, - je živa linija tvoje dogine-babje-faraonske držbe.

Moje otroštvo si obogatil z vso skrivnostjo, z vso preizkušnjo zvestobe, in, še več, z vsem tistim svetom, kajti brez tebe bi ne *vedela*, da - je.

Dolžna sem ti hvalo za svoj neverjetni ponos, ki me nosi nad življenjem višje kot ti nad reko: le divin orgueil¹⁵ *njegove* besede in *njegovega* dejanja.

Tebi sem, poleg toliko drugega, dolžna hvalo za svoj neustrašni pristop do psov (da, da, tudi najbolj vročekrvnih dog!) in ljudi, kajti po tebi - kakšnih psov in ljudi naj se še bojim?

Dolžna sem ti hvalo (tako Mark Avrelij začenja svojo knjigo) za prvo

¹⁵Božanski ponos (fr.)

spoznanje lastne povzdignjenosti in izbranosti, kajti k deklicam iz našega prizidka nisi hodil.

Dolžna sem ti hvalo za svoj prvi prekršek: skrivnost na prvi spovedi, s katerim - je bilo že vse prekršeno.

Saj si ti uničeval vsako mojo srečno ljubezen, jo razjedal s sodbo in do konca ubil s ponosom, ker si me določil za pesnico, ne pa za ljubljeno žensko.

Saj si mi ti, ko sem z odraslimi kvartala in si je kdo slučajno in dokončno nagrabil moj dobiček, nazaj v oči zagnal - solze, v grlo - besede: "Stava pa je bila - moja."

Saj si me ti obvaroval vsake istovetnosti - vse do sodelovanja v časopisih - ko si mi obesil, kot hudobni stražar Davidu Copperfieldu, na hrbet nalepko: "Pozor! Grize!"

In kaj nisi ti z mojo rano ljubeznijo do tebe vzbudil v meni ljubezni do vseh premaganih, do vseh causes perdues¹⁶ - zadnjih monarhij, zadnjih fijakarjev, zadnjih lirskih pesnikov.

Saj si se ti - ko si v vsej svoji neuklonljivosti prehodil mesto, ob kapitulaciji zravnano z zemljo - zadnji povzpел na ladijski mostiček zadnje ladje.

Bog ne more o tebi misliti slabo - saj si bil nekoč njegov najljubši angel! In tisti, ki te vidijo v podobi muhe, kot Mušjega kneza, miriadam muh - so sami muhe, ki ne vidijo dlje od svojega nosu.

In muhe vidim in nos vidim: tvoj dolgi sivi baronski irhasti nos doge, zaničljivo in renčavo namrgoden proti muham - miriadam muh.

Kot dogo te vidim, dragi, to je v pasjem *bogu*.

Ko sem si pri enajstih letih v katoliškem penzionatu prizadevala vzljubiti Boga:

Jusqu'à la mort nous Te serons fidèles,
Jusqu'à la mort Tu seras notre Roi,
Sous Ton drapeau, Jésus, Tu nous appelles,
Nous y mourrons en combattant Pour Toi...¹⁷

me nisi oviral. Le odšel si na moje najgloblje dno, vljudno odstopil prostor - drugemu. "No, poskusi - s krotkostjo..." Nikoli se nisi spustil tako daleč, da bi se boril zame (ali za karkoli drugega!), ker je vse tvoje bogoborstvo - bitka za osamljenost, ki je sama po sebi oblast.

Ti - si avtor mojega življenjskega gesla in nagrobnega napisa:
Ne daigne!¹⁸

Česa? vsega: ničesar ne daigne - tudi ne - spustiti se do tu ležečega prahu.

In ko mi je bilo, za vse grehe mojega enajstletnega življenja, iz črne jame tujih oči in tuje spovednice rečeno:

Un beau bloc de marbre se trouve enfoncé dans la boue du grand chemin. Un homme vulgaire marche dessus et l'enfonce encore plus profondément. Un noble coeur le dégage, le lave et en fait une statue qui dure éternellement. Soyez le sculpteur de Votre âme, petite Slave...¹⁹

Čigave so te besede?

Dolžna sem ti hvalo za začarani krog svoje osamljenosti, ki me povsod spremlja, se mi pod nogami poraja, me kot z rokami objema, a se kot dihanje širi, vse vase sprejema in vse izključuje.

In če si se nekoč v podobi sive pasje pestunje spustil k meni, majhni deklici, je bilo to le zato, da bi lahko potem vse življenje zmogla sama: brez pestunj in brez Unj.

¹⁶ izgubljene pravde (fr.)

¹⁷ Do zadnjega diha ti bomo zvesti, do zadnjega diha boš naš vladar, Jezus, pod prapor pozivaš nas sveti, v smrt gremo v boju za tvoj oltar... (fr., prev. Franc Bračko)

¹⁸ Ne blagovoli (fr.)

¹⁹ Prelep kos marmorja tiči v blatu široke poti. Navaden človek stopa po njem in ga zariva še globlje. Plemenito srce ga izvleče, umije in iz njega napravi kip, ki živi večno. Bodite kipar svoje duše, mala Slovanka...

(fr., prev. Franc Bračko)

Marina Cvetajeva
HUDIČ

Strašna doga mojega otroštva - Mišji! Sam si, nimaš cerkva, tebi ne služijo množice. S tvojim imenom ne blagoslavlajo ne poltenih ne sebičnih zvez. Tvoja podoba ne visi v sodnih dvoranih, ker ravnodušje sodi strasti, sitost - lakoti, zdravje - bolezn: zmeraj isto ravnodušje - vsem oblikam strasti, zmeraj ista sitost - vsem oblikam lakote, zmeraj isto zdravje - vsem oblikam bolezn, zmeraj ista blaginja vsem oblikam revščine.

Tebe ne poljublajo na križu nasilne prisege in lažnega pričanja. S tabo, v podobi križanega, ubitemu od države ne zatisne ust njen sluga in somorilec - duhovnik. S tabo ne blagoslavlajo bitk in pokolov. Ti na prisotnih krajih - nisi prisoten.

Ne v cerkvah, ne na sodiščih, ne v šolah, ne v kasarnah, ne v jetnišnicah - tam, kjer je pravica - te ni, tam, kjer je množica - te ni.

Ni te tudi na razvpitih "črnih mašah", tistih privilegiranih množičnih shodih, kjer delajo ljudje neumnosti - ko te ljubijo skupinsko, tebe, ki ti je prva in zadnja čast - osamljenost.

Če naj se te išče, potem le v samicah upora in mansardah Lirske Poezije. Tebe, ki si - zlo, družba ni zlorabila.

Prevedla: Lidija Gačnik Gombač

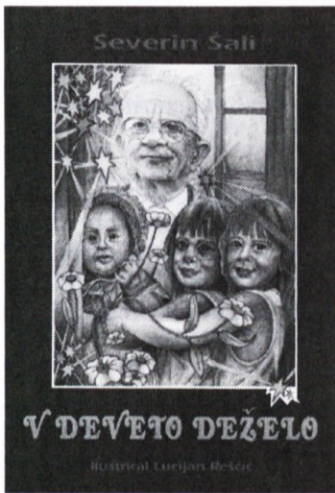
JAKOB SAVINŠEK: Glasnik smrti,
1959, varjeno železo; fototeka
Moderne galerije Ljubljana

LITERATURA
Rast 1-2 / 1995

Ivan Gregorčič

STOJE NA GLAVI IN PREVRAČANJE KOZOLCEV DEDKA SEVERINA ŠALIJA

Naslovnica pesniške zbirke Severina Šalija V deveto deželo

*“Moja vnučka Nika
mi kar lepo pravi:
- Dedek, znaš stati
na glavi?
Znaš kozolce prevračati?”*

S. Šali: Nika

In je dedek zajahal čudežnega konjiča domišljije.

Ta ga je ponesel nekam visoko in nekam daleč pod ali nad nebo, kdo bi vedel.

Tam v brezkončni brezbriznosti ga je objela lahkotna breztežnost. In dedek Severin Šali se je pomladil in zažarel kot zvezda, okrog katere se je kar kresalo od prevračanja kozolcev in stoj na glavi, od skrček in salt. Besednih seveda. S takimi besednimi umetnijami namreč čara, a se sam pri tem prav nič ne postavlja na glavo, ampak dela nekaj še bolj čudežnega in čudovitega: na glavo postavlja svet; ga žgečka in se z njim šali, da se guga in ziblje, da se igriv veselo smeji.

Toda ves čas ga drži v svojih varnih rokah na nevidnih nitkah domišljije, kot igrače. Ob tem teče “gala predstava” v pripovedih kot iskriv potoček v tekočem in poskočnem ritmu žuborečih rimanih besed.

In kisičnih mehurčkov presenečenj vmes!

Zdi se, kot da stoji - dedek velikan - z eno nogo v mehko lebdljivem oblaku, kjer domuje pesniška čarovnija, z drugo pa na trdni in trdi zemlji, kamor na koncu akrobatske točke - pesmi, svoj igrivo prevrtljivi svet postavlja tako, da se ob tem presenetljivo pobilisne - blago humorno tudi v odrasli glavi.

Bralec spremlja med drugimi Palčka Zvezdiča, ki se brez uspeha trudi, da bi z Malim vozom po Rimski cesti prevozil nebesa; vidi zvezde, ki se Palčku ukrešejo, ko pade na nos..., dokler ne utone v bralčevem spominu za ovinkom kot zvezdni utrinek.

Tako pobliskavajo utrinki in se krešejo zvezde tudi ob branju Šalijevih pesmi.

Živo raste in zraste pred nami napihnjeni zajec v dramatičnem dvoboju s psom, ki ga pesnik ozemlji, ko mu na koncu spusti sapo iz zmagoslavnih prsi z besedami:

“Tale boj. prehudi boj,
s a n j a l zajec je nocoj.”

Podobno postavi na trdna tla svojega mladega moža Rjavka medvedka Hudogledka že ob koncu svatbe:

“Kar v uh si piši:
zdaj jaz nosim hlače v hiši!
Ti kar brundaj, bodi jezen,
a domov boš hodil trezen!”

V tem čudežnem, na drugi strani pa tako vsakdanje domačem pesniškem svetu “so buče take kot maline” in kar je še čudovitejše:

“Greš v šolo - šola zgine.” (!!!)

LITERATURA
Rast 1-2 / 1995

Ivan Gregorčič
STOJE NA GLAVI IN
PREVRAČANJE KOZOLCEV
DEDKA SEVERINA ŠALIJA

se šali, postavlja - tudi s starinskim besedjem: motvoz, oje, pesto, cajna - v preteklost:

“Ej, ta čuda v naši vasi,
pravi ded, bila so včasi!”

da se še dodatno čarobno svetilka pod zlatim prahom starinske skrivnostnosti.

Tako zna pripovedovati resnično le pravi dedek!

Ki pa pozna ne samo preteklosti, ampak tudi sedanjost; zato v njegovih pesniških pripovedih medved Brundač pleše twist, slonček bo šel v disco, zajčka Uhca uči učitelj - magnetofon, za 1 x 2 pa uporablja digitron...

Treba bo še potovati na krilih besed, zraven sanjariti, da bi lahko odkrili še druge Šalijeve “pojedljive” dobrine in drobtine, ki jih predstavlja v svoji “gala predstavi” na bogato obloženih mizah domišljije.

Ob njih se bodo gotovo cedile sline.

In otroci bodo hoteli predstavo gledati še in še.

Znova bodo zato odstirali zastore platnic, da bi potovali v nekoliko arhaičen, a pristen in čist svet prvinske domišljije sredi prvinske narave, ravno prav zapajčevinjene in biserno orošene, da se za velikimi otroškimi sončni(čni)mi očmi začno pretakati mavrične barve njihove lastne domišljije; kot se je bogato dogajalo tudi ilustratorju, pesnikovemu prijatelju, Lucijanu Reščiču.

*

Besedilo je bilo napisano kot spremna beseda Šalijeve posmrtno izdani pesniški zbirki za otroke pri Založbi Mladika (1994), a je zanjo v knjigi “zmanjkalo prostora”, zato ga objavljamo na tem mestu.

Iz knjige V deveto deželo Severina Šalija

ČUDNE REČI V NAŠI VASI

Mihec čebele je opikal,
Matjažek vroči led naslikal.
Janezek na kužka laja,
Tilčka kravica napaja.
Voz potrt se sam popravlja,
mucek Mojei pa sestavlja
spis o sklanji in prislovu.
Miške so na mačjem lovu,
dan vso noč do jutra traja,
igrajo hiše ringaraja.
Krompir v hladilniku se peče,
potok šumno na hrib teče.
Babica vse bolj je mlada,
vse je suho, ko dež pada.
V žito se spreminja trava,
sneg o kresu naletava.
So buče take kot maline.
Greš v šolo - šola zgine!

•Ej, ta čuda v naši vasi,
pravi ded, •bila so včasi!

★

★

Jože Ambrožič ČUMNATA

Jože Ambrožič (1884-1923) je izseljenski pisatelj, rojen v Žabji vasi pri Novem mestu. Njegovo življenje in delo je v prejšnji številki Rasti predstavila Franca Buttalo, tokrat pa ponatiskujemo njegovo črtico Čumnata, ki je bila objavljena leta 1917 v izseljenski reviji Čas (Cleveland). Ker je objavljala samo v izseljenskih publikacijah, je naš ponatis prva njegova objava na rodnih tleh.

Cela vas leži v vročem poletnem soncu, kakor izumrta. Žarki sonca pripekajo na njo, da vročina migljajoče puhti pred očmi s ceste ter nje peščenec jemlje vid. Tam za vasjo na travnikih, senožetih in polju delajo nje prebivalci. Žene s srpom v roki žanjejo zlatoklasno žito, možje preobračajo seno in otročaji se pode ob potoku, skačejo v vodo ter izvajajo drug proti drugemu vso nagajivost, ki je lastna le mladini.

V eni izmed vaških hiš, katera izgleda na prvi pogled ravno tako izumrta kakor druge, leži v čumnati, poleg prostorne družinske sobe, starka, mirno, nepremično - čakajoča smrti.

Ti - zanemarjena, pusta čumnata, igraš največjo vlogo v našem kmetskem življenju. -

Si naš začetek in konec — ne - ne, saj v mojem narodu ni konca - bodočnost ima in z njo - večnost. -

Polmrak plava po čumnati in roka z rožnim vencem starki omahne ter obleži nepremično na odeji. Skozi napol odprto okence prihajajo iz polja nerazumljivi glasovi - in žarek sonca prodira skozi vejevje jablane, vpira se v ilovnata tla čumnate, se pomika dalje nekaj časa in izgine.

Naveliča se starka moliti, zapre napol oči, nerazumljivi glasovi prihajajo s polja, strnejo se v celoto, in uveli starki se zdi, da že od nekdaj govorijo z njo. Dolgo - dolgo je že tako - mogoče osemdeset let ali še več.

Nejasno plavajo spomini v njeni duši, hoče jih razvrstiti, razbrati, ali — Tedaj potegne nalahno veter, veje jablane zašume, napol odprto okno zaškriplje v tečajih in razžene vso zmešnjavo v njeni duši. Začno se kazati jasno, ostro začrtane slike, kot v gledališču.

Pred leti je bilo; tu je spala, ravno na ti postelji. Njeno telo je bilo še polno moči in ognja. In tedaj je prišel sem po vrtu kralj njenega srca in okno je počasi zaškrtalo - .

Tě črne stene čumnate so bile priča najsvetejših trenutkov njenega življenja. Pri tem okencu ji je dihnil prvi poljub in njena duša je vriskala od veselja. Vse trpljenje dneva je bilo pozabljeno. Njeno življenje je dobilo svoj cilj. In večeri v čumnati so bili raj.

In ko je prišel poročni dan, oblekli so jo v belo obleko, nadeli ji venec, ravno tukaj v čumnati. Ona je jokala. Čemu? Še sama ni vedela. Mogoče od sreče ali - bojazni?

Pristopila sta oče in mati in ji poleg te postelje dala svoj blagoslov ter jo poljubila zadnjič kot svojo hčer. Mati je zajokala z njo vred; pri očetovem poljubu se ji je zazdelo, da poka nekaj v njegovih prsah kakor v hrastu, borečim se z viharjem...

Stanovala je potem z možem v družinski sobi, kjer stanuje sedaj njen sin - gospodar. Tam se je ponavljalo, kar se je bilo začelo v čumnati. Ako so nastali prepiri v hiši, zaprla se je med te stene in se zjokala.

Ko je prišla njena najvišja naloga, da da življenje otroku, vlegla se je na posteljo v čumnati. Med bolečinami ji je plaval obraz deteta pred očmi, ki je bil za njo najlepši.

Tě stene so čule prvi glas njenega rodu in sem je prišel njen mož, poljubil njo in otroka ter rekel: "Ti ubožica, ti!"

Preproste besede - vendar je plavala v njih vsa ljubezen, ki jo je imel v srcu do nje.

Tukaj je jokala ob smrtni postelji očeta in matere, ki sta se kakor ona pred leti umaknila iz družinske sobe v čumnato. Žalost in veselje, ljubezen in bridkost - vse se je čulo v tem prostoru.

Ko so njeni starejši hčeri zacvetela leta, je odšla spat v čumnato in njena duša jo je spremljala: "Bog te blagoslovi ter te naj varuje hudega. Življenje se ponavlja iznova."

Jože Ambrožič
ČUMNATA

Izročila je sinu posestvo in umaknila se iz družinske sobe med te stene, kjer jo veže toliko spominov. Umrl je v njej njen mož in sedaj ona sama čaka smrti - .

Na dvorišču zaropoče voz ter se vstavi. Po družinski sobi se zaslišijo težki koraki in na pragu se pokaže kmet, razpaljen po obrazu in prsih od sonca.

“Kako je, mati?”

Stresne se starka in se vzbudi iz sanj. Preko velega obraza ji šine kakor nekak smehljaj, izmed brezzobih čeljusti pride votel glas: “Dobro, - kmalu bode končano, moj sin” —

“Še bi lahko živeli, mati. Pogrešali vas bomo.” Glas se mu strese pri zadnji besedi. V njem je bila izlita vsa ljubezen, katero ima samo neomadeževana duša kmeškega rodu.

Razumela ga je mati in v velih ustih ji zaplava lahen nasmeh.

“Vse pride - drug drugemu se moramo umikati.” Hotela je reči: “Tudi ti prideš na to posteljo v čumnati,” ali glas ji zamre na ustnicah.

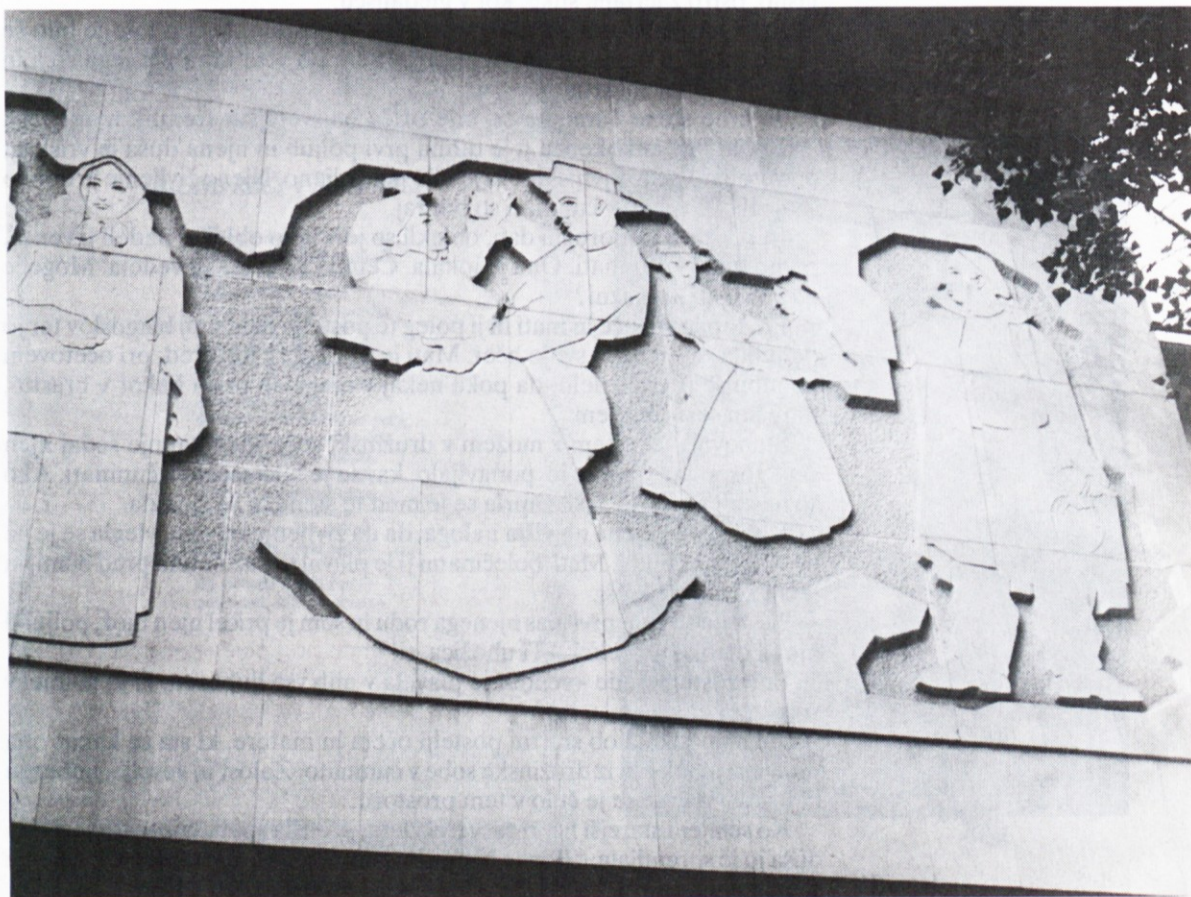
Sklone glavo in odide; razume, kar je mislila mati povedati.

Skozi okno prihaja v čumnato vpitje razposajenih vnukov.

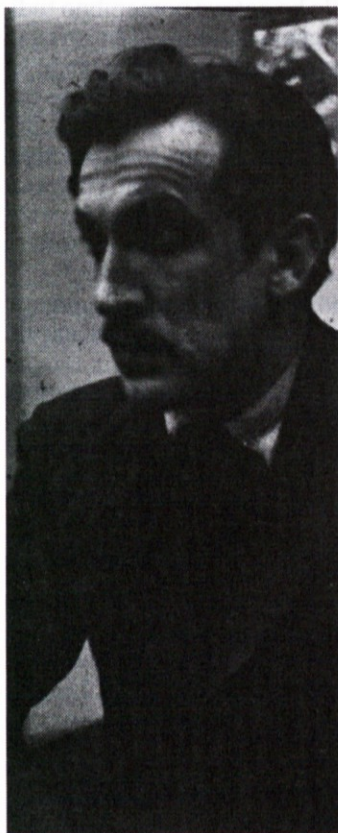
*

Naslikal bi te, starka, za vzor, in tvoje vele roke bi držale obroč, podoben zakonskemu prstanu - obroč brez konca. In obesil bi tvojo sliko v svetišče, ki bi moralo biti - ne kraj molitve, - ampak kraj naravnega življenja, ki ima solze in veselje, bridkost in ljubezen. In to svetišče bi moralo biti v hiši mojega naroda v — čumnati.

Jakob Savinšek: Bela krajina, 1954, kamen; detajl, Kulturni dom, Črnomelj; fototeka Moderne galerije Ljubljana

Jože Gale IGRALCI SO PRIŠLI (odlomek)

Jože Gale, Črnomelj, 20. februarja 1944

Uvodna beseda

Življenjska in umetniška pot režiserja Jožeta Galeta, dolenskega rojaka, je živahno razgibana. Rodil se je v Grosupljem, diplomiral igro in režijo v Pragi, pred vojno postal član ljubljanske Drame, med vojno bil devet mesecev kot talec zaprt v Belgijski kasarni, po italijanski okupaciji odšel v partizane, kjer je sodeloval na številnih mitingih, v Borovi skupini Jasa in po novem letu 1944 v Slovenskem narodnem gledališču na osvobojenem ozemlju. Po osvoboditvi je bil najprej angažiran v SNG Ljubljana, bil drugi režiser pri prvem slovenskem filmu Na svoji zemlji ter posnel nekaj kratkih filmov. Leta 1952 je postal režiser in igravec v Mestnem gledališču ljubljanskem. V celoti je odigral in zrežiral okrog petdeset gledaliških predstav. Bil je tudi redni profesor za film in televizijo na AGRFT; kot predstojnik oddelka je prvi vpeljal novo filmsko-televizijsko smer. Bil je tudi rektor AGRFT.

Značilno za gledališke režije Jožeta Galeta je bilo, da je s prefinjenim poslušom izpostavil in poudaril značilne pomenske vrednote posameznih dramskih del, jim odkrival ustrezno gledališko podobo, posvečal veliko pozornost psihološko zanesljivi interpretaciji junakov. Za Galeta je bil vedno pomemben tako zanesljiv zaris celotne predstave kot tudi posameznih detajlov, ki so se morali prepričljivo vpenjati v notranjo zgradbo gledališkega dela.

Izjemno znana je njegova filmska trilogija o Kekcu, znamenitem mladinskem junaku. Prekipevajoča fantazija, poetična prežarjenost, odkrivanje resničnega notranjega sveta mladih so značilne vrednote filmov, ki jih tudi danes gledalci, mlajši in starejši, sprejemajo z nedeljenim priznanjem.

Njegovi drugi filmi oživljajo v umetniški obliki bodisi tragično-heroične medvojne čase (Tuja dežela, Onkraj) ali pa posegajo v zgodovinsko (Pustota) in povojno obdobje (Vrnil se bom, Družinski dnevnik). Filmi Jožeta Galeta vsebujejo značilne tragične razsežnosti (Pustota), lahko pa kot režiser tudi opazuje življenje z razumevajočim humorjem in nostalgичno poetičnim nadihom, kot na primer v Družinskem dnevniku in TV nadaljevanki in filmu Ljubezen nam je vsem v pogubo. Vse njegove filme odlikuje topla, nezasenčena človečnost.

Zdaj je Jože Gale napisal spomine z značilnim naslovom Igralci so prišli. V njih se spominja svojih partizanskih let, življenja partizanskega kulturnika - igralca. Izjemno raznihani dogodki pa mu oživljajo tudi nekatere segmente preteklosti, tako da se pripoved v asociativni mreži zaokroža v barvito izpoved o neki zanimivi, življenjsko intenzivni človeški usodi.

Marjan Brezovar

JASA

5. december 1943

Pot od Riglja do Sušic je precej samotna in sivina neba se je spustila tako nizko, kakor da bi me hotela pritisniti k tlom in me povezniti na lehe snega. Megle se moreče vlačijo in zastirajo pogled. Mraz in vlaga. Zbadanje v plečih me spremlja že od Ilove Gore naprej. Onkraj visokega grebena nad Starimi Žagami, v Kuzelni vasi, so mi dali sešiti suknjič iz mizerne raševine, saj sem se vrnil na Rigelj pomanjkljivo oblečen. Mrazu pa ni bil

kos. Kaj bom počel v propagandnem odseku štaba XV. divizije, prav nič ne vem. In tudi ne, kdo je tam. Življenje zmeraj poskrbi za tovor neznank. Zaskrbljen sem za člane naše igralske skupine. So odnesli zdravo kožo? In kje so zdaj? Ofenziva nas je razpršila v času, ko je pravo gledališko delo začelo dobivati prve obrise. Zdaj me spremljajo občutja nejasnosti, podobna tistim ob kapitulaciji. Gledališko delo bo gotovo pomembno tudi zdaj, čeprav se je njegov manevrski prostor, v geografskem smislu seveda, zožil z izgubo nekaterih središč in komunikacij. Prepričan pa sem, da se je po ofenzivi zorenje osvobodilnega duha in moralne moči dvignilo še na višjo raven. Nemara se bliža čas, ko bodo misli o ustanovitvi gledališča, do zdaj izražene le verbalno, postale stvarnost. Te moje slutnje so se pozneje uresničile, čeprav nisem vedel za odločitve, ki jih je kronist (Edvard Kocbek) zapisal že 17. oktobra:

“... Vidmar, Šnuderl in jaz smo se predpoldne pogovarjali o nameravanem kongresu kulturnih delavcev in mu določiti spored...”

“Popoldne smo imeli sejo Izvršnega odbora OF, pomnoženega s plenumaši... Prav tako smo dokončno uredili zadevo z gledališčem in določili datum kulturniškega kongresa...”

Zaneseno razmišljanje je pustilo ob strani budnost in opreznost, prvi zapovedi vsakega partizana. Hodim po področju, kjer me vsak trenutek lahko preseneti nemška patrola ali zaseda. Po novomeški okolici brskajo in presenečajo kar naprej.

V Sušicah se javim na odrejenem mestu. V kmečki izbi se gnete okoli velike v kot postavljene mize nekaj partizanov. Nekdo brunda meni neznano besedilo, drugi, s klavirsko harmoniko v rokah, skuša glasbeno spraviti v sklad določeno melodijo. Nastaja pesem kulturniške skupine JASA, ki jo vodi Matej Bor. Tudi besedilo je Borovo. Glasbo je priredil Oto Jugovec - Luka s pomočjo izvrstnega interpreta na harmoniki, Jožeta Stritarja. Poslej smo z njo do konca vojne začenjali vse mitinge.

*Prijatelji, sprašujete, kdo kriv
je, da nadedli smo si tak naziv,
vemo, najraje bi nam rekli vljudno,
mar ne zveni vam Jasa nekam čudno.*

*Si kdaj, tovariš stari partizan,
pretikal dolgo se skozi gozd teman?
Še veš, kako ste vsi se oddahnili,
ko iz goščav na jaso ste stopili?*

*Polegli ste na topli, mehki mah,
na licih smeh, pozabljen Švab in Lah.
In sredi bojev, maršev in trpljenja,
imeli hip ste sončnega življenja.*

*Tako bi radi, da bi vam bilo
na naši Jasi sončno in toplo.
Kdo vedno mislil bi na težke ure,
na Jasi sije sonce vam kulture.*

Prvo kitico, zadnja dva verza tretje in četrto kitico smo peli unisono, druge verze pa interpretirali kot solističen recitativ ob mrmrajoči spremljavi drugih.

Melodija je bila ritmično zelo sodobna, sinkopirana, prijetno spевна, za naše namene pa kar najbolj primerna. V zanesenosti smo jo poimenovali himno. Izražala je zavest idejne pripadnosti, ustvarjala izjemno vzdušje,

utrjevala optimističen pogled v prihodnost, krepila in dvigala borbenega duha, blažila nečloveške napore z vedrino in dokazovala, da je kultura nepogrešljivi del narodnoosvobodilne borbe.

Že ob snovanju verzov za Jaso si je Bor prizadeval zbrati skupino, kar v tistem času ni bilo lahko. Iz brigade je prišla le še Ema Starčeva. Gledališki ljudje in še nekateri drugi kulturniki, ki so bili pred ofenzivo v Jermanovi skupini in so predstavljali jedro snujočega se gledališča, se še niso vrnili iz brigad. Operativni načrti so jih razpošiljali na vse konce in kraje. Tako je Zvonimir Sintič kot Borov pomočnik odkril v štabu Cankarjeve brigade Ota Jugovca - Luko, ki je že pred vojno v Ljubljani vodil orkester *Broadway*, 1942 pa *Vesele berače*, med borci pa študenta tehnika Jožeta Stritarja. Bil je pomočnik mitraljezca in izvrsten harmonikar. Oba sta na veliko zadovoljstvo vseh uspešno reševala in vodila glasbeni del programa. Žalostila me je le misel, da s pravim gledališkim delom še nekaj časa ne bo nič. Bili smo skromna, a zagnana Jasa. Imeli pa smo nekaj, česar do zdaj ni imela še nobena skupina kulturnikov: konja in mulo.

Na pohod nas je odšlo osmero: Matej Bor, Ema Starčeva, Zvonimir Sintič, Oto Jugovec - Luka, Jože Stritar, Milica Fon, Jože Gale, mulovodec Marjan Dular, konj in mula. Torej ne samo osem, marveč devet.

8. decembra 1943 smo zapustili divizijski štab v Sušicah. Ukaz je veleval, naj obiščemo naše enote, ki zasedajo položaje na pobočjih Gorjancev. Načrt pa se lahko spreminja, kakor se bodo spreminjali položaji brigad in bataljonov, ki predstavljajo jez sovražnim izpadom in prodorom iz Novega mesta v smeri Bele krajine. Eno smo vedeli zagotovo: Naš oder bodo položaji borcev, gozdne jase, taborni ognji, kozolci, dvorišča, kmečke izbe, gledalci in poslušalci pa borci in ljudje po naseljih pod Gorjanci. Morda bomo pogledali celo onkraj temnega gorjanškega hrbta v obljubljeni deželo vseh partizanov, v Belo krajino.

Naša kolonica je na poti neurejena, raztrgana. Vsi smo bolj ali manj zazrti vase, vsak ima opravka sam s seboj, morda s svojim programom, morda s čim drugim, čisto svojim. Kdo naj bi odkril vse tančine, ki opozarjajo nanje odsotni pogledi, zastajajoči koraki, čudni zamahi rok v prazno, nenavadne drže... Razumljivo je, da na čelu kolonice jaha vodja Matej Bor. Za njim priganja in vleče mulo komaj šestnajstletni Marjan. Natovorjena je z našimi nahrbtniki in torbami, s skromnimi rekviziti, če jih tako sploh lahko imenujem, in s klavirsko harmoniko. Mula pa je mulasta in polna svojeglavih muh. Marjan ji prigovarja zlepa, zgrda, obsipa jo s pisanimi kletvicami, ki jih ne kaže zapisati, tresne jo tudi z gorjačo. Morda so ji prejšnji, laški gonjači prišli do živega s kako belcanto zapeto pesmico, Marjan pa tega ni vedel ne znal. Drugi jima sledimo, kakor se spodobi, vsak po svojem razpoloženju, po svojih občutjih in kakor kdo more. Takole krevsanje nič kaj ugledne karavane po samotnih poteh, kolovozih in gmajnah je vsaj na pogled uglasena na durovsko zabavne tone. Gručica vase potopljenih ljudi in zapredena v meglo, je svojevrstna. Različno smo oblečeni in opremljeni, kakor da bi zjutraj pri oblačenju zbirali obleko in opremo po raznih kotih.

Rebrasto kljuse z upadlimi lakotnicami, dobrega konja nam štab seveda ni dal, ni prav nič boljši od Rosinanta. Čokati Matej, v rjavem z jermeni prekrižanem suknjiču, z bombo za pasom in podbočeno desnico, se prav imenitno guga v sedlu, meditira, snuje in se donkihotsko razgleduje po pokrajini. To je tudi njegova dolžnost, saj je vodja. Kdo ve, v kaj so se mu spremenili prazni in tudi napol porušeni bunkerji... Morda jih v svoji pesniški domišljiji naskakuje... Nemara pa bomo zaznali njegov privid v eni izmed prihodnjih pesmi. Pesnikove oči gledajo po svoje, igralceve po svoje.

Mene so na tej poti vznemirili italijanski napisi na razrušenem bunkerju. Pregarjati me je začela Matejeva pesem *Požigalčeva suknja*. Velikokrat sem jo pripovedoval na mitingih:

*Signor tenente, tu pri nas v baraki
visi že dolgo vaša suknja,
vsa prašna, blatna, razcefrana luknja
ob levi strani in krvavi znaki...*

...
*Tako, ko je po tebi tu ostala
samo ta suknja, prestreljena, prazna,
bo naša zemlja, od bolesi blazna
raztrgala vas vse in pokopala.*

Na Rosinantu se še kar naprej ziblje Don Kihot. Na glavi seveda nima brivskega krožnika, ampak titovko. In nič se ne čudim, ko mu iznad ramen štrli italijanska brzostrelka in ne helebarda. Naravno se mi zdi tudi, da se je prekljasti dolgin Marjan prelevil v Sancha Pansa. Nič zato, če sta po zunanjem videzu menjala postavi. Njegova čud je ostala zvesta predniku izpred stoletij. In da je bila vernost mojega privida še prepričljivejša, se je tudi mula živela v svojo davno prednico in nam v njenem slogu na vse načine grenila naš pohod.

Podgoro smo prekrizali podolgem in počez. Tako imenujejo domačini naselja na pobočjih Gorjancev.

9. decembra smo bili še v Uršnih selih, 10. na Dolžu in Težki Vodi, 11. in 12. na Zajčjem Vrhu in Orehku, 13. v Podgradu, 14. smo se odpravili v Drago in na Suhor, kjer smo se zadržali še 15. in 16. decembra. Miting je bil podoben mitingu. Prebivalci so se tajali, borci pa sprejemali z navdušenjem. Posebno gubčevci, kjer je vodil brigadno skupino Dušan Savnik - San. Za naš program so se nam zahvalili s svojim izredno zabavnim. Dobre volje in smeha kot še nikoli.

Posebnost teh mitingov so bili Borovi nastopi z lastno poezijo. Ema Starčeva je zmeraj gledalce globoko pretresla z monologom iz Klopčičeve *Matere*. Moja pripoved Župančičeve pesmi *Veš, poet, svoj dolg?* in Klopčičeve *Drejčnik Andrej govori* pa jih je spravila v spontan odziv. Jože Stritar je z izrednim občutkom zmeraj izbral in na klavirski harmoniki zaigral tako glasbeno delo, ki je gledalce pritegnilo, prevzelo in povežalo z nami.

Doseči zaupanje in sprostitev, razgibati misli in čustva je bilo še posebej težavno pri ljudeh v nekaterih podgorskih naseljih, kjer so se našim prireditvam odzivalo predvsem ženske in starejši moški. Čudili smo se in vrtali v to uganko, dokler nam ni prišlo na uho svojevrstno odkritje, ki so mu partizani pritaknili kanec humorja: Podgorci k domobrancem in Nemcem v Novo mesto, Novomeščani pa k partizanom v Podgoro. Ta hudomušna domislica je dobila prizvok trpkosti, ko sem na zidu napol porušene hiše prebral z ogljem v otroški roki okorno napisan stavek: "Semkajle je pa naš ata ustrelil!"

Trpkost smo občutili vsi. Še bolj jo občutim zdaj, ko to po tolikih letih ponovno zapisujem.

V enem zadnjih del Rolfa Hochhutha sem prebiral avtentične grozljivosti uničujočega nacizma:

"Čas je bolan... časi pa so v resnici ljudje in tisto, kar ljudje mislijo in delajo... Tega pa je krivo samo opustošenje duševnosti."

V svojih zapiskih sem odkril, da smo se na pohodu čez Gorjance pogovarjali in razmišljali o Janezu Trdini, o njegovih zapisih o gorjanskih ljudeh in o dobrih in zlih bitjih iz njegovih bajk. Zdaj lahko dodam, da je bilo opustošenje duševnosti povod za grozljiva dejanja, tudi na Gorjancih

in drugod.

Iz dneva v dan je bolj rasla v nas želja za združitve vseh gledaliških ljudi, ki so delovali še zdaj v nekaterih brigadah. To razmišljanje je slučajno hkratno s pomembnimi pogovori o pravem gledališču, za katere seveda nismo vedeli in o katerih je Filip Kalan v *Veselem vetru* zapisal:

“Sredi decembra sem se javil v nizki kmečki hiši v Pribišju. Tam je bilo vse zbrano: štab in izvršniki in ljudje iz centralnega komiteja in tisti delegati, ki so bili med nemško hajko v Bosni in so se vrnili... Tam je Kidrič povedal, da gre za nekaj novega, ne več za tisto partizansko družino z Riglja, pač pa za pravo kulturno ustanovo na osvobojenem, ki naj bi posredovala našim ljudem v vojski in v zaledju gledališko umetnost in dvignila iz ljudskih množic nove talente...”

Prizor iz Borovih Raztrgancev, od leve: Lojze Potokar, Jože Tiran, Stane Česnik, Jože Gale; Črnomelj, 14. septembra 1944

Od katerekoli strani prideš, se ti zdi: Bela krajina je čudež. Tisti pogled od “Dajčbirta” pa je enkrat. Iz rahlo zamegljene prostranosti štrli Vinji vrh, tam daleč onkraj Kolpe komaj slutimo Klek. Nikakršna fatamorgana, partizanska pravljica. Rosinant je s svojim jezdecem nenadoma postal poskočen, mula ubogljiva, z nas vseh je odpadla vsa teža. Kar nekako ponosni in vzravnani smo “vkorakali” v Semič. Bilo je 17. decembra 1943.

V Dergančevi hiši je bila takrat še gostilna. Odpočili smo se in bili gostoljubno postreženi. Pri njih je imela svoj sedež tudi kulturniška skupinica Belokranjskega odreda. Začutili smo, da so Dergančevi pravi Belokranjci. Kljub težavam odprtih rok, veseli, neposredni, s šalo začinjenih besed.

Decembrski mrak lega na okna. Jasa veselo praznuje prihod v Belo krajino. Kurir, ki je pred kratkim vstopil, se je zadržal pri sosedni mizi. Čašo premišljujoče in počasi prazni. Čez čas vstane in mi namigne, naj stopim za njim. Na cesti pred hišo strmi v zgodnji mesec. Počasi se ozre...: “Obvestilo imam...”

“Kakšno obvestilo?... Za koga?”

“Za Jaso... Pravzaprav za Bora...”

“Zakaj njega ne pokličeš?”

“Mu boš ti povedal...”

“Zakaj jaz?... Je kaj narobe?”

“S štabom smo se selili iz Sušic, pa nam je pri Vavti vasi nemška kolona prekrizala pot...”

“Pa?...”

“Rafal iz tanka je pokosil Borovo ženo... V rami ji je odsekal roko.”

“Je mrtva?...”

Kurir samo prikima.

“Je padel še kdo?...”

“... Še nekaj drugih...”

Preden sem se zbral in ga povprašal še to in ono, se je že izgubljal po klancu navzgor. Znebil se je težkega bremena in ga preložil na moje rame.

Nina - Erna Jamarjeva... Utrinjati so se začele njene podobe s srečanj v Ljubljani in zadnja, ... odhod iz Sušic... Nina...

Omizje me je sprejelo s smehom. “Glejte, glejte, kako je poduhovljen! Predolgo je gledal v luno pa ga je zdelalo.”

Še sam sem se posilil s smehom:

“Pa je res lepa nocoj. Vredno se je zazreti vanjo. Matej, dobil boš nove inspiracije.”

Matej je veselo vstal in odšel za meno.

Postala sva na cesti pred hišo in gledala bleščavo meseca in na sence, ki jih je risal po padajoči planjavi pred nama. Molče sva se utapljala v belokranjsko noč...

“Matej, si kdaj napisal kako pesem o Nini?”

Vznemirjeno me je pogledal in trdo stisnil za laket.

“Kaj je z njo?”

“Ni je več, Matej... Živi samo še v tebi.”

Oči, ki so do zdaj tako nasilno terjale odgovor, so potemnele. Ne vem, kako sva prišla čez cesto in omahnila na nizek breg. Matejeve roke so zagreble v zmrzlo travnato grivo in glavo zaril je med nje. Ramena so mu začela sunkovito drgetati. Nagnil sem se čezenj, da bi ga umiril. Mesec je še svetleje in neprizadeto zarisaval sence. V daljavi so se zamolklo oglašali topovi.

Nekoč pozneje sem s prizadetostjo prebiral tele njegove verze:

*“V vihnarnih dneh sva srečala se, Nina,
zdaj sem vznemirjen in vendar miren.
Kot v majskem jutru veter sem prešeren,
ki mi prepihal izbe je spomina”.*

...

*“Kje, ljuba si? Si še med živimi?
Zdaj slišim te, kako kramljaš in se smejiš,
potem zagledam te: pod gabri krivimi
v oblak begotni zadnjikrat strmiš”.*

Naslednjega dne je Matej odjahal v štab XV. divizije, drugi z mulo smo se odpravili v Črnomelj.

Ivan Godec

LADKO KOROŠEC

(1920 - 1995)

Malo pred objavo smo zvedeli, da je Ladko Korošec umrl. Ostal nam bo v spominu kot vrhunski operni pevec, velik igralec in veder ter dober človek.

Uredništvo

Tako je Ladka Korošca upodobil Božidar Jakac leta 1968 v Knezu Igorju

“Na tista lepa pota” je pred enaindvajsetimi leti Ladko Korošec zapisal v naslov knjige, s katero nam je zaupal del svojih spominov. Slovenci ga ne poznamo samo kot enega največjih opernih pevcev v naši deželi, ampak tudi kot človeka, ki je s svojim talentom in seveda delom uspel iz revščine delavskega življenja poseči po vrhovih svetovne pevske kulture.

KULTURA
Rast 1-2 / 1995

Kdo je Ladko Korošec?

Je Zagorjan, rojen 3. avgusta leta 1920 materi Jožefi in očetu Alojziju. Bil je peti sin v rudarski družini. Vse kaže, da je prav prerokovala Primanova Tona, desetnica, domačinka in krajevni boem, po krstu pred gostilno Pri Škratu, ko je rekla: "Ta bo pevec." Nekaj je že moralo biti v tej Toni, da se je kakšna od njenih napovedi tudi uresničila. Ta o pevcu drži kot pribita!

Očeta se komaj spominja. Umrl je že, ko je bilo Ladku komaj štiri leta. O materi ve le najboljše. Ustvarila je lepe odnose v družini in svoje otroke uspela šolati. Za takratni čas je bilo to res nekaj posebnega. Tudi v okolici je bila kdaj izrečena opazka o tem, da bi kazalo mladino nagnati na delo in bi bilo zato lažje preživeti. Mati se ni dala in je vztrajala, čeprav je bilo velikokrat težko. Ladko piše: "Večkrat sem jo videl, kako si je skrivaj brisala solze. Vendar se je vseskozi dobro držala in se žrtvovala za svoje sinove, ki smo ji bili vse." Ladkov spomin na mater, ki ima rahel navdih cankarjanstva, pa nas spominja na čutečo žensko odločnega značaja z lastnostmi matere, ki bi si jo še marsikdo želel.

Kako je bilo ljudem v hudih življenjskih stiskah v tridesetih letih tega stoletja, danes ni lahko razumeti. Selili so vdovo s petimi otroki iz skromnega stanovanja v slabše. Še kurjavo so jim ukinili in tudi električarjem je bilo nerodno, da morajo "vzeti tok". Zato lažje razumemo upornost Ladka Korošca, ki jo dokazuje v svojem življenju. Ni paradoks v tem, da sta njegov občutek za humanost in svojevrstna radoživost pognala tam in takrat, ko je bilo življenje trdo. Nasprotno, šlo je za iskanje izhoda v protestu zoper žalosti, krivice in trpljenja vseh vrst. Ladko v življenju ni veliko sovražil, ampak se je dvignil nad navidezno brezizhodno stanje. Z odločnostjo je pokazal, kako naj človek trdno stoji na tleh, a zna pogledati prek obzorja, ki bi ga moglo utesniti ali mu zameglilo pogled na nov jutrišnji dan.

Slovcem in svetu je pokazal, kako in kaj zmore, če hoče, peti sin zagorskega rudarja zapeti na svetovnih opernih in drugih odrih. Vendar je zato moral najprej priti do šole in tam opraviti, kar je potrebno. On je želel in mati je hotela, da gre po tej poti. Izbrala sta realko v Ljubljani. Kot večina mladih ljudi je tudi Ladko ob študiju v Ljubljani preživljal skromne, a lepe dneve in leta. Ko govori o takratni Ljubljani, opisuje predvsem tisto, kar je povezano s kulturo in zgodovinskim pomenom mesta. Že iz tega se vidi bodoča življenjska pot mladega dijaka realke. A se je vendar moral najprej vrniti v Zagorje in se zaposliti kot delavec. Vendar le za kratek čas. Našel je delo pri ključavničarskem mojstru v Ljubljani. Jože Briški je bil za Rokodelski oder tehnični šef, in scenarist, odrski mojster, rekviziter in tudi premikač kulis. Ladko je tako prišel na delo v dobro kulturno hišo in zanimivo je, kako opisuje svoj prvi nastop, kako je postal igralec in začel tudi peti v ansamblu Rokodelskega odra. Nikoli ne pozabi povedati, da se je veliko naučil že pri petju v Loškem glasu, rudarskem zboru iz Lok pri Zagorju ob Savi, in je tako lažje nadaljeval v Ljubljani. Tudi ženo je spoznal ob nastopih Rokodelskega odra. Pravi, da je imela igralski talent in da je nekaj vlog zelo lepo odigrala. Večji del svojega življenja je živel ob njenem razumevanju, ko je bil preveč zaposlen in veliko odsoten od doma. Zato so njegove misli in besede o njej, sedaj ko je ni več, še bolj polne spoštovanja.

Umetniška pot Ladka Korošca se prepleta med petjem in igranjem. Ima več talentov, toda igra in petje sta pri njem tako sozvočni, da je tudi zaradi tega dosegel svoje vrhunske umetniške dosežke.

Figaro v Figarovi svatbi

Začetki v Ljubljani

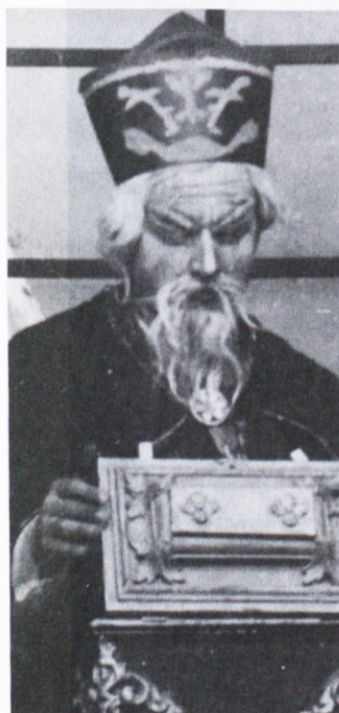
Ladko Korošec se spominja svoje vloge Burdacha v Frankovem Viharju v kozarcu, Kalana v delu Kadar se utrga oblak in zahtevne vloge v Klabundovem Prazniku cvetočih češenj ter starega Piškava v Desetem bratu. Tako veliko število imen s področja igralske in pevske umetnosti iz tega časa ima v spominu, da vseh ni mogoče naštet. Največkrat omeni Osipa Šesta, Cirila Dolenca, Milo Šaričevo, Julija Betetta in Karla Mahkoto. V tem času je končal igralsko šolo in deklamacijo na Glasbeni matici in dramsko šolo na Akademiji za glasbo. Iz Drame se spominja vlog v Razbitem vrču, Slabi vesti, Doni Diani, Azazelu, Matičku, Povodnega moža v Nevesti s krono in še več jih je bilo.

KULTURA
Rast 1-2 / 1995

Krjavelj v Desetem bratu

Matenov v Prazniku cvetočih češenj
Mendoza v Zaroki v samostanu

KULTURA
Rast 1-2 / 1995

Opera

Najpomembnejše vloge, ki jih je naštudiral za opero, so:

- Bartolo v Seviljskem brivcu
 - Varlaam v Borisu Godunovu
 - Kecal v Prodani nevesti
 - Podkoljosin v Ženitvi
 - Dioniz v Lepi Vidi
 - Sančo Pansa v Don Kihotu
 - Don Pasquale
 - Krjavelj v Desetem bratu
 - Skula v Knezu Igorju
 - doktor Grenvilla v Traviati
 - Figaro v Figarovi svatbi
 - Mathieva v Andreu Chemiceru
 - župan v Wertherju
 - grof Degrieux v Manore
 - Dulcamara v Kapljicah za ljubezen
 - gazda Marko v Ēru z onega sveta
 - v Partizanki Ani
 - Čerevik v Soročinskem sejmu
 - Juanov sluga v Leporellu
 - Luizin oče v Luizi
 - car v Zaljubljen v tri oranže
 - knez Hovanski v Hovanščini
 - car Dodon v Zlatem petelinu
 - Frane v Ekvinokciju
 - mestni glavar v Revizorju
 - Buonafede v Svetu na mesecu
 - Mendoza v Zaroki v samostanu
 - baron Ochs v Kavalirju z rožo
 - Girolamo v filmu Decameron
 - mama Agata v operi Viva la mamma
- in še bi lahko naštevali.

V letih od 1943 do 1987 je v ljubljanski Operi in po svetu imel več kot tri tisoč predstav. Kot vrhunski pevec je pel v številnih opernih hišah. Dostikrat je bil v Mariboru in v vseh večjih operah po Jugoslaviji.

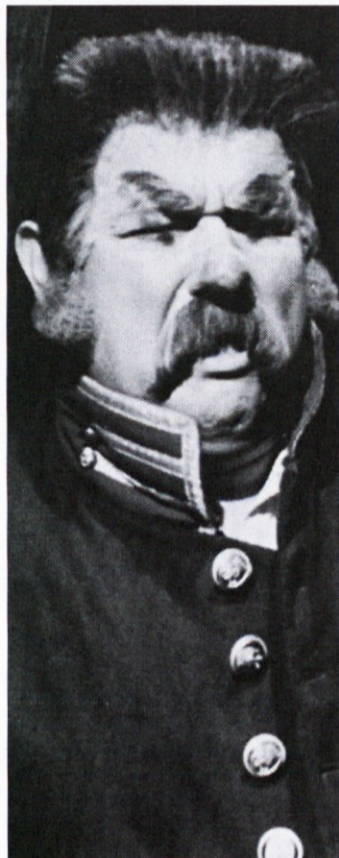
Skrula v knezu Igorju
Agata v operi Viva la mamma

Kecal v Prodani nevesti
Girolamo v filmu Decameron

Popotovanja

Glavar v Revizorju

Pel je v Trstu, Wiessbadnu, Bergamu, Firencah, Kairu, Aleksandriji, Parizu, Barceloni, Haagu, Utrechtu, Rotterdamu, Amsterdamu, Hilversumu, Passauu, Lousanni, Benetkah, Madridu, Monte Carlu, Torinu, Varšavi, Bologni, Varni, Plovdivu, Sofiji, Chicagu, Edinburghu, Dunaju, Atenah, Moskvi, Kijevu, Rimu, Pragi, Tokiu, Osaki, Berlinu, Leipzigu, Weksfordu, Clevelandu, Palermu, Kopenhagnu, Pesaru, Teheranu in še mnogo kje.

Svetovni tisk je veliko lepega zapisal o njem. Na primer:

“Na nebu opere je zasijala nova zvezda Ladko Korošec kot Sancho Pansa. Slišali smo velikega pevca, kajti Korošec je glasbeni glasovni fenomen, in videli smo igralca, kajti mali okrogli mož je tudi čudoviti igralec. Oba partnerja (Čangalovič) sta ustvarjena drug za drugega. Obadva utelešata Cervantesovo vizijo, ena kreatura z nosom na tleh, drugo z nosom v oblakih. Scena smrti nas pretrese. Dva prijatelja se poslavljata za vedno. Je to bilo še petje? Poezija?”

Bil je glas vesoljnega trpljenja in sreče na zemlji.”

Tako je zapisal Marcel Schneider v *Combat* v Parizu leta 1975.

Direktor ljubljanske Opere Bogo Leskovic pa je leta 1968 zapisal: “V naši sredi se je z Ladkom Korošcem rodil izreden operni umetnik. Slovenski naravni zakon “nemo propheta in patria sua” je ob njem izgubil svojo moč. Ladko Korošec je na vse strani priljubljen in skoro ni človeka iz vrst naše operne, koncertne in radio - televizijske publike, ki bi ne bil naklonjen njegovi umetnosti. Zavist, nevoščljivost, ozkosrčno in sebično gledanje človeka na človeka so ob vedrini njegovih odrskih likov zbledeli. In še neizbežni konkurenčni boj se s svojimi valovi vanj ni mnogo zaletaval. Sam in veder se je vzel na vrh in je tam v svojem času vladar svoje stroke.”

Toliko moči, tako umetniške, duševne in fizične, ima lahko samo tisti, ki mu je delo življenje in življenje predaja delu. Ladku Korošču zato nikoli ni bilo potrebno negodovati, ampak je uspel združiti talente, napore in dobro voljo v celoto svojega življenja.

Ladko Korošec ni le velik operni pevec. Ustvarjal je tudi na drugih področjih pevske umetnosti. Poleg mnogih samospjevov in drugih zvrsti pesmi in nastopov zna poslušalce zabavati tudi s pesmimi, ki živijo med preprostimi ljudmi. Ena takšnih je Sem zaljubljen bil. Vsebinsko ji je dal Janez Blaznik iz Čebulove Doline pod Kumom. Zvest njegovemu besedilu je Ladko ostalo opravil sam in dostikrat zapel.

Sem zaljubljen bil

*Sem zaljubljen bil,
sem k materi zavil.
Smem ljubiti' dekle,
smem ljubiti' al' ne?*

*O, tega ne smeš,
premlad si še.
Počakaj zaenkrat'
deset let še.*

*Čakam še en' let',
nato pa grem k'očet'.
Smem ljubiti' dekle,
smem ljubiti' al' ne?*

*O, ne, tega ne smeš,
če pa to storiš,
tako j od hiše greš!*

*Sem zaljubljen bil,
sem k fajmoštru zavel.
Smem ljubiti' dekle,
smem ljubiti' al' ne?*

*O, ne, tega ne smeš,
to ti prepovem,
ker takšen velik greh,
dovoliti ne smem!*

*Nisem vedel, kaj
bi naredil zdaj,
pa vprašat grem boga,
če m' dovoljenje da.*

*O, mendeja, je d'jal
in se je smejal,
saj zaradi fantov
sem dekleta dal.*

Vprašajmo Ladka Korošca

- Poznavalci vašega dela in življenja pravijo, da ste med velikimi slovenskimi umetniki, ki jih je vabil svet, eden redkih, ki je ostal zvest domovini. Že napisane pogodbe ste zavrnili in ostali zvesti Ljubljani. Kaj vas je pri tem vodilo?

“Res so me vabili in dobival sem lepe ponudbe. Na vsako posebej sem bil ponosen. Kolikor je bilo mogoče, sem se tudi odzval. Nisem pa mogel oditi po poti ljudi, ki jih je zvabila tujina. Naredil sem po svoje: pel sem tudi zunaj, toda predvsem sem pel doma. Več razlogov me je vodilo pri takšni odločitvi. Rad imam svojo domovino, Slovenke in Slovence, rad imam slovensko pokrajino in občudujem njeno lepoto. Pri odločitvi za odhod ali ne pa je bilo najpomembnejše, da je bila takrat po mojem mnenju zlata doba Drame in Opere v Ljubljani. Sam v sebi želim, da bi se to ponovilo.”

- Da so vas mikali svetovni odri, je videti iz tega, kje vse ste nastopali. Kako pa gledate na vprašanje povezanosti nacionalnih kultur? Vprašujem za vaš odnos do dveh skrajnosti, kjer je ena malikovanje samo svojega, druga pa utapljanje nacionalnega v skupnem?

“Že iz različnosti likov, ki mi jih je uspelo udejanjati, se vidi, da ne ločujem po takšnih skrajnostih. Zakaj in čemu pa bi v umetnosti ločevali med nacionalnim in skupnim na tak način? Osnovni kriterij je zato kvaliteta. Na moja čustva pa seveda dodatno vpliva, če pojem kaj domačega.”

- Mnogokrat ste bili na odru, pred kamerami in mikrofoni. Kako občutite stik z gledalci in poslušalci? Ali pri vas obstaja kakšna razlika med nastopom v živo z nastopom zgolj z uporabo tehničnih sredstev?

“Velikokrat sem nastopil na različnih odrih, koncertih, pred kamerami in mikrofoni. Vedno sem iskal neposreden stik z občinstvom. Smem reči,

da mi je to v veliki meri uspelo. Gledalci in poslušalci vedno občutijo, če z odra dobijo doživetje in iskreno predstavitev, tako pri igri kot pri petju.

Vsak, ki je večkrat nastopil, ima kakšno skrivnost, kamor se zateče, da mu pomaga doseči uspeh. Jaz sem storil vse, da me je pred nastopom obiskal nek umetniški čar. To sem naredil tako, da me je spremenil v tisto osebo, ki sem jo predstavljal. Po mojem gre za posebni gledališki umetniški čar ali neke vrste fluid. Ko človeku na odru to uspe, zaživi neposreden odnos med dvorano in odrom ali, bolj rečeno, med ljubitelji umetnosti in nastopajočim. Pri tem res nisem imel težav.

Če delaš samo s tehniko, je prav podobno. Res pa je tu malo manj improvizacije in več profesionalnega pristopa. Problem tega, da te obkrožajo le kamere, mikrofoni, reflektorji in vse, kar še spada zraven, rešujem tako, da nastopim za tiste, ki tehniko urejajo, hkrati pa sem v mislih z onimi, ki sem jim namenjen.”

- Ali imajo čustva in kvaliteta pri tem kakšno zvezo?

“No, seveda mora živega človeka odzivajoče občinstvo malo zanesti. Toda, kdo ve, ali so najboljše vrezane plošče ali kasete vseh vrst, več ali manj od neposrednega fluida, ko nastopi v dvorani, tovarni, šoli in še kje. Tu ne ločujem po tem kriteriju. Vedno sem hotel in želel dati od sebe vse najboljše, kar znam. Sodijo pa tako ali tako tisti, ki so me ali me še gledajo in poslušajo z druge strani.”

14. tabor pevskih zborov v Šentvidu pri Stični 19. junija 1983

- Ste eden od botrov šentviških nastopov pevskih zborov. Kolikor vem, ostajate zvesti ideji o letnem srečanju slovenskih pevcev. Vi ste v življenju ustvarjali vrhunske individualne pevске vloge. Tu, v Šentvidu pa gre za množičnost. Kaj želite doseči s svojo popolno podporo tej ideji?

“Od časa, ko sem v Šentvidu poslušal prvi tabor, sem vseskozi delal v odboru za pripravo vseh taborov pevskih zborov do danes. Z veseljem sodelujem in pomagam. Seveda vem, da ti nastopi niso vrhunski, imajo pa veliko prednost, da so množični, iskreni in domači. Poleg tega se tu rojevajo pevci, ki pojejo naše lepe narodne in umetne pesmi. Taboru rečem slovenski, domač in naš. Srečanje takšnega števila pevcev, "ki v srcu zlo ne mislijo", je tudi svojevrsten upor proti nasilju vseh vrst. Če bi vsi ljudje bolj spoštovali in peli svoje domače pesmi in tudi pesmi drugih narodov, bi bilo manj vojnih strahot in uničevanja kulturnih dobrin, ki jih človeštvo žal še vedno doživlja.”

- Kakšne spomine imate na Dolenjsko?

“Veliko, zelo veliko lepih spomincv, zato redka grenka kaplja tega ne more pokvariti, ampak le pomaga k sozvočju vseh spominov. Rad bi povedal, kje vse sem bil in nastopil, pa bi bil najbrž premalo natančen. Omenil bom le nekatere kraje: Novo mesto, Šmihel, Grm, Dolenjske Toplice, Šmarješke Toplice, Otočec, Muljava, Stična, Šentvid, Trebnje, Mokronog, Krško, Radeče, Sevnica, Črnomelj, Metlika, Vinica, Grosuplje, Ivančna Gorica, Bogenšperk, Šmartno pri Litiji in Litija. Največ sem nastopil v krajevnih dvorinah in šolah. Pogosto me je spremljal Loški glas ali Fran Venturini Ad Domia pri Trstu. Velikokrat je bil zvest spremljevalec pianist Leon Engelman. Med lepimi spomini so mi ostali nastopi na gradu Bogenšperk, za katerega je Janez Vajkard Valvasor zapisal leta 1678: “To je eden tistih lepih gradov na Dolenjskem...”

Vsekakor je Dolenjska v mojem spominu eden od lepših delčkov mozaika naše domovine. Tudi pesniki in pisatelji pravijo, da mehko pokrajina nekako vpliva na življenje, delo in obnašanje ljudi. Nekaj bo že na tem.”

- Ko govorite in pišete o materi, ženi ali sodelavkah, uporabljate lepe opise. Kadar se spominjate kakšnega sodelavca ali znanca po pravilu omenite tudi njegovo družico. Pri tem uporabljate izbrane besede. Kakšen pa je nasploh vaš odnos do žensk?

“Ni kaj skrivati, vseč so mi Slovenke. To tudi navzven pokažem. Primerjam jih s Francozinjami. Po mojem okusu so bolj vsečne, bolj resnice in svetlolase, a kaj, ko danes več ne veš, kaj se v resnici znotraj skriva. Vendar ne sodim samo po tem. Pomembnejše je seveda tisto, kar je v srcu in je več vredno. Osebnostno sem ženske vedno cenil in spoštoval. O odnosu Slovencev do žensk nasploh pa nimam prav dobrega mnenja. Mislim, da sedaj veljavna morala in pravna ureditev ženskam pri nas nista toliko naklonjeni, kolikor one prispevajo k skupnemu, lepšemu in bogatejšemu življenju nas vseh.”

- Veliko ste filmali. Najbrž je materiala precej. Ali ste ga ali ga boste kako uporabili?

“Prav po Dolenjski sem mnogo snemal, to že v času, ko to še ni bilo običajno. Svoje filme bom uporabil za javnost.”

- Kako danes živi Ladko Korošec?

“Nič se nisem zбогал ne s tem ne z onim. Ostal sem sam svoj. Samota mi ni vseč, ker sem rad v družbi. Kadar me pokliče kateri znanec in prijatelj ter vpraša: “Ali bi šlo?”, me veseli, da lahko odvrnem: “Za dobre ljudi vedno.” Potrudim se, kolikor mi moči dopuščajo. Talijin čar je huda reč. Svoje sužnje ima do konca v rokah. Vedno sem bil rad te vrste suženj in me to ni bolelo. Tako še vedno, ko nastopim, pogledam po občinstvu in mi pomislim: “Naredil bom vse, kar znam, vzemite, kolikor želite in morete.”

Nastop v ljubljanskem hotelu Union septembra 1994

Vse fotografiji so last Ladka Korošca

Marta Filli

CIRIL KOSMAČ

(1910 - 1980)

Ciril Kosmač

Petnajst let kasneje

“Ta trenutek? Ali je res mogoče, da je bilo to pred petnajstimi leti, v tisti sneženi januarski noči...? Kako hitro teče čas! Petnajst let! In kaj je to? Samo daljši trenutek!...” (Pomladni dan)

Tako je razmišljal Ciril Kosmač ob svoji vrnitvi domov po vojni in prav tako razmišljam jaz danes, ko stojim ob njegovem grobu, kamor so ga položili pred prav tolikimi leti, v prav tako zasneženem dnevu, 28. januarja 1980. leta.

Vse okrog nas je bil molk, le Idrija je globoko pod nami gluho šumela, misli pa so nam nezadržno begale sem in tja, od spominov do neizpolnjenih želja, gnane od trpkega spoznanja, da smo priča neizbežnemu, bolečemu slovesu, ki bi se mu bili tako radi izognili, ker je prišlo nepričakovano in prezgodaj.

Ciril Kosmaču se je izpolnila tiha, skrita želja, da počiva ob svojih dragih, ob materi, ki jo je neizmerno ljubil in spoštoval, ob sestrah, ob vašcanih, ob ljudeh, ki so oživljali njegova dela, ožarjeni od njegovih toplih čustev. Počiva na koščku domače zemlje, sredi svojih gora, nad svojo dolino, blizu svoje domačije v Bukovci pri Slapu.

Mi pa mislimo na besede, ki jih je napisal v Pomladnem dnevu, ko se je pogovarjal z očetom in mu je že prišlo v zavest, da mu mati umira. *“Umrla bo... Toda ti boš živel... In če jo imaš res rad, se boš učil in pojdeš k izpitom... Tudi to je izpit... težak... najtežji... toda prestati ga mora vsak... Ne pozabi, da življenje neizprosno teče svojo pot... kakor Idrija.”*

Te besede je napisal sebi, veljajo pa tudi za nas, saj bi morali tako razmišljati ob vsakem bolečem poslavljanju. To so besede, ki v srce vlijejo tolažbo in mu dajo moč, da stopi naprej. Kosmač je to moč našel v sebi. Ob nešteti in nenadnih težavah se je prebijal skozi življenje, našel pa je tudi moč in navdih za ustvarjanje. Skušal je izpolniti očetovo veliko željo, upanje:

“Nemara boš pa pisal?... Treba bi bilo pisati. Pa tudi o našem življenju sploh. Pisati povesti. Knjige. Ali me poslušas?... No, kdo naj zdaj to ve! Star si komaj dvajset let... A če boš pisal, bom res vesel.” (Pomladni dan)

En leta so minevala, življenje je terjalo svoje, preizkušnje so se vrstile druga za drugo in ga utrjevale. Zorel je. Revnem življenju doma, v nemogočih razmerah tistega časa je sledila tujina z bojem za preživetje in z nepremagljivim, boleznim hrepenenjem po dolini njegovih sanj, po domačiji, po globokem zvezdnatem nebu nad njo, po neprodorni tišini in po tihem šumenju Idrije. Okoli njega je kakor po nerazumljivem čudežu izginjal svet, njemu popolnoma tuj, in zrl je v domače travnike, v gore nad njimi, v mogočni Krn tam daleč v ozadju.

“Domotožje je čustveni privid domovine. V njem je nekaj sanjskega, pretresujoče lepega in vabljivega. Na tujem me je ta privid zvesto spremljal ter me pretresal; zdrnil je v meni marsikaj, verjetno celo slo po pisanju.” (Pomladni dan)

In ko je tako v mislih hodil po poteh svoje mladosti, so ob njih vstajale tudi podobe dobrih, preprostih kmečkih ljudi. Med njimi vaški posebneži, otroci božji so jim pravili, nesrečni srečneži, ki so s svojim bitjem zaznamovali to dolino in ji dali poseben pečat. Zdaj živijo v Kosmačevih novelah in bodo živeli, kakor bo v njih živel svet ob Idriji.

Kako globoke korenine je pognalo drevo spomina v njegovem mladem srcu! Kako bohotno so se mu veje razraščale in zelenele! Kakor bi mu

hotele zakriti svet, v katerem je živel, tuj svet, ki mu ni mogel postati dom. Pisal je za oddolžitev očetu in v uteho sebi ter ustvaril niz dragocenih literarnih umetnin, posvečenih skoraj v celoti domačemu kraju in domačim ljudem.

Potem se je vrnil, kot je sam napisal, po petnajstih letih. Vrnil se je s svetlobo v srcu, z upanjem in radostjo, kajti "... eden najmanjših narodov je izpolnil svojo največjo dolžnost. Dvignil se je, ko so ga poteptali na tla in šel z golimi rokami v boj. Bil se je za človeka in je za to zmagal." (Pomladni dan)

Pa se je luč utrnila, srce je vztrepetal v hladu, pero je obstalo.

Pisatelj Ciril Kosmač se je umaknil v samoto, se zaprl v molk za dolgo desetletje. Živel je v Portorožu, v vili, obdani s parkom, in v molčeči družbi psa Bukija gojil drevje in cvetje. Pisatelj - poet - samotar. Morda je takrat sanjal o belem konju, drvečem čez njegove travnike, njemu tako ljubem simbolu svobode, prostosti, odprtosti. Doma je imel celo zbirko kipcev, belih konjičev, ki jih je prinašal od vsepovsod. Postajal je ob njih in jih božal s pogledom. Kdo ve, kolikokrat je zahrepenel, da bi mogel poleteti z belim konjem daleč, v neznano? Želje so tako težko uresničljive, tako redko se udejanjijo. So kakor sanje, ki človeka objamejo, ga zazibajo in že jih ni več.

Ciril Kosmač je občasno prihajal na Tolminsko, da je lahko stopil v hišo svojega otroštva, da je obiskal brata in sestre ter mater na tihi božji njivici v Ročah.

Takrat sem se prvič srečala z njim. Nekoč je stopil v knjižnico, ki sem jo vodila, in se izgubil med policami. Ni se predstavil, spoznali smo ga. Tedaj sem šla k njemu in ga povabila, naj sede med nas.

Prav kmalu je odvrigel videz resnega, nekako nedostopnega, vase zaprtega gospoda, in se spustil v prijeten razgovor. Spraševali smo ga razne stvari in brez obotavljanja nam je razkrival svet pisateljev, ki mu je tudi on sam pripadal. Mnogo stvari sem takrat izvedela, spoznala in mnogo ljudi odtlej gledala v popolnoma drugačni luči. Vsak poseben svet ima namreč svoje nenapisane zakone in ljudje, ki mu pripadajo, se podzavestno ravnavo po njih. Nekateri tudi ne in tudi o njih je tekla beseda. Bil je prijeten sogovornik. Tam blizu, nekje v kotu, je počival in ga potrpežljivo čakal zvesti pes Buki.

Od takrat se je kdaj pa kdaj vrnil med nas in hudomušno, v pristnem našem tolminskem narečju, najprej vprašal, če prav res zanj še nismo pripravili kave. Potem je pogovor stekel, resen pogovor o resnih stvareh. Mislim, da ne bom mogla nikdar pozabiti tistih redkih srečanj. Vtisnila so se mi globoko v spomin.

Osemindvajsetega januarja pred petnajstimi leti je umrl, star komaj sedemdeset let. Strla ga je težka bolezen in smrt ga je prikrajšala za več kot desetletje, za leta, ki bi bila prav gotovo še plodna in bogata. Pustil je tri ali štiri nedokončana dela, za katera bi on prav gotovo menil, da niso godna za natis. Kosmač je bil namreč pisatelj, ki je zelo težko dal iz rok, kar je napisal, saj ni bil nikdar prepričan v neoporečnost tistega. Popravljal je svoja besedila, jih čistil in izboljševal in od tod njegova tekoča pripoved, ki pričara bralcu verno sliko kraja ali človeka, obsijanega z žarom njegovih čustev. Od tod njegov prelepi jezik, pretkan z domačimi izrazi, in vendar tako zelo slovenski. Pripoved mu poje tako, da je včasih prav težko potegniti črto ločnico med besedo in melodijo.

Tistega zimskega dne, ko smo ga spremljali na njegovi zadnji poti na pokopališče v Ročah nad Slapom pri Idrijci, sta se nam porodili misel in želja, da bi poimenovali po njem knjižnico, ki smo jo prav takrat v Tolminu gradili, prvi v Sloveniji v povojnem času.

To se je sredi tistega leta tudi zgodilo in kasneje smo tam še uredili in odprli za bralce njegovo spominsko sobo. V njem bralec začuti pisatelja

Cirila Kosmača in spozna njegovo življenjsko in pisateljsko pot. Prepričana sem, da smo mu tako postavili najdragocenejši spomenik, saj gre skozi knjižnico dan za dnevom nešteto ljudi, starejših in mladih, domačinov in tujcev, in vsi pomislijo nanj. Nekateri ga tam spoznajo, vsi pa začutijo, da je bil svet knjige njegov svet. In ta svet je bil tudi dolina ob Idrijci, tam, kjer še zmeraj stoji skoraj nespremenjena, s slamo krita njegova rojstna hiša.

Pod njo tiho šumeča Idrijca, simbol življenja in časa, ki neustavljivo hitita, bežita. In v bregu nad njo malo vaško pokopališče, poslednje domovanje njegove matere in sester in zdaj, žal, tudi njegovo.

Kako rad se je vračal domov v ta svet, ki je v njem živel in se ob neizmerni ljubezni razrašal, ga vabil in vsega prevzemal, da je postajal eno z njim.

“Ljubezen je res luč, je sonce: če z vsem ognjem posije v človeka, pa naj bo ta človek še tako tuj in sam v sebi še tako neznan in vsakdanji, najde v njem nekaj drobcev biserov, ki se zasvetijo ter s svojimi odsevi obsijejo in ogrevajo vso njegovo podobo...” (Pomladni dan)

Stopil je v hišo in *“... potrepjal sem razmajane stole po naslonjalih in z dlanjo pobožal gladko črvido mizo. Obstal sem nepremično. Začutil sem, kako me počasi prevzema stari, močni, neomajni mir domačije.”* (Pomladni dan)

To so njegove besede, ko je nehote razkrival svojo drhtečo dušo, svoja hrepenenja in želje, ki so se na zunaj skrivale za videzem hladnega, malce nedostopnega, trdnega in strogega moža. Ko ponovno jemljem v roke njegove črtice, lirične opise sveta, ki je tudi moj in ga je tudi sam gledal osvetljenega s čarobno lučjo ljubezni, takrat začutim, da je pisateljeva duša le bila mehka in krhka, dovzetna za lepoto, za drobne čudeže narave, ki edini morejo dati smisel in vrednost vsakemu življenju. Če bi bil hodil neprizadeto mimo njih, bi bila njegova pot drugačna, temnejša in težja, kajti mnogo je bilo ob njej hudega, trpkega in krivičnega. Šele ob prebiranju njegovih del spoznamo pravega Cirila Kosmača. Škoda, res velika škoda, da je kdaj najbrž klonil pod križem in da so bili to trenutki tišine, molka. Danes mislim z obžalovanjem na to in si zaman želim, da teh temnih ur ne bi bil doživljal in da bi bili vsi njegovi dnevi svetli in jasni, prežeti z milostjo plodnosti. Kako drugačno bi bilo njegovo bivanje in kako bogatejši bi bili mi vsi za dela, ki so prav gotovo že živela v njem, pa jih ni napisal.

Ko zdaj, po dolgih petnajstih letih od njegovega odhoda, stojim ob njegovem skromnem grobu, kjer je komaj viden pod imenom napis *“Slovenski pisatelj”*, mi pogled boža njegovo dolino, kopajočo se v bledem zimskem soncu, v srcu pa mi vstajajo njegove besede:

“Pomislil je, kako lepo je živeti... Živeti! Živeti! Živeti!... Vedeti, da za tvojim hrbtom teče Bača, da se na levi Idrijca vali po globoki soteski, da je pred tabo Soča, tako čudovita reka, da ji ni para na vsem svetu... Kako strašno mora biti, kadar je treba umreti! ... Saj nemara smrt ni tako strašna, toda strašna mora biti zavest, da boš zaprl oči in ne boš nikdar več videl teh njiv in teh kozolcev, teh sinje zelenih rek, teh poraščenih pobočij, teh belih gora, tega odprtega neba in teh rožnatih oblakov, teh plemenitih okrvavljenih nebesnih konj, ki zdaj na prostrani modrini slavijo svoje zmagoslavje... Toda zapreti oči in jih ne odpreti nikdar več! ... (Pot v Tolmin)

Nikdar več, tiho ponovim. Pogled se mi še enkrat izgubi med zdaj že rožnato obrobjenimi oblaki, nato se molče, brez besed, spustim po stezi navzdol.

MARIJINA CERKEV NA STOPNEM - NOVOODKRITE FRESKE JANEZA LJUBLJANSKEGA

1 Peter Bohinjec: *Zgodbe fare Škocijan pri Dobravah*, Škocijan 1911, 36-37.

2 Janez W. Valvasor: *Die Ehre des Herzogthums Krain*, Laibach-Nürnberg 1689 (ponatis Rudolfswerth 1877), VIII, 728.

3 Sergej Vrišer: *Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji*, Ljubljana 1976, passim.

4 Robert Peskar, Stopno (poročilo), *Varstvo spomenikov*, 35, 1993, (v tisku).

5 Pavle Blaznik: *Urbarji freisinške škofije; Srednjeveški urbarji za Slovenijo*, 4, Ljubljana 1963, 242-250; Milko Kos: *Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500)*, II, Ljubljana 1975, 575.

6 Janez Höfler: *Trije popisi cerkva in kapel na Kranjskem in slovenskem Štajerskem s konca 16. stoletja*, Ljubljana 1982, 45. Na podlagi dvornega odloka z dne 14.2.1784 o zapiranju nekaterih cerkva in dalje ukaza okrožnega urada z dne 11.2.1795, da se zapre podružnica sv. Petra na Stopnem, je tedanji lokalist na Bučki prosil za eksekiranje oltarjev, kar mu je ordinariat dovolil 29.5.1795. Vendar je bila cerkev leta 1820 ponovno posvečena, še leta 1905 pa je podobar J. Tomažin prenovil oltar (Viktor Steska, *Usoda cerkva na Kranjskem v jožefinski dobi, Carniola*, II, 3, Ljubljana 1911, 153; Peter Bohinjec: *Zgodbe fare Škocijan* (kot op. 1), 44-45).

Marijina cerkev na Stopnem sodi med tiste kulturne spomenike, ki v očeh širše strokovne javnosti doslej niso bili deležni večje pozornosti. Celo lokalni zgodovinopisec župnik P. Bohinjec¹ je o stavbni zgodovini zapisal le nekaj podatkov iz 17. in 18. stoletja in pri tem podobno kot že Valvasor poudaril predvsem njen izraziti romarski značaj.² Tudi o cerkvenih oltarjih in plastiki je v pregledu baročnega kiparstva S. Vrišer prispeval le bežno opredelitev,³ medtem ko je cerkvena arhitektura kljub dominantni legi in nespornemu gotskemu poreklu ostala povsem neopazena. Zanimanje za cerkev je nekoliko naraslo šele med obnovitvenimi deli v letih 1990 - 1991, ki so zajela zlasti zunanjščino cerkve, se pravi obnovo fasad, ter odpiranje zazidanih gotskih oken v sklepnihih stranicah z oporniki obdanega prezbitarija in odkritjem neznatnih ostankov fresk. Prav slednje je bila spodbuda za poskusno sondiranje v notranjščini prezbitarija, s pomočjo katerega so bili na oboku in severni steni odkriti fragmenti fresk, ki jih je bilo mogoče sprva opredeliti kot delo neposrednih naslednikov slikarja Janeza Ljubljanskega.⁴ Z nadaljnjim sondiranjem jeseni leta 1994, ki ga je izvedla ekipa Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto pod vodstvom restavradorja A. Miklavžina z namenom natančneje določiti stanje fresk in obseg ohranjenosti, pa se je izkazalo, da gre nedvomno za lastnoročno delo Janeza Ljubljanskega. S tem je cerkev razkrila tudi eno najpomembnejših poglavij v njeni zanimivi umetnostni preteklosti.

Cerkev stoji na manjši vzpetini, za katero P. Bohinjec omenja tudi ime Dedna ali Srobotna gora, ki se dviga nad vasjo Stopno, severovzhodno od Škocjana, in je pravilno orientirana proti vzhodu. Vas "Stamph" se v virih prvič omenja v urbarjih freisinškega gospostva leta 1392,⁵ medtem ko srednjeveške arhivalije cerkve ne omenjajo. Bizancijev popis cerkva iz leta 1581 navaja le cerkev sv. Petra, katere ostanki so danes vidni približno sto metrov severno od naše cerkve.⁶ Šele Valvasor omenja obe cerkvi, ki sta imeli, kot pravi, po tri oltarje, pri čemer je več pozornosti seveda posvetil Marijini, h kateri so v tedanjem času romali celo z Ogrskega.

Med nadaljnji omembami, ki komaj kaj povedo o stavbni zgodovini, je pomembnejši le podatek o požaru zvonika, cerkve in opreme leta 1696, kar je bilo prejkone vzrok za temeljito barokizacijo notranjščine, ki je zajela - če se ni omejila le na adaptacijo že barokizirane cerkve - banjasto obokanje ladje, gradnjo stranske kapele in zakristije, predelavo obočnega sistema v prezbitariju, ter nastanek novih oltarjev in kipov, od katerih se je ohranil kip baročnega tipa *Božjepotne Matere božje*, danes nameščen v niši južne stene prezbitarija.⁷ Vendar je cerkev doživela večje predelave tudi v sredini 18. stoletja, ko so namestili nove kamnite portale ter zunaj na severni strani postavili kamnito prižnico in prizidali stranski oltar z menzo, na kateri opazimo letnico 1751. Sočasno je nastala oltarna freska *Rožnenske Matere božje*, z upodobitvijo sedeče Marije z otrokom, ki klečečemu sv. Dominiku izroča rožni venec, spodaj pa vidimo (levo) predstavnike cerkvenih in (desno) svetnih stanov.⁸ V približno isti čas sodi tudi cerkvena oprema, prižnica⁹ in oltarji, med katerimi po kvaliteti vzbujata pozornost stranska, ki pripadata tipu okvirnih oltarjev, kakršne poznamo npr. v Stopičah in na Veseli Gori.

Kot vidimo, arhivski viri o starejši cerkveni zgodovini ne povedo veliko, zato se bomo morali pač oprijeti le njene današnje arhitekturne podobe, ki pa je s tega vidika bistveno bolj zgovorna. Že iz tlorisne zasnove je

Robert Peskar
MARIJINA CERKEV NA
STOPNEM

7 Ta tip Marijinih upodobitev se je v slovenski umetnosti uveljavil šele proti koncu 17. stoletja (Lev Menašč: *Marija v slovenski umetnosti. Ikonologija slovenske marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne*, Celje 1994, 214-218).

8 Lev Menašč: *Marija* (kot op. 7), 183.

9 Prižnico so krasili tudi štirje kipci evangelistov, ki pa so bili leta 1989 ukradeni.

10 Obstaja možnost, da so se konzole delno ohranile, in sicer pod baročnimi pilastri, s čimer bi dobili pomemben podatek za rekonstrukcijo gotskega obočnega sistema.

11 Ivan Komelj, Položaj gotskega stavbarstva na Dolenjskem, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n.v. V-VI, Ljubljana 1959, 341.

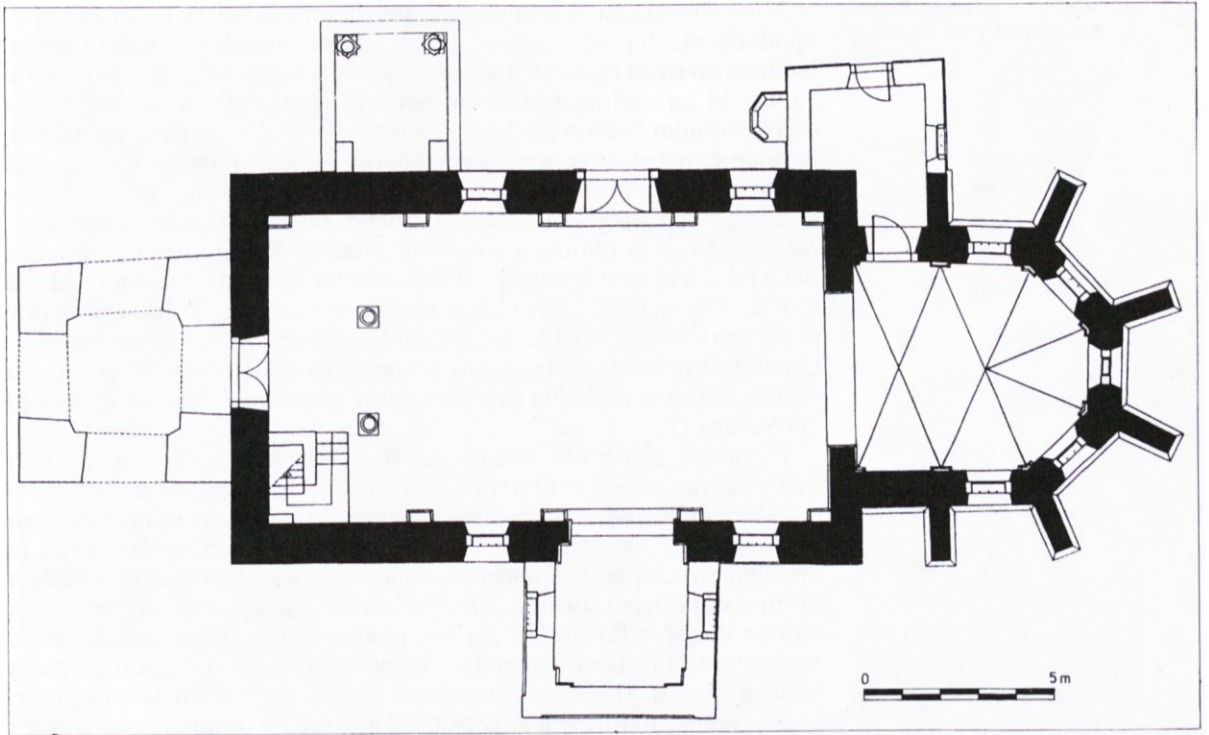
Sl. 2: Stopno, Marijina zaroka (detajl)

razvidno (sl. 1), da imamo opraviti s cerkvijo gotskega porekla, ki sta jo prvotno sestavljala dolga, sprva ravno stropna ladja in enopolni prezbiterij s petosminskim zaključkom, ki ga zunaj obdaja šest stopnjevanih opornikov. Od gotskih elementov se je v ladijskem delu ohranil le ostanek zazidanega stranskega portala v severni steni, v prezbiteriju pa so bili pri odpiranju zazidanih gotskih oken v sklepnihih stranicah najdeni ostanki delilnih stebričev, fragmenti krogovičij ter posamezni kosi odbitih reber klinastega profila z obojestranskim žlebom iz peščenca in lehnjaka, ki so v notranjščini tvorila križno obočno shemo, kar je razvidno tudi iz današnje grebenaste različice. Med sestavne dele arhitekture je sodila tudi poslikava zunanjščine, v prvi vrsti freska sv. Krištofa, zavetnika romarjev, na severni ladijski steni, katere ostanki so bili ob prenovi prebeljeni, ter verjetno že sekundarna poslikava rustike v barvi žgane siene, vidne tudi na podstrešju ladje, ki je danes z v omet vtisnjenimi fugami prezentirana na prezbiteriju.

Čeprav najvažnejši elementi gotske cerkve, se pravi obočna konstrukcija s konzolami in sklepniki, niso ohranjeni,¹⁰ cerkev v okviru dolenjske gotske arhitekture vendarle izstopa. Pozornost vzbujata stavbni tip, zlasti oporniki prezbiterija, ki jih pri podružničnih cerkvah na Dolenjskem poznamo le še pri cerkvi sv. Barbare na Okrogu pri Šentrupertu, zgrajene v prvi polovici 15. stoletja po vzoru šentrupeške župnijske cerkve.¹¹ Pač pa so zunanji oporniki pogostejši pri pomembnejših župnijskih in samostanskih cerkvah, npr. v Pleterjah, Šentrupertu, Novem mestu in Stični, ki kažejo, da obe podružnični cerkvi predstavljata neobičajno ambiciozni rešitvi. Vendar vsaj za cerkev na Stopnem lahko rečemo, da ne gre le za naključje, saj je bila stavba nedvomno zgrajena kot Mariji posvečena romarska cerkev. Kdaj so cerkev začeli graditi, pa je zgolj na podlagi skopih arhitekturnih značilnostih težko ugotoviti, toda na srečo nam odgovor na to vprašanje posredno ponujajo novoodkrite freske, ki si jih bomo v nadaljevanju natančneje ogledali.

Kot rečeno, so sondiranja v notranjščini prezbiterija odkrila večji obseg srednjeveških slikarij, izvedenih v pravi fresko tehniki (*fresco buono*), ki vsekakor potrjujejo domnevo, da je bil prezbiterij prvotno v celoti poslikan. Zaradi radikalne barokizacije so se freske ohranile predvsem v zgornjih partijah, na oboku in okenskih špaletah, kjer poslikavo prekriva več plasti recentnih beležev in debela plast ometa. V večjem delu so freske dobro ohranjene, zlasti barvna plast, čeprav je *intonaco* ponekod precej razpokan in na oboku mestoma nakljuvan. Kot običajno pa je površina fresk močno propadla v tistih delih obočnih polj, kjer jo prekriva tanjša plast beležev.

Kljub temu da je odkrit le majhen del nekdanje poslikave, ki temeljite analize še ne dopušča, pa vendarle lahko iz današnjega stanja izluščimo nekaj pomembnih ugotovitev. V prvi vrsti nas zanima tematska vsebina poslikave. V tem pogledu je dovolj indikativen edini vsaj delno ohranjen prizor v vzdolžnih stenah (sl. 2), in sicer v ločnem polju severne stene v prvi traveji. Prikazuje notranjščino križnorebrasto obokanega prostora, v katerem stoji škof mladostnega videza in s pogledom, uperjenim v gledalca. Rahlo je obrnjen v desno stran, kjer stoji skupina treh mož, ki zrejo v škofovo obličje. Prvi mož se odlikuje z bogato okrašenim pokrivalom, drugega, ki je upodobljen skoraj profilno, zaznamuje značilna židovska čepica, tretji pa nemara predstavlja pastirja s palico. Na nasprotni strani stoji skupina deklet, ki predstavljajo, kot je videti, spremstvo neki svetniški figuri v ospredju, od katere vidimo le delček nimba. Kot *pendant* tej figuri je bila naslikana še neka moška figura na desni strani, od katere pa se je ohranil le neznan del glave. Čeprav je torej tudi ta prizor fragmentiran, pa iz kompozicije ni težko ugotoviti, da gre za upodobitev Marijine zaroke, kar prejkone pomeni, da je slikar na stenah prezbiterija verjetno upodobil prizore iz Marijinega življenja, o čemer bi nenazadnje namigoval tudi patronicij cerkve.

Sl. 1: Stopno, tloris cerkve

Sl. 3: Stopno, Apostol Matej

Sl. 4: Stopno, Angel - simbol evangelista Mateja

V osrednjem pasu sklepnih stranic prezbiterijski so bili, po ostankih sodeč, upodobljeni celopostavni apostoli. Bolje sta se ohranila sv. Janez in Matej, medtem ko so od ostalih vidni le še fragmenti napisov v gotski minuskuli. Janez, ki ga vidimo v desnem ostenju levega okna, stoji v niši z marmoriranim tlakom z rahlo sklonjeno glavo (žal obraz ni ohranjen), ogrnjen v rjav plašč (ton naravne umbre). Z levice, zavito v plašč, drži kelih, z desnico blagoslavlja. Spodaj teče napis v štirih vrsticah (žgana siena na beli podlagi), od katerega je danes razberljivo le ime apostola *S. Joha*ñes. Bolje je ohranjen golobradi Matej v desnem ostenju desnega okna (sl. 3), ki stoji bosonog v niši z zelenim ozadjem in marmoriranim tlakom. Ogrnjen je v oker plašč s tekstilnim vzorcem. V desnici, zaviti v plašč, drži sekiro, v levici knjigo, spodaj pa ga označuje še napis *S. Matheus*. Omembe vreden je še fragment bosonovega apostola v levem ostenju desnega okna in pod njim nejasen napis v nemščini *S. Sinman ablosunt / der Sunden (?)*.

Na oboku, kjer je obseg ohranjenosti poslikave največji, so bila doslej delno odkrita tri polja v prvi travеji, ki jih obrobja bogat trilistni okvir. Po pričakovanju prinaša upodobitve simbolov evangelistov in razbohoteno rastlinsko ornamentiko. Na desni polovici severne obočne kape je upodobljen celopostavni angel (sl. 4), *simbol evangelista Mateja*, v rahlem profilu, ki z obema rokama drži vijoč trak z napisom v gotski minuskuli *sanctus matheus Euhangelist*. Na levi polovici, ki je slabše ohranjena, je naslikana rastlinska ornamentika. Južno obočno kapo v celoti zavzema podoba vola (sl. 5), *simbol evangelista Luke*. Stoji v nekem nedoločljivem prostoru z marmoriranim tlakom, pred nevtralnimi ozadjem, posejanim z zvezdicami. Med nogami se vije trak z delno poškodovanim napisom (*sanctus lucas Euhangelis*). V enakem živahnem koloritu (oker, žgana siena, *caput mortuum*, kromoksid zelena) je bilo poslikano seveda tudi prečno polje ob slavoloku, ki pa je zaradi kasnejših predelav v osrednjem delu precej poškodovano, tako da sta se ohranila le čaši podobna cvetova v vogalih.

Že iz opisa je razvidno, da gre za kvaliteten primer srednjeveških fresk, ki kljub fragmentiranosti v dolenskem gradivu izstopa. Četudi slikarjevo ime ni izpričano, pa nam zanesljiv odgovor na to vprašanje ponujajo primerjave tehničnih in slogovnih značilnosti. Pravzaprav je dovolj že bežen pogled na obrazni tip figur z značilnim idealiziranim izrazom, kot ga kaže skupina deklet v prizoru *Marijine zaroke*, in dalje melanholične oči apostola Mateja ter sama postavitve figur, npr. Janeza, da freske pripišemo slikarju Janezu Ljubljanskemu, ki velja zaradi mojstrovih podpisov in letnic na treh njegovih delih (Visoko, Muljava, Kamni vrh) za najbolje dokumentiranega slikarja v slovenskem srednjem veku.

Glede na obsežno in izčrpno literaturo o mojstru in njegovem delu¹² bi se na tem mestu omejili le na važnejše podatke in ugotovitve, ki so pomembni tudi za preliminarno oznako fresk na Stopnem.

Janez Ljubljanski oziroma, kot se je sam podpisal na Visokem pod Kureščkom in Muljavi, Janez meščan Ljubljane, sin slikarja Friderika Beljaškega, je bil rojen verjetno v drugem desetletju 15. stoletja. Učna leta je preživel v delavnici očeta Friderika, ki velja za ustanovnika t.i. beljaške delavnice in pomembnega predstavnika koroškega mehkega sloga, v katerem je združeval prvine mednarodnega gotskega sloga, prejete preko alpskega posredništva iz Francije in severne Italije, z mehkim slogom iz Češke. Stike z očetovo delavnico je Janez ohranil tudi kasneje, ko je že deloval kot samostojni slikar. Okoli 1435 - 1440 je ustvaril bolj ali manj svoja prva dela na Koroškem (Sv. Lovrenc v Žileju, Sv. Jakob na Liembergu nad Glinu, Sv. Valentin v Glinjah), kjer je, kot kaže, vzdrževal tesnejše zveze s cistercijskim redom (Vetrinj, Stična), kar je verjetno pripomoglo, da je vsaj že leta 1443 postal ljubljanski meščan. Na Kranjskem je deloval

12 France Stelè, Slikar Johannes concivis in Laybaco, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, I, Ljubljana 1921, 1-48; France Stele, *Der Maler "Johannes concivis in Laybaco"*, *900 Jahre Villach*, 81-113; France Stele: *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja*, Ljubljana 1969, 175-190, passim.; Janez Höfler: *Stensko slikarstvo med Janezom Ljubljanskim in Mojstrom sv. Andreja iz Krašc*, Ljubljana 1985, 45-48; Janez Höfler: *Janez Ljubljanski (ok. 1415-1460)*, *Slikarstvo Janeza Ljubljanskega. Problematika prezentacije stenskih slik na Muljavi*, Ljubljana 1991 (zloženka). Omeniti moramo, da so freske na Stopnem uvrščene v opus Janeza Ljubljanskega tudi že v najnovejši monografiji o slikarju (Ivan Sedej: *Janez Ljubljanski*, Ljubljana 1994, 123), ki jo odlikujejo predvsem fotografije.

Sl. 5: Stopno, Vol - simbol evangelista Luke

Sl. 6: Muljava, vol - simbol evangelista Luke

Robert Peskar
MARIJINA CERKEV NA
STOPNEM

13 Na oboku so v najbolj reducirani različici obvezni Kristus s simboli evangelistov, razni angeli, na stenah pa prostostoječi apostoli; prim. France Stelè, Slovenska gotska podružnica in njen ikonografski kanon, *Zbornik Narodnog muzeja IV. Posvečen Veljku Petroviću*, Beograd 1964, 315-327; France Stele: *Slikarstvo v Sloveniji* (kot op. 12), 38 ss.

14 Peter Bohinjec: *Zgodbe fare Škočijan* (kot op. 1), 21; Jože M. Grebenc: *Gospodarska ustanovitev Stične ali njena dotacija leta 1135*, Stična 1973, 91.

Sl. 7: Stopno, Angel - simbol evangelista Mateja (detajl)

KULTURA
Rast 1-2 / 1995

do okoli leta 1460, večinoma po naročilu stiškega samostana in njihovih odvetnikov, Auerspergov.

Njegovo najzgodnejše delo tostran Karavank sta dve svetniški postavi na slavoloku Marijine cerkve v Troščinah pri Višnji Gori iz časa okoli 1440. Nato sledita poslikava prezbiterija in slavoloka na Visokem pod Kureščkom, ki je njegovo prvo signirano in datirano delo (1443), in leto kasneje podoba sv. *Krištofa* na južni steni prezbiterija cerkve v Troščinah. Okoli sredine stoletja je izpod njegovega čopiča nastalo več del v stiškem samostanu in okolici (Metnaj), v Verdu pri Vrhniku ter slike v cerkvah sv. Nikolaja v Žužemberku in sv. Janeza Evangelista v bližnjem Mačkovcu. Leta 1456 je poslikal cerkev na Muljavi, ki predstavlja njegovo najboljše delo, in leta 1459 prezbiterij cerkve na Kamnem vrhu pri Ambrusu. V Janezov pozni opus (okoli leta 1460) sodijo tudi freske v cerkvi sv. Ahaca nad Malim Ločnikom pri Turjaku, kot delo delavnice ali učencev iz časa okoli 1460 pa izstopajo prizor *Zadnje sodbe* v koru župnijske cerkve v Mengšu, slika Sv. *Nedelja* na fasadi romarske cerkve v Crngrobu ter geografsko nekoliko odmaknjene freske v Žapužah pri Ajdovščini.

Kot slikar je Janez Ljubljanski zvesto nadaljeval očetovo izročilo in je tako naš najpomembnejši predstavnik takrat že nekoliko konzervativnega mehkega sloga z vidnimi češkimi potezami. V primerjavi s Friderikovimi deli je sicer več pozornosti posvetil oblikovanju človeških likov, ki najvidneje izdajajo njegov lirični temperament, medtem ko se je upodabljanja arhitekture, prostora in krajine loteval le izjemoma v kasnejših delih (Muljava, Kamni vrh). S prihodom na Kranjsko se je moral Janez podrediti nekaterim simbolično-dekorativnim posebnostim in zahtevam poslikav gotskih prezbiterijev. Gre za ikonografski program t.i. kranjskega prezbiterija, ki so ga pri nas uveljavili furlanski slikarji. Najbolj strogo se je tega držal na Visokem, kasneje (Muljava) se je shema nekoliko zrahljala, vendar pa je osnovna ideja, kot kaže tudi na Stopnem, ostala vodilna.¹³

Ob freskah na Stopnem se najprej odpira vprašanje o naročniških razmerjih s slikarjem, saj predstavljajo najvzhodnejši in celo geografsko nekoliko odmaknjen primer v njegovem opusu. Čeprav o tem za zdaj nimamo konkretnih podatkov, pa nam posreden odgovor vendarle ponujajo zgodovinske okoliščine. Leta 1454 (8. maja) je bila namreč župnija Bela Cerkev z vsemi kapelami in pravicami, vključno z vikariati, se pravi tudi Škočjan, inkorporirana samostanu v Stični,¹⁴ ki je bil, kot rečeno, Janezov glavni naročnik. Če to domnevo sprejmemo brez posebnih pomislekov, pa hkrati pomeni, da moramo freske uvrstiti med Janezova pozna dela, kar nenazadnje potrjujejo tudi slogovne značilnosti in primerjave med njimi.

Največ sorodnosti je prav gotovo opaziti s freskami na Muljavi. Posebej zgovorna je podoba vola (sl. 6), ki se s stopensko razlikuje le v poteku napisnega traku kot posledici prilaganja polju med rebri ter bolj monotonem koloritu, starejša dela, zlasti Visoko, pa še kažejo nekoliko okornejše modeliranje. Enako je tudi oblikovanje čašam podobnih cvetov, čeprav je zaradi živahnejšega kolorita bolj primerljiva ornamentika na Kamnem vrhu, vendar moramo upoštevati tudi nekoliko slabšo ohranjenost barvne plasti na oboku muljavske cerkve. Manj pogosti tip pomeni le podoba angela, ki glede na kompozicijo kaže več skupnih črt s kako angelsko postavo iz skupine *Oznanjenja* (Visoko), vendar fino modeliranje obraza (sl. 7) in draperije govori za izkušeno freskantsko roko (Muljava, Kamni vrh, Sv. Ahac nad Malim Ločnikom). Dalje je paralele moč najti tudi posameznim segmentom iz prizora *Marijine zaroke*. Ze samo oblikovanje prostora in kolorit (*caput mortuum*, zelena zemlja) deloma ustreza nekaterim muljavskim prizorom (*Bičanje*, *Sveti trije kralji se poslovijo od Heroda*), medtem ko nas obrazni tipi deklet spominjajo na tiste iz prizora

Sl. 8: Sv. Ahac nad Malim Ločnikom, Kristusovo darovanje
Vse fotografije v tem prispevku je prispeval avtor

15 Prim. Vilma Praprotnik, Ornamentika slikanih okvirov v srednjeveškem stenskem slikarstvu v Sloveniji, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n.v. X, Ljubljana 1973, 72-73. Pač pa je najpogostejši trilateralni okvir, ki ga poznamo v Janezovih delih (npr. Muljava, Svetnici na južni zunanjsčini ladje (sneto, hrani Restavratorski center RS), Kamni vrh, Oznanjenje), uokvirjal sliko sv. Krištofa na zunanjsčini stopenske cerkve.

16 Kot je v svoji diplomski nalogi ugotovila A. Vodnik (Alenka Vodnik: *Brokatni vzorci v slovenskem stenskem slikarstvu 15. stoletja*, Ljubljana 1991, 39-41, mentor prof. dr. J. Höfler), Janez Ljubljanski ni bil preveč naklonjen uporabi bogatih brokatnih vzorcev. Med dosedaj znanimi petimi različnimi vzorci prevladujejo motivi rozet, stiliziranih rastlinskih vzorcev in palmet, katerih uporaba kaže, da nenaden pojav rastlinskega vzorca na Stopnem ni presenetljiv.

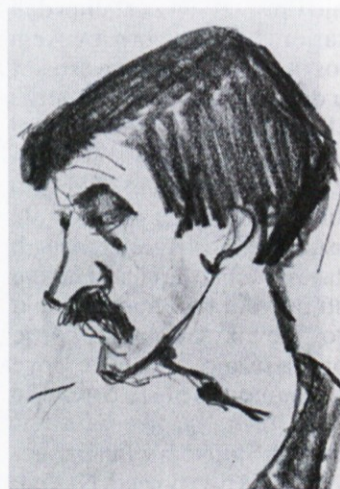
Po drugi strani freske na Stopnem prinašajo v primerjavi z ostalimi deli tudi nekatere novosti. Najbolj opazna je slikarjeva težnja po prostorskem učinkovanju figur, zlasti na oboku, ki ga je poskušal z več samozavesti kot na Muljavi (*Marijina smrt*) in Kamnem vrhu doseči s slikanjem draperije in napisnega traku preko trilateralnega okvira, kar se mu je v večji meri tudi posrečilo. Mimogrede velja omeniti, da stopensko različico trilateralnega okvira (oker, žgana siena) - soroden, vendar skromnejši primer poznamo na Muljavi in Kamnem vrhu¹⁵ - kot tudi tekstilni vzorec na plašču apostola Mateja, ki ga zaradi fragmentiranosti žal ni uspelo rekonstruirati, v drugih Janezovih delih ne opazimo.¹⁶ Hkrati se zdi, da je podobno kot na Kamnem vrhu (*Sv. Helena*) slikar nekaj več pozornosti posvetil tudi upodabljanju arhitekturnega prostora, npr. niši obeh apostolov, ki v detajlih, kot je konzola in nekakšen baldahin nad Janezom, izražajo celo neke nove perspektivne prijeme, vendar je zaradi fragmentarnosti o tem še prezgodaj govoriti.

Iz povedanega je razvidno, da utegnejo freske na Stopnem v Janezovem opusu zavzemati pomembnejše mesto, kot se to zdi na prvi pogled. Naštete lastnosti nedvomno narekujejo, da datacijo pomaknemo v pozna petdeseta leta, vsekakor pa po nastanku fresk na Muljavi (1456) ali mogoče celo na Kamnem vrhu (1459), kar bi v določeni meri potrjevala, kot rečeno, cerkvena pripadnost stiškemu samostanu po letu 1454. Hkrati smo se s tem vrnili k vprašanju nastanka cerkvene arhitekture in posredno odprli vprašanje, ali lahko tudi njeno zidavo pripišemo gradbeni vnemi stiškega samostana. Čeprav v zvezi s tem nimamo neposrednih dokazov, določen namig ponuja spodnji nekoliko toniran, a izrazito grob omet, iz katerega je mogoče bržčas sklepati, da poslikava cerkve sicer ni bila takoj izvedena, vendar zagotovo že od začetka načrtovana.

JAKOB SAVINŠEK - OBZORJA IN DETAJLI UMETNIKOVEGA USTVARJANJA

Avtoportret, 1948, oglje; foto: Lado Mlekuž, Matija Pavlovec

Portret Vladimirja Lakoviča, 1953, oglje(detajl); foto: Matija Pavlovec

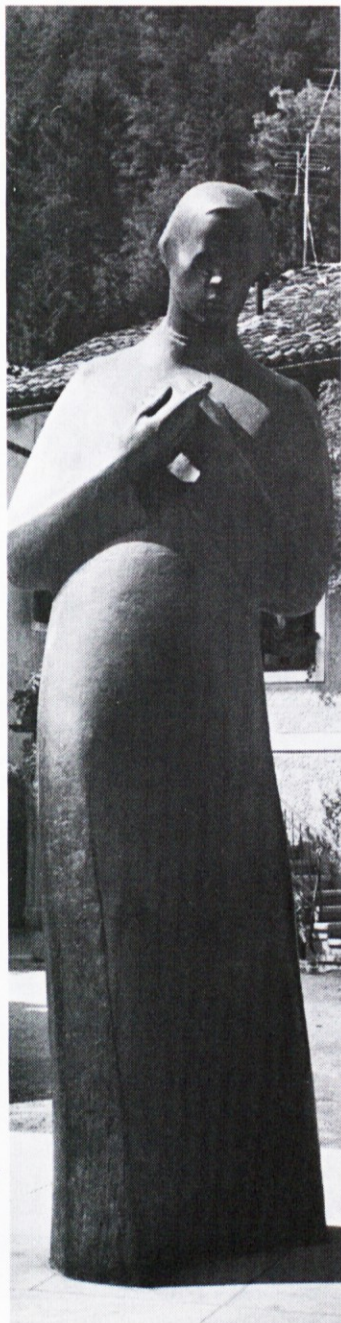
Umetniška pot Jakoba Savinška obsega poldrugo desetletje intenzivnega dela in ustvarjalne rasti. Kiparstvo, risba, akvarel, grafika, knjižna ilustracija, gledališka scenografija in poezija; vse to so bila področja njegovega umetniškega delovanja.

Pred vojno je začel risati in slikati, med vojno kipariti. Na njegovo mladostno izražanje so vplivali secesijski lirizem, ekspresivna razpoloženost in dramatična moč barv slikovnega polja Riharda Jakopiča, h kateremu je Savinšek pogosto zahajal. Prirojenemu monumentalnemu občutku in razmišljujoči notranji viziji pa je močno ustrezalo prijateljstvo s kiparko Karlo Bulovec in duhovna bližina njenega moža, književnika Ivana Mraka. Vojna in koncentracijsko taborišče v Gonarsu sta posredovala grozljive podobe internirancev, obošencev, ranjenih otrok, mrtvecev. Tedanje doživljanje sveta je Savinšek izpovedoval skozi religiozno interpretacijo v risbah velikih formatov, povzdignjenih do monumentalnosti. Risba je ostajala tudi potem, ko je svojo poglavitno ustvarjalno moč udejanjal v kiparskih oblikah, pomembna spremljevalka življenjskih dogodkov in prebliskov. Številni risani prizori obeležujejo njegovo udeležbo na povojnih mladinskih delovnih akcijah; z risbo je beležil popotne vtise z domačega sveta, ki se razteza od gorskih predelov in preko primorskih hiš do belokranjskega pejzaža in idilične Dolenjske; v širokem razponu od natančno izdelane risbe do kavarniško priložnostnih obrisnih potez je ustvaril portrete prijateljev literatov, gledališčinikov, slikarjev in kiparjev; vzporedno z upodobitvami v kiparstvu je spremljal svoje življenje z upodobitvami v večjem številu risanih lastnih podob; slednjic pa je risba postajala pomemben dokument v razvoju, razširjanju in bogatitvi kiparskega profila in se v petdesetih letih pojavila z reliefnim izčrtavanjem tudi v kiparskem organizmu in v zvrsti spomeniške plastike.

Savinškovi prvi kipi so v osnovi realistični, prežeti s spontano baročno razbohotenostjo in ekspresivno močjo. V študijskih letih (1945 - 1950) na Akademiji upodablajočih umetnosti v Ljubljani postopoma izginjajo vplivi Karle Bulovec. Usmeril se je k čistejšemu realizmu in se v likovnem formiranju obračal k starejšim vzorom in tehničnim problemom. V osvajanju in študiju figuralnega kiparstva se je navduševal za Michelangela, blizu pa so mu bili tudi Constantin Meunier, egipčanska in vsa renesančna umetnost ter vseskozi ekspresionizem in secesija. V tehničnem pogledu se je oprijel modernejšega, rodinovskega pojmovanega kiparstva. Posebna pozornost je tedaj veljala delovanju svetlobe in senc na nemirno, impresionistično slikovito površino kipa. Z njenim sodelovanjem so dobili svoje življenje in življenjsko vibracijo zgodnji portreti očeta Božidarja Jakca (1950), režiserja Branka Gavelle pa tudi pesnika Otona Župančiča in Frančiške Komelj (vsi leta 1951). Pri profesorju Borisu Kalinu je dosegel dognano tehnično znanje in začel delati direktno v kamnu, ki ga je vodil k bolj plastični obliki. V tem obdobju je s tenkočutnim poudarjanjem karakternih in fiziognomičnih upodobljenčevih potez oziroma posebnosti ustvaril niz trpko občutenih slepih dečkov in nevsakdanjih obrazov v poglobljeni duhovni podobi psihološkega realizma. Tako se je že na začetku petdesetih let, ko je vstopil v jugoslovansko razstavno življenje, uveljavljal kot izrazit portretist (Slepi Tonček, 1949, Ivan Mrak, 1951). Nasploh se je Jakob Savinšek že zgodaj izkazal kot eden najbolj nadarjenih slovenskih kiparjev prve povojne generacije. V likovno življenje je posegel kot umetnik

Portret Jakčevega očeta, 1949, bron; fototeka Moderne galerije Ljubljana

Spomenik Simona Gregorčiča, 1958, bron, Kobarid; fototeka Moderne galerije Ljubljana

KULTURA
Rast 1-2 / 1995

intelektualno širokih pogledov, kot samosvoja, senzibilna osebnost, individualist, nepovezan s kako umetniško skupino, globoko zaverovan v svoje umetniško poslanstvo.

V oplajanju z umetninami velikanov evropskega kiparstva, v naslanjanju na splošne pridobitve umetnosti preteklih obdobij, kubizma, surrealizma in konstruktivizma, ter na osebno oblikovno sintezo, pogojeno z nespornim talentom, se je Jakob Savinšek boril v slovenskem umetniškem okolju za svoj kiparski prostor in avantgardna gledanja. Njegove razvojne stopnje od akademskega šolanja po vojni do leta njegove smrti (1961) si v tem razmeroma kratkem obdobju slede dokaj nehomogeno. Pogosto je spreminjal slog, saj ga je njegov nemirni duh vodil k reševanju številnih umetniških problemov. Analogno strastni želji preizkusiti ter obvladati vse, kar mu je ponujal kiparski jezik, je ena izmed najbolj značilnih potez njegovega življenja - umetnosti postajala neutrudna delavnost.

Ze v času študija na akademiji je aktivno posegel na področje portretne in narodnoosvobodilnemu boju posvečene spomeniške plastike. Tudi tu so njegovo iskanje usmerjale raznovrstne sodobne struje in študij umetnosti neevropskih kultur; tudi tu je prišla do izraza težnja za transpozicijo objektivno vizualnega, realnega vtisa k osebni ustvarjalnosti umetniškega navdiha. Po vsej Sloveniji se vrstijo Savinškovi kipi, skladno vraščeni v naravno okolje ali mestni prostor. Ne kažejo samo razvojne linije od klasičnega tipa javnega spomenika na poti spreminjanja likovnega koncepta k modernejšim oblikam, temveč pričajo tudi o umetnikovi navezanosti na domačo zemljo in o njegovi zavednosti o pomenu spomenikov za slovenski narod. V gore zazrti planinec in pisatelj Julius Kugy v Trenti, poprsje Borisa Kidriča, simbola revolucionarnega duha v slovenskem ljudstvu, in ob njem narodni heroj Franc Rozman v spominski loži ob Knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu, mogočna postava pisatelja Ivana Tavčarja na Visokem v Poljanski dolini, lirično poduhovljen pesnik Simon Gregorčič v Kobaridu; interierski portreti naših kulturnikov, med njimi v duhovni svet zamaknjen pesnik Miran Jarc ter Izidor Cankar, ki je obdarjen z genialnim duhom in prodornostjo pravzaprav posebej kulturni obraz svojega časa, so osebnosti, ki po kiparjevi zaslugi živijo med nami in predočujejo v sferi večnosti svojo enkratno izrazno moč, skladnost in polnost, kar vse označuje umetniško govorico.

Z intenzivnejšim ustvarjanjem pomnikov naše revolucije in kulture je Jakob Savinšek pričel konec štiridesetih let v Novem mestu, kamor sta ga na priporočilo Božidarja Jakca in Eda Turnherja pripeljala Ivan in Bogo Komelj. Posluš in podpora Novomeščanov, Savinškovih prijateljev, ter poznavanje kiparjevega znanja in idej, je povzročilo, da sta Dolenjska in Bela krajina dobili spomenike, ki odkrivajo velik razpon sodobnega, novatorskega slovenskega spomeniškega razvoja in spremljajo hkrati celotno umetnikovo kiparsko pot. V sklopu arhitekturne preureditve novomeških Vrat arhitekta Marjana Mušiča se od ekspresivno trpečega, a junaškega Talca (1952) in visoko vzravnane borca, ki naznanja svobodo (Pesem o svobodi, 1953), proti sredini desetletja javni kip preobrazil v novo stopnjo portretnih form, ki jo sijajno predstavljata doprsji klenega literata Janeza Trdine in pesnika slovenske moderne Dragotina Ketteja na Glavnem trgu; za te stvaritve je Jakob Savinšek leta 1957 prejel Trdinovo nagrado.

Za ustvarjalca kiparskih del so Savinška izbrali tudi v Beli krajini. Leto za letom se je umetnik iz utesnjenega mestnega okolja umikal v zavetje belokranjske pokrajine, vdihaval vonj njenih brez in misteriozne rdeče zemlje v Preloki nad Kolpo. Jakob Savinšek je kot plodovit umetnik močno čutil čas, ko narod lahko realizira velika dela. V njem je dozorelo polno spomeniških idej in mnogo nerealiziranih je ostalo zabeleženih na lističih, na ovitkih cigaretnih zavojčkov, v redko ohranjenih mavčnih osnutkih in v

Spomenik Janeza Trdine, 1955, bron, Glavni trg, Novo mesto; fototeka Moderne galerije Ljubljana

spominih kiparjevih sogovornikov: čokata postava giganta, ki poseblja slovenski narod z bremenom, namenjena za Slovenski Partenon (kip Mož nosi skalo, 1950); ohranjeni osnutek človeka v borbi z volkuljo za Šentjernej (1958); spomenik padlim in umrlim v taborišču, ki ga je želel postaviti na Dolenskem, na kraju, kjer je bilo veliko ljudi poslanih v taborišče (kip Logor, 1959); Trdinove Bajke in povesti o Gorjancih so porodile idejo o postavitvi kiparskega ciklusa totemov in simbolov na Otočcu...

Savinškovo kiparstvo tematsko opredeljuje človeška vsebina. Njen izraz je iskal v gestah, stilizaciji in deformaciji figure. Pomenila mu je pravo znamenje notranjega življenja in sredstvo za doseg čiste plastične koncepcije. Figurino predrugačenje in s tem odklik od proporcev realizma in opisnih detajlov je podajal na različne načine.

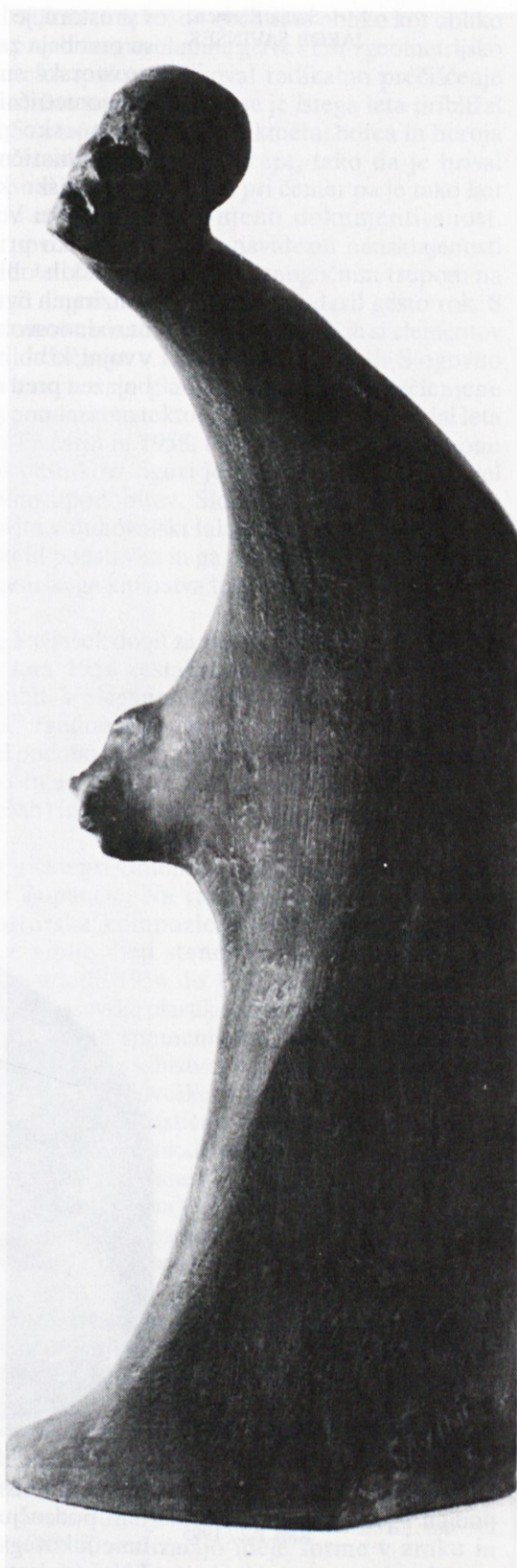
Povojnemu kiparskemu zagonu je v petdesetih letih v slovenski umetnosti sledilo novo razdobje, obdobje oblikovanja samostojne, svobodnejše obdelave forme in vsebine. Umetniki so prekinjali z estetiko socrealizma in se zgledovali v zahodnoevropskih ustvarjalnih smereh. S tem so se odprle nove možnosti razvoja vsemu, kar je dovedlo do kreativnega razmaha in konceptualne raznovrstnosti med figurativno asociativnimi in abstraktnimi komponentami kiparstva z variacijami organske in geometrijske smeri v odnosu plastike do obdajajočega jo prostora.

Na prehodu iz realistične faze v moderno leta 1952 je bilo za Savinška pomembno odkritje umetnosti modernega evropskega kiparstva in ustvarjalcev vrste javnih spomenikov: Henryja Moora z njegovimi organsko občutenimi in vsestransko s prostorom povezanimi umetninami: Constantina Brancusija in Hansa Arpa z njunimi v zaprtosti silhuete čistimi oblikami; Pabla Picassa z njegovimi oglatimi poenostavitvami telesnih oblik; Alexandra Archipenka z njegovimi gladkimi in geometriziranimi torzi. V iskanju novega slovenskega kiparskega izraza so Savinškova dela pogosto specifičen odgovor na vprašanja, ki so se mu zastavljala ob srečanju s tokovi moderne umetnosti. To je spoznaval na študijskih potovanjih, ob srečanju z umetniki Fritzem Wotrubo, Periclejem Fazzinijem, Henryjem Moorom; z najnovejšimi likovnimi dogajanja pa se je seznanjal na bienalnih razstavah sodobne svetovne umetnosti v Benetkah, ki so bile tedaj našim umetnikom najbolj dostopno okno v svet. Vsi ti izvori so se zlivali v reševanje raznolikih izraznih možnosti v odnosu kip - prostor in v raziskovanje forme in materije. Savinšek se je trudil, da bi prodril v svet osamosvojenih prečiščenih oblik, zgovornih tako v plastičnosti kot v obrisih; na poti od tega je tu in tam dekorativen, obremenjen literarno, fantazijsko in emocionalno.

Do novosti, s katerimi je oplodil spomeniško kiparstvo, je prišel najprej v ateljejski plastiki širokega spektra. 1952. leta sta glavni značilnosti njegove vsebinske usmeritve, to sta ekspresionistična duhovna atmosfera in simbolična nota, iskali ravnovesje s tendenco bolj umirjene kiparske oblike in čistejšie linije (Logor, Žeja). Z oblinsko geometrizacijo in jedrnato polnostjo se je vračal v arhajske oblike in primitivno plastiko (Žena - kokoš, Žena z novcem, Žena brez novca, 1953). Leta 1953 je izstopilo s Plesalkami in ritmi v ospredje lirično modeliranje fiziognomije, ki temelji na formalnem principu secesijske linearosti in ploskovitega poenostavljanja. Kot tako je bilo razpeto - tudi leta 1955 v reliefih Štirje letni časi - med dekorativnost in arabesko izrazitost ter se je ponekod navezovalo na domače kiparstvo bratov Kraljev in na Dolinarjevo formo ritmično razgibanih linij. Maso mehko geometriziranega organoidnega volumna, ki je s slikovitimi grafizmi in abstrahirano dekorativnostjo šla v sfero surrealizma, je podvrgel njeni dematerializaciji. Ob tem je pokazal čut za lepoto strukturnih značilnosti (subtilna prerezanost, predrtine, krožne luknje), s katerimi je diferenciral formo. V prizadevanju, da bi razvijal kip

Ritem II, 1953, bron; fototeka Moderne galerije Ljubljana

Logor, 1952, pat. mavec (detajl); MG Ljubljana

Sonja Klemenc
JAKOB SAVINŠEK

v prostoru, je leta 1953 s Klovnom pleše začrtal stilno ločnico volumna, ki se osvobaja zaprtosti in začne z razgibanim telesom posegati v različne prostorske smeri. V telesni celosti so mu postali pomembni sistemi stereometričnih razmerij, s katerimi je kipar iskal nove možnosti za analizo prostorsko plastičnih odnosov v slovenskem kiparstvu. Razvoj postkubistične geometrizacije z ostrejšimi robovi je uvajal tudi v spomeniško kiparstvo. V letih od 1954 do 1957 je na večfiguralnem spomeniku Vojna in mir v Celju povezoval v uravnoteženo literarno in vsebinsko pripoved ter kompozicijsko usklajenost stilne različnosti kiparskih oblik v variaciji polnplastičnih statuarnih in ploskovito stiliziranih figur. Hkrati je uveljavljal tematsko izvirne, sveže zamisli in za narodnoosvobodilni boj značilno vsebino delil na dva pola: na dogajanje v vojni, ki ubija vero v življenje, in mir, kjer je optimizmu pridružil strah in bojazen pred nemirno atomsko dobo in njenim uničenjem.

Portret Mile Kačičeve, 1955, bron;
fototeka Moderne galerije Ljubljana

KULTURA
Rast 1-2 / 1995

Verno podobnost je združeval z iskanjem formalistične problematike, prehajal v abstrakten likovni jezik in dosegel pomembne uspehe tudi na tem področju. Leta 1955 so nastali liki, ki predstavljajo tehten delež umetnikovega portretnega opusa. V portretih sodobnikov, režiserja Frana Lipaha, pisatelja Andreja Hienga ter igralko in pesnico Mile Kačičeve, je dosegel skladnost med slikovno zamisljivo in izvedbo. Doprnski portret Mile

Spomenik Jozeta Lacka, 1955, bron, Ptuj; fototeka Moderne galerije Ljubljana

Kačičeve je stereometrično stiliziran tako, da občutimo obliko kot obliko in ne kot opis. V izenačenju prvobitnega volumna glave s čisto geometrijsko telesnostjo je Jakob Savinšek uspešno oblikoval radikalno prečiščenje portretne glave. Idealu plastične poenostavitve se je istega leta približal tudi v javnem spomeniku. S celopostavno figuro kmeta, borca in heroja Jozeta Lacka na Ptujju je izoblikoval nov koncept, tako da je brisal realistične nadrobnosti in poenostavljal detajle, pri čemer pa je tako kot pri interierskem portretu ohranil figuri njeno dokumentiranost. Schematizirano ploskovito površino je podal v navidezni neuskkljenosti spodnjega in zgornjega dela telesa. V nasprotju z mogočnim trupom na razkoračenih nogah je glavo nagnil in namenoma poudaril gesto rok. S tem je dosegel psihološko izrazno varianto dveh nasprotujočih si elementov ter upodobil mehko in odločnost v Lackovi notranjosti. Slogovno izpopolnitev memorialne postave na gladke, skorajda nerazčlenjene površine in jasne konture s poudarkom tektonskih vrednosti je podal leta 1957 s spomenikom Ivanu Tavčarju in 1958. leta s spomenikom Simonu Gregorčiču. V statuarni pesnikovi figuri je Jakob Savinšek dosegel skrajno stilizirano simbolno upodobitev. Sloka, secesijsko stanjšana Gregorčičeva postava je ovita v duhovniški talar, ki se občuteno prilega telesu. Spomenik je osvobodil podstavka in ga postavil v sredo življenja, kar je ena od novosti spomeniškega kiparstva tega stoletja, ki jo je osvojil tudi Savinšek.

Prvo delo, ki ga je Jakob Savinšek dobil za Belo krajino, je bila reliefna kompozicija na pročelju leta 1954 restavriranega Kulturnega (prej Sokolskega) doma v Črnomlju. V elegantni obrisni risbi je upodobil lepo čitljivo, v tragiki omiljeno, zgodovinsko dogajanje iz narodnoosvobodilnega boja. Vanj je vpletel podobo belokranjskega človeka (Belokranjci, ki nosita hrano, kmetico in rudarja iz Kanizarice, plešoča para v belokranjskih narodnih nošah) in dodal sklepno avtoportretno figuro, ki opazuje dogajanje.

K spomeniku NOB na Gričku pri Črnomlju vodi spominska pot, ki jo je začrtal arhitekt Marko Župančič. Na vrhu položnega griča, ki ga zaokrožuje členjena prostorska kompozicija ločenih spomeniških elementov, se obiskovalec giblje med steno, kocko in stolpom. Pri oblikovanju tega kompleksa v letih 1954 do 1961 je bil Savinšek sredi študija kubizma in sploščene picassovske plastike do moorovsko stiliziranih figur. Če ga primerjamo s celjskim spomenikom, vidimo, da je stilno enotnejši, pripoved pa je omejena na bistveno pomensko sporočilno dogajanje, pomaknjeno v sfero občečloveškega trpljenja med vojno, ki presega časovne determinante. Manieristično izumetničene figure, ki plavajo na površini kocke, ne da bi se dotikale robov, so skoraj znakovno prečiščene, sicer pa vsebinsko trdno zasidrane v ikonografskem repertoarju umetnosti. Na Velikem reliefu (Vojna) se v polkubistični maniri geometrizirane in trdo rezane figure raztezajo v imaginarno sliko vojne in se približujejo predstavnemu stilu Picassove Guernice, ki je Savinška še posebej navdihnila.

Preden je sklenil delo na Gričku, je v Beli krajini postavil še tri spomenike, ki označujejo kraje dogodkov med narodnoosvobodilno vojno. Vsi trije spadajo v zadnji dve leti umetnikovega življenja, ko se je intenzivno bavil s študijem abstraktnih oblik. To niso več tradicionalni spomeniki, saj mnogokotna, kristalinično učinkujoča kamnita forma v Gribljah in grobo stilizirana vazna oblika v Vranovičih ne pripovedujeta o zgodovinskem dogajanju, o katerem nas informira pomensko vezan napis. Ob cesti med Kvasico in Dragatušem je postavil na jeklene opornike enega najbolj nenavadnih spomenikov NOB. Z realizacijo ideje forme v zraku in predstavo prostorsko neomejenega doživetja je drzno posegel v slovensko spomeniško umetnost. Inspiracijo zanj je dobil v gradaškem

Sonja Klemenc
JAKOB SAVINŠEK

kamolomu. Štirinajst ton težka skala ga je s svojo naravno obliko spominjala na človeško glavo. Najdeno "stvar" je mestoma antropomorfno označil z vdolbinami, tako da je stopnjeval notranjo napetost in ustvaril ekspresiven izraz smrtno groze.

Vsebinsko os, vezano na eksistencialna vprašanja človeka, je proti koncu petdesetih let usmeril v tipično tematiko dvajsetega stoletja in jo razklenil v novo, priostreno ekspresivnost in dramatičen efekt. Monumentalni železobetonski protest (1959) je v načinu Zadkinovih postkubističnih in notranje baročno vznemirjenih skulptur vsebinsko prežal s simbolično gestikulacijo prometejskega upora. Zapuščal je naravne oblike in metamorfozna preobrazba človeške figure je postajala simbioza realnega in duhovnega življenja, ki ga pogojuje čas tehničnega napredka in vizija imaginarne prihodnosti z navzočo slutnjo smrti (Ptiči, Glasnik smrti, 1959). Tematsko zavzetost s tragično vizijo človekove usode in njegove ogroženosti v svetu strojev in avtomatov je Savinšek usklajeval z reševanjem novih kiparskih nalog in s preizkušanjem novih materialov. Cement, železo, baker in aluminij je obravnaval po izvirnih, njim imanentnih zakonih z občutkom in izrednim poznavanjem kiparske tehnologije. Odločilno in karakteristično je, da je pri vseh anatomskih redukcijah obdržal njihovo izrazno moč in estetsko vrednost. Človeško figuro je vse bolj oklepal v brezdušno konstrukcijo robotov in avtomatov; v njej ni videti lepote, ima pa resnično vsebino mehanizirane civilizacije.

V trdno zgrajenih kamnitih blokovskih skulpturah na simpozijih v St. Margarethnu v Avstriji in v Kirchheimu pri Würzburgu v Nemčiji je razvil figurino transformacijo v geometrične elemente. Monolitno gmoto je razgibal s premiki pravokotnih in diagonalnih ritmov, jo antropomorfno označil s polkrožnimi urezi, očmi, segmenti stisnjenih rok ter tako ponazoril dinamiko časa in človeka, vkljenjenega v red.

Kiparsko pot Jakoba Savinška je prekinila smrt prav takrat, ko je z avtohtonimi simpozijskimi skulpturami v okviru mednarodnih sodobnih teženj uveljavljal slovensko umetnost v tujini. Pred tem si je prizadeval za organizacijo podobnih kiparskih srečanj in delavnic pri nas; to njegovo hotenje je leta 1961 kot Forma viva v Kostanjevici na Krki in v Portorožu tudi zaživel.

Umetnost Jakoba Savinška ima poseben pomen za naš čas. Je izraz umetnikovega človeškega dostojanstva in njegovih stremeljenj, obvladati kaos modernega sveta, vtisniti moči narave smisel in lepoto, ustvarjati dela trajne vrednosti, iz katerih sije umetnikova visoka samozavest, duhovna svetlost in plastična forma. Številna dela predstavljajo vrh in izpolnitev njegovega eksperimentalnega ustvarjanja, pomembnega tako za takratni slovenski kot tudi širši jugoslovanski prostor. Dognal jih je v skladu z aktualnimi tendencami in osebnim temperamentom, zato so dobila svoje mesto med izbranimi deli naše umetnosti.

Umetnikova roka, 1949, marmor;
foto: Lado Mlekuž, Matija Pavlovec

KULTURA
Rast 1-2 / 1995

Protest I, 1959, armirani beton; foto-
teka Moderne galerije Ljubljana

KULTURA
Rast 1-2 / 1995

PARKI ZA ŽIVLJENJE IN DOLENJSKA

Bukev, mati gozdov

Navadna kalužnica, barvitost živega

Parki za življenje je projekt Svetovne zveze za varstvo narave (IUCN), katere cilj je vzpostavitev mreže zavarovanih območij na evropski ravni. Ta prispevek prikazuje stanje in pobude na področju varovanja naravnih parkov v Sloveniji ter posebej na Dolenjskem. Z vrsto nadaljnjih prispevkov, ki jih bodo prinašale prihodnje številke, želimo podrobneje predstaviti vsa pomembnejša naravno ohranjena območja oziroma načrtovane parke na Dolenjskem.

Kako se je začelo

Človek se je od nekdaj zavedal pomena varovanja posameznih koščkov naravnega okolja, pa naj je šlo za religiozne ali pa povsem praktične vzgibe; tako so, denimo, lovske rezervate poznali že v antičnem obdobju. Prvo zakonito zavarovanje sega v davno leto 1543, ko so se v centralni Švici odločili za zavarovanje Kaerpfskega masiva, z zavarovanjem nacionalnega parka Yellowstone leta 1872 v ZDA pa se je začel pravi plaz ustanavljanja zavarovanih območij, ki je na prelomu stoletja segel v Evropo in z zamikom seveda tudi k nam.

Iz leta 1908 je pri nas znana pobuda Albina Belarja o ustanovitvi narodnega parka v triglavskem pogorju, leta 1920 pa je Odsek za varstvo prirode pri Muzejskem društvu predložil deželni vladi spomenico s programom varstva narave v Sloveniji, v sklopu katerega je bil tudi predlog za ustanovitev zavarovanih območij. Na podlagi te pobude je bila leta 1924 razglašena dolina Triglavskih jezer kot alpski varstveni park.

Kaj so naravni parki

Naravni parki so večja zavarovana območja razmeroma ohranjene naravne in značilne kulturne krajine. V zadnjem stoletju jih ustanavljajo po vsem svetu, da bi pred nepremišljenim razvojem dolgoročno ohranili značilnosti nežive narave, rastlinskih in živalskih vrst, skupaj z njihovim življenjskim okoljem, hkrati pa tudi pestrost človekove kulturne tradicije, vkoreninjene na teh območjih.

Danes imamo v naši biosferi zavarovanih več tisoč naravnih parkov, ki so v različnih državah glede na zakonodajo različno opredeljeni. Svetovna zveza za varstvo narave je za ustreznjšo mednarodno primerjavo priporočila deset kategorij zavarovanih naravnih območij: znanstveni rezervat, narodni park, naravni spomenik, naravni rezervat, zavarovana krajina, rezervat naravnih dobrin, antropološki rezervat, večnamensko varovano območje, rezervat biosfere in območje svetovne dediščine.

Pri tem se moramo zavedati, da narave ne moremo ohranjati le z ustanavljanjem zavarovanih območij. Za njeno celovito varstvo je odločilnega pomena skrb zunaj varovanih območij, kjer se morajo uveljavljati načela sonaravnega razvoja.

Naravni parki v Sloveniji

Po veljavnem zakonu o naravni in kulturni dediščini (Ur. list SRS, 1/81) se naravni parki pri nas delijo v več kategorij glede na cilje varstva, namembnost in vsebino v narodne, regijske in krajinske parke.

Narodni park je večje, naravno zaokroženo območje z visoko stopnjo naravne ohranjenosti in z ekosistemi ter naravnimi znamenitostmi velikega ali izjemnega pomena za Republiko Slovenijo. Za večji del naravnega parka je določeno strogo zavarovanje. V Sloveniji imamo tako zavarovan Triglavski narodni park.

Regijski park je prav tako večje, naravno zaokroženo območje prvobitne in kultivirane krajine. V celoti načeloma povezuje značilna krajinska območja in naravne znamenitosti. Namenjen je predvsem ohranjanju in proučevanju ekosistemov, njihovemu sonaravnemu razvoju in rekreaciji v naravnem okolju. V Sloveniji se ta varstvena kategorija še ni uveljavila, predlagani pa so: Kraški, Notranjski, Kočevski, Karavanško-kamniški-savinjski in Pohorski regijski park.

Krajinski park je območje značilne polnaravne ali naravne krajine s sestavinami naravne in kulturne dediščine. Pomen takšnega parka je predvsem v ohranjanju značilne krajine, vzdrževanju in pospeševanju sonaravnega gospodarjenja ter rekreaciji. Med naravnimi parki imajo krajinski parki najmanjši obseg in najblažje varstvene režime. V Sloveniji je zavarovanih 34 krajinskih parkov.

Kljub dolgi evropski tradiciji pri nas še vedno traja pionirsko obdobje vzpostavljanja naravnih parkov. Zavarovanje ožjega dela Triglavskega narodnega parka sicer sodi v leto 1924, polni obseg zavarovanja pa je bil formalno opravljen šele leta 1981, po sprejetju zakona o naravni in kulturni dediščini. Na podlagi omenjenega zakona je bila razglašena tudi večina krajinskih parkov.

Zavarovanja naših naravnih parkov so žal zgolj "papirnata", saj je v praksi prevelik razkorak med željenim in dejanskim stanjem, ki ne zagotavlja uresničevanje varstvenih režimov. Temu je vzrok neučinkovita in pomanjkljiva zakonodaja in s tem povezani upravni, nadzorni in finančni vidik organizacije naravnih parkov od vladnega nivoja navzdol. Vedno znova ugotavljamo, da preprosto nimamo potrebnih inštrumentov, nujnih za življenje in delo naravnih parkov.

Dolenjska, neločljiv preplet naravne
in kulturne dediščine

Naravni parki na Dolenjskem

Ideja o naravnih parkih se iz širnega sveta počasi prebija tudi k nam na Dolenjsko, čeprav večina meni, da ta nizki in razmeroma gosto poseljeni svet nima nič skupnega s takimi varstvenimi kategorijami. Na Dolenjskem ne moremo govoriti o posebno intenzivnem industrijskem in urbanem razvoju pa tudi ne o visoki stopnji naravne ohranjenosti. Tako najdemo ohranjeno podobo narave le še na visokih dinarskih grebenih Kočevske, Gorjancev ter na posameznih manjših območjih ob reki Kolpi in Krki. To seveda ni posledica zavestnih družbenih odločitev o varstvu pred razvojnimi spremembami, ampak je praviloma rezultat odročnosti, nedostopnosti in manjšega gospodarskega interesa.

Na Dolenjskem je bil normativno do danes zavarovan le en krajinski park, to je Krajinski park Lahinja sredi belokranjskega kraškega ravnika. Glede na izhodišča dolgoročnega družbenega plana je predvidena razglasitev regijskega parka Kočevsko in nekaj krajinskih parkov: Gorjanci, Kolpa, zgornja Krka, Otočec, Klevevž.

Regijski park Kočevsko obsega visoke dinarske grebene Kočevske z zgornjim tokom reke Kolpe. To je večji del občine Kočevje, v novomeški občini Kočevski Rog, v nekdanji občini Črnomelj pa Poljanska gora. Območje predstavlja eno večjih sklenjenih gozdnih površin v Sloveniji, ki se je ohranila zaradi nekdanje odmaknjenosti in izselitve Kočevarjev v polpretekli zgodovini. Na redko poseljenem višavju prevladujejo jelovo - bukovni gozdovi, ohranjenih je šest pragozdov, na zakraselem površju pa so prisotni številni kraški pojavi. Rastlinski in živalski svet se odlikuje po veliki vrstni pestrosti, velikost strnjene gozdnega območja pa nudi eno zadnjih zatočišč velikim zverem (medved, volk, ris) pri nas.

Krajinski park Gorjanci obsega večji del hribovitega območja med Vahto in Opatovo goro. Za to območje so značilni stabilni gozdni sestoji, ohranjeni gozdni rezervati, floristično bogate košenice ter izjemna hidrološka dediščina potokov in izvirov. Naravno zgradbo prostora dopolnjuje bogata poselitvena preteklost v prazgodovinskem in poznoantičnem obdobju. Tu se je oblikovala zanimiva etnološka in umetnozgodovinska dediščina, svoj pečat pa temu območju daje tudi preplet etničnih skupin.

Gorjanski izviri, vir življenja

Izvir Krke, skrivnost kraškega podzemlja

Krajinski park Krka je načrtovan v zgornjem toku reke Krke od izvira do Soteske kot ožji pas ob reki. Tu je prevladujoča kulturna krajina z vzorci različnih kmetijskih rab ter številni zaselki in vasi. Večja stopnja naravne ohranjenosti je ob reki sami, na dnu izrazite rečne doline, kjer so številni kraški izviri, lehnjakovi pragovi ter pestra vodna in obvodna favna. Za zgornji tok je značilna tudi bogata kulturna dediščina: ostanki nekdanjih mlinov in žag, gradova v Žužemberku in Soteski ter pozabljena tradicija železarstva na Dvoru in Zgradcu.

Krajinski park Otočec obsega rečno dolino med Lešnico in Dol. Kronovim. Reka tu z rastjo lehnjaka ustvarja številne otočke, ki imajo velik ekološki in tudi krajinski pomen. Naravne danosti nadgrajujeta gradova Otočec ter Struga.

Krajinski park Klevevž obsega manjše območje v zgornjem toku reke Radulje, med Zalogom in Klevevžem, kjer se reka Radulja prebije iz ozke soteske v široko poplavno ravnico s pestrimi vlagoljubnimi rastlinskimi združbami. Prevladujoča je kulturna krajina, naravne in kulturne znamenitosti pa so skoncentrirane v okolici nekdanjega gradu Klevevž z ohranjenimi gospodarskimi poslopji, ruševinami gradu s fragmenti parkovne vegetacije. V soteski Radulje pod gradom sta Klevevški jami z edinstvenimi jamskimi toplicami, površinski topli izvir, v neposredni bližini pa je tudi cerkev v Slapah.

Krajinski park Kolpa označuje območje spodnjega toka reke Kolpe nekako zahodno od Vinice, kjer se zaključuje naravni park Kočevsko, pa vse do Božakovega, kjer reka zapusti Slovenijo. Park vključuje ožji obrežni pas. V zgornjem toku je to izrazita rečna dolina, ki se pod Gribljami razširi v široko poplavno ravnico. Za rečno dolino je značilna visoka stopnja naravne ohranjenosti in z njo povezan velik ekosistemski pomen.

Narava brez meja - mednarodna prizadevanja

Narave ne moremo učinkovito varovati le v okviru občinskih in državnih meja. Uspešna so le prizadevanja, ki imajo globalen, planetarni pomen. Na srečo smo se tega pričeli zavedati, saj so glasovi in akcije številnih vladnih kot nevladnih in mednarodnih organizacij za varstvo narave vse bolj prodorni.

S sprejetjem Slovenije v članstvo Svetovne zveze za varstvo narave (IUCN) postajajo za nas obvezujoči tudi evropski in svetovni akcijski programi varstva narave. Ti so osnovani na svetovni strategiji varstva narave (World Conservation Strategy, 1980), ki jo je nadgradil dokument, imenovan Skrb za zemljo (Caring for the Earth, 1991). Strategija je globalno naravnana in posebej opozarja na problem izumiranja rastlinskih in živalskih vrst in s tem siromašenja genskega sklada planeta. Že leta 1992 je bila tako oblikovana Svetovna strategija za ohranjanje biološke raznovrstnosti (Global biodiversity Strategy), na njeni osnovi pa je bila izdelana tudi Konvencija o biološki raznovrstnosti, ki jo je na svetovnem vrhu v Riu de Janeiro (junij 1992) podpisala tudi Slovenija.

Z vključevanjem samostojne Slovenije v evropske procese je poleg številnih konvencij za nas obvezujoča tudi evropska strategija, ki jo je na ministrski konferenci v Luzernu leta 1993 sprejel Svet Evrope. V njej je poseben poudarek prav na sistematičnem razglašanju zavarovanih območij in njihovem učinkovitem upravljanju.

Ptice, življenje brez meja

Kolonija netopirjev, bogastvo življenj

Literatura:

- Rimbault, J., P., 1986. The European Diploma. Naturopa 53:4-6, European Information Centre for Nature Conservation of the Council of Europa, Strasbourg.
- Inventar najpomembnejše naravne dediščine Slovenije I-II. Uredila P. Skoberne, S. Peterlin. Ljubljana 1988, 1991.
- Enciklopedija Slovenije. Mladinska knjiga, Ljubljana 1993.
- Gradivo za strategijo varstva narave v Sloveniji, delovno gradivo. Zavod RS VNKD, Ljubljana 1993.
- Parki za življenje. Zavod RS VNKD in Slovenska komisija IUCN, Ljubljana 1994.
- IUCN Commission on National Parks and Protected Areas (1994). Parks for life: Action for Protected Areas in Europe, IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK. 154pp.
- Arhiv ZVNKD Novo mesto. Hrani ZVNKD Novo mesto.

Akcija: Parki za življenje

Pomemben prispevek k aktivnejšemu in bolj organiziranemu varstvu evropskih zavarovanih območij predstavlja lanska (1994) pobuda Svetovne zveze za varstvo narave (IUCN), imenovana Parki za življenje. Cilj projekta je vzpostavitev učinkovite in dobro vodene mreže zavarovanih območij do preloma tisočletja, ki bo zagotavljala ohranitev pestrih krajinskih podob in biotske raznovrstnosti Evrope.

Ali bomo zmogli, znali in si upali kot država iti v korak s prizadevanji sosednjih, naravovarstveno bolj osveščenih držav?

Bojim se, da bodo naravni parki še naprej nepomembna tema uradne politike, ki se največkrat le paradno oblači v zeleno. Vstopanje v akcijo namreč zahteva v prvi vrsti prav spremembe v vrhu državne politike, ki se mora najprej odločiti za zastavljeno strategijo varovanja naravnih parkov in izpeljati potrebne zakonodajne in upravne spremembe. Te morajo segati od vladnega nivoja - direktij za zavarovana območja - do nivoja parkov za zagotavljanjem načrtov upravljanja, ustreznih kadrov in sredstev za promocije, nadomestila, aktivno varovanje in še bi lahko naštevali.

Želenih ciljev kljub podpisanim konvencijam, deklaracijam in zakonskim ukrepom ne bo lahko uresničiti, saj se mora nekoliko spremeniti tudi naš antropocentrični pogled na naravo. To pa so nedvomno globalne spremembe, ki preprosto rabijo čas, da dozori, da jih ljudje razumejo in sprejmejo.

Za konec naj ponovim misel s plakata, ki ga je ob promociji akcije Parki za življenje letos izdal Republiški zavod za varstvo narave in kulturne dediščine: *"Naravni parki morajo preseči pravne predpise, ne smejo postati otok v morju nebrzdanega razvoja ali zgolj parki na papirju. Biti morajo primer drugačnega, dolgoročno naravnane sonaravnega razvoja - zamisel je uresničljiva le, če jo sprejmejo ljudje, ki živijo in razvijajo v stoletjih nakopičeno modrost sožitja z naravo, ter jo spoštujejo tisti, ki v park prihajajo. Potem so to res parki za življenje."*

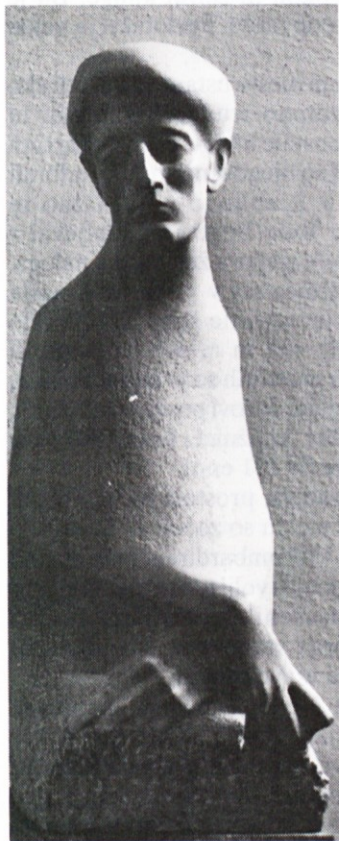
Ptice, življenje brez meja

Vse fotografije v tem prispevku:
Andrej Hudoklin

Vilma Pirkovič

ZAČETNE STISKE IN USPEHI KNJIŽNICE MIRANA JARCA

Jakob Savinšek: Portret Mirana Jarca, 1955, marmor; foto: Boris Gaberšček

Pred drugo svetovno vojno je imelo Novo mesto z okolico zelo bogate knjižnice. Najpomembnejša javna knjižnica je bila Sokolska knjižnica. S širokim izborom knjig je pomembno vplivala na mlade generacije dolenske inteligence. Tudi šolske knjižnice so bile kolikor toliko razvite. Poleg šolarjev so jih obiskovali tudi drugi. Precej je bilo dobro založenih privatnih knjižnic. Bogate in dragocene knjižne zbirke so imeli skoraj vsi gradovi na Dolenjskem, prav tako frančiškanski, kartuzijanski in kapucinski samostan v Novem mestu, Pleterjah in Krškem. Tudi kapiteljska knjižnica v Novem mestu je bila bogata.

Že takoj na začetku napada na Jugoslavijo so 11. aprila 1941 nemška letala kot edino mesto v Sloveniji - razen nekaj bomb v Ljubljani - močno bombardirala Novo mesto. Bombe so uničile veliko zgradbo, v kateri sta bili novomeška osnovna in meščanska šola. V njej so zgorele učiteljska, šolarska in okrajna učiteljska knjižnica.

Vojna vihra je v Sloveniji najtežje prizadela prav knjižnice na Dolenjskem. Leta 1942 so bile skupaj s požganimi gradovi uničene skoraj vse dolenske grajske knjižnice s svojimi dragocenimi in redko ohranjenimi knjigami, kompleti periodike iz časa avstro-ogrske monarhije, rokopisi itd. Poleg uničenih knjižnic z gradov Poganci, Hmeljnik, Prežek, Gracarjev turn, Vrhovo, Otočec in Soteska je zgorel tudi del dragocene knjižne zbirke pleterskega samostana.

Med italijansko okupacijo je dobro založena Sokolska knjižnica v Novem mestu sicer nekaj časa še delovala. Ko pa so okupatorske oblasti od bivšega knjižničarja Boga Komelja in profesorja Milana Dodiča zahtevale, naj vodita knjižnico, sta to oba odklonila. Zato so ju zaprli in poslali v koncentracijsko taborišče. Ob ponovnem bombardiranju Novega mesta jeseni 1943 so ljudje vdrli v Sokolsko in Železničarsko knjižnico in odnašali knjige. Le malo jih je še ostalo.

Značilen primer, kako je italijanski okupator vedel, kaj Slovencem pomeni knjiga, se je zgodil v Šentjerneju. V družini Pirkovič so imeli dobro opremljeno hišno knjižnico. Italijanska vojska je prišla požgat njihovo družinsko, še naseljeno hišo. Preden so jo zažgali, so iz nje znosili na glavno šentjernejsko cesto vse njihove knjige, naredili iz njih grmado in jo zažgali. Pred hišo so knjige pustili goreti dva dni, v opomin prebivalstvu, kaj jih čaka, če se bodo upirali okupatorju. Šele ko so knjige pogorele, so zažgali tudi hišo in gospodarska poslopja. Kar je na pogorišču še ostalo, so zravnali z zemljo, iz opek in kamna pa v bližini zgradili vojaški bunker. Ko so zažgali knjige, so za hišo ustrelili tudi mladega gospodarja Jožeta Pirkoviča in ga pustili ležati ob cesti. Mislim, da je bil na tak način izveden požig knjig edinstven primer v Ljubljanski pokrajini. V drugih primerih so knjige zgorele skupaj s hišami, gradovi in šolami.

Zanimivo je, da je septembra 1943, ob začasnih osvoboditvi Novega mesta, takratni pomočnik komisarja dolenskega vojnega področja Franc Pirkovič napisal ukaz Bogu Komelju, da mora poskrbeti za knjige in arhive, jih zbrati in odpeljati na varno na Kočevsko. Ta ukaz je še nekje shranjen. Bogo Komelj je skupaj s profesorjem Jankom Jarcem in drugimi to izpolnil, žal pa se je med jesensko nemško ofenzivo nekaj tega gradiva izgubilo. Sredi vojne vihre skrbeti, da bi se ohranil del knjižnega in arhivskega bogastva, je redko zabeleženo domoljubno dejanje.

Po osvoboditvi je bil Bogo Komelj, strasten ljubitelj knjig in umetnin, imenovan za člana republiške komisije za ugotovitev škode na kulturnozgodovinskih predmetih republike Slovenije z delovnim

območjem v novomeškem okrožju. Nato je postal predsednik okrožnega zbirnega centra. Uspelo mu je zbrati ostanke bivše Sokolske in Železničarske knjižnice. Ohranjen je ostal tudi fond knjižnice na novomeški gimnaziji. Kot mravlja je neutrudno tekal okoli in zbiral knjige. Bil je entuziast. Mnogo knjig je uspel rešiti pred propadom. Pridobil si je nekaj vnetih sodelavcev, a gonilna sila je bil on.

Ministrstvo za prosveto je leta 1946 v Novem mestu ustanovilo Študijsko knjižnico. Vodil jo je Bogo Komelj. Ogromno truda, vztrajnosti in iznajdljivosti je bilo potrebno, da je zbral preostale knjige in jih nekaj tudi kupil. Prvi udarec je prišel iz Ljubljane. Prišli so njegovi nadrejeni, odbrali najdragocenejše knjige in jih odpeljali v Ljubljano v Narodno in univerzitetno knjižnico, kjer so še danes. Tòda Bogo je nadaljeval z zbiranjem knjig za Študijsko knjižnico. To je bila njegova življenjska naloga.

Zbirni center in poznejša Študijska knjižnica sta v prvih letih našla začasne prostore v kleti in pritličju pogorele osnovne šole. Tam je bilo tudi skladišče stilnega pohištva, umetniških slik in arhiva za poznejši Dolenjski muzej. V utesnjenih in neprimernih prostorih so se knjige zbirale, razvrščale, obdelovale. Začeli so prihajati knjižni darovi posameznih ljudi, ljubiteljev knjige in novoosnovane novomeške knjižnice. Leta 1947 je ta imela 4.824 knjig in periodik, leta 1950 pa že 24.231 enot.

Z leti se je nabiralo vse več knjižnega gradiva, prostori pa isti, tesni. Bogo Komelj in odgovorni ljudje v Novem mestu so začeli za Študijsko knjižnico iskati nove, stalne in večje prostore. V zbombardiranem in močno poškodovanem Novem mestu je bilo kljub najboljši volji to vprašanje skoraj nerešljivo. Mnogo hiš je bilo docela porušenih, precej pa močno poškodovanih. Številne družine so bile brez stanovanj. Marsikatero zgradbo je bilo potrebno na novo zgraditi ali vsaj obnoviti.

Zbrali so se pametni ljudje, ljubitelji Novega mesta - profesor arhitekture na ljubljanski univerzi dr. Marjan Mušič, akademski slikar Božidar Jakac, profesor zgodovine Janko Jarc, umetnostni zgodovinar dr. Ivan Komelj, magister farmacije Boris Andrijanič, Bogo Komelj in drugi. Začrtali so obnovo Novega mesta na osnovi kakovostnega arhitekturnega oblikovanja in naredili načrte za obnovo starega mestnega jedra. To, kar sedaj počno mnoga slovenska mesta, je Novo mesto uredilo vzporedno s povojno obnovo, približno do konca leta 1953. Poleg Glavnega trga so sanirali eno od večjih stavb - Križatijo. Namenili so jo pravkar ustanovljenemu Dolenjskemu muzeju, Študijski knjižnici in arhivu. Kasneje so ugotovili, da v Križatiji ne bo dovolj prostora za vse tri navedene institucije. Ko je bila obnovljena, sta se leta 1953 vanjo vselila Dolenjski muzej in arhiv. Študijski knjižnici je bila leta 1952 namenjena druga velika stavba, kresija na Vratih. Tudi to je bilo potrebno temeljito obnoviti.

Obnova je trajala več let, saj je bilo potrebno rešiti več težkih vprašanj. Prav skozi središče Novega mesta je namreč vodila nekdanja srednjeveška magistralna pot in poznejša glavna cesta Ljubljana - Beograd. Z razvojem avtomobilizma je na Vratih nastalo ozko grlo, saj je kresija segala globoko do cestišča. Ta, več kot dvestolet stara stavba - sedanja Knjižnica Mirana Jarca - je bila nekoč mestna bolnišnica, ob koncu 19. stoletja pa okrožno sodišče. Najprej je bilo potrebno sanirati del mestnega obzidja, nato podreti fasado ter v globini urediti novo. S tem so pridobili prostor za razširitev glavne ceste in sanirali kresijo, kamor naj bi se preselila Študijska knjižnica. V novo fasado so vgradili portal iz porušenega gradu Ruperč Vrh, uredili ploščad pred stavbo, zgradili Spominsko ložo z arkadnima stebroma iz porušenega gradu Soteska, stavbo sedanje Krke na Vratih restavrirali z rudimentom obrambnega stolpa, in v vrata gostilne Na vratih vgradili portal iz porušenega gradu Hmeljnik. Prevladalo je mišljenje, naj bo tu koncentriran novomeški spomeniški kompleks.

Novomeščan dr. Ivan Komelj, ki je delal na Republiškem zavodu za

spomeniško varstvu, je predlagal, naj za postavitev teh spomenikov ne vzamejo nobenega od že priznanih kiparjev, temveč nadarjenega mladega kiparja Jakoba Savinška, ki je že ustvaril nekaj kvalitetnih del. Dali so mu naročilo za več skulptur. Julija 1953 so slovesno odkrili njegovega Talca, nato v Loži portreta Franca Rozmana in Borisa Kidriča, za prvi občinski praznik 29. oktobra 1953 pa še Pesem o svobodi. Z veliko slovesnostjo je bil istega dne odprt celoten spominski kompleks z obnovljeno kresijo vred. V zadnjih mesecih sta se naporom za udejanjanje teh načrtov pridružila še novodošla Novomeščana Jože Borštner in Franc Pirkovič, ki sta nato še vrsto let imela nadvse pomembno vlogo pri vsestranskem, tudi kulturnem razvoju Novega mesta in Dolenjske. Mislim, da je Novo mesto v Sloveniji edinstven primer, ko je bilo v trdih povojnih letih toliko posluha za zgodovinsko obnovo, za pridobitev novih prostorov Dolenjskemu muzeju, okrajnemu arhivu in Študijski knjižnici ter za prelep spomeniški kompleks. Če ne bi bilo v Ljubljani in v Novem mestu na uglednih mestih toliko razgledanih in kulturi predanih Novomeščanov, bi se stvari odvijale drugače. Novo mesto ne bi bilo to, kar je danes. Pri tem gre posebna zahvala prof. dr. Marjanu Mušiču in njegovim izrednim zamislim.

Srečna okoliščina za Dolenjski muzej je bila, da so Križatijo obnovili precej prej kot kresijo in da so bili prostori prazni. Tako so imeli muzejski delavci čas, da so se selili postopno in si uredili svoje zbirke. Slavnostna otvoritev je bila na prvi občinski praznik 29. oktobra 1953. Študijska knjižnica ni imela te sreče. Sprednji del zgradbe, katerega so izpraznili razni uradi, so morali zaradi razširitve ceste porušiti. V srednjem in zadnjem delu stavbe pa so bila s številnimi družinami prenapolnjena stanovanja.

Začela so se mučna in več let trajajoča prizadevanja za njihovo preselitev. V takratnih razmerah v Novem mestu sploh ni bilo prostih stanovanj. Številne družine, ki so prej stanovale v hišah, ki so bile med vojno porušene, so zaman iskale druga stanovanja. V tistih povojnih letih je bilo popolnoma brezupno misliti na to, da bi dobili sredstva za gradnjo novih stanovanj. Le z največjimi naporimi občinskih in okrajnih dejavnikov je uspelo leta 1954 dobiti nekaj nadomestnih stanovanj in vanje preseliti prvi del stanovalcev iz Kresije. S tem se je sprostil vsaj prvi del prostorov za Študijsko knjižnico. Potrebno jih je bilo preurediti za knjižnične potrebe, opremiti s policami za knjige itd.

Pogled na Knjižnico Mirana Jarca iz Hladnikove ulice; iz fototeke Knjižnice Mirana Jarca

Vilma Pirkovič
ZAČETNE STISKE IN USPEHI
KNJIŽNICE MIRANA JARCA

Tako se je leta 1954 začela postopna selitev prvega dela knjižnice v nove prostore. Preostale knjige so morale čakati vskladiščene v enem od starih prostorov v osnovni šoli. Vodstvo okrajnega ljudskega odbora je še naprej pritiskalo na občinskega, naj išče in najde še nova nadomestna stanovanja in s tem ustvari razmere za prostorsko širjenje knjižnice. Ker je postopno izseljevanje stanovalcev trajalo več let in je knjižnica prav tako postopno pridobivala nove prostore, ni bilo slovesne otvoritve njenih novih prostorov. Leta 1956 je bil knjižni fond v glavnem preseljen v nove, toda že takrat tesne prostore. Vendar je začela Študijska knjižnica normalno delovati, dobila je tudi veliko čitalnico.

Leta 1952 se je knjižnica poimenovala po novomeškem pesniku Miranu Jarcu. Jakob Savinšek je naredil njegov poduhovljeni portret, v avlo pa so ga postavili in odkrili na slovesnosti 14. aprila 1956.

Že v časih prve selitve je začela Študijska knjižnica dobivati obvezne izvode vsega, kar se je v Sloveniji tiskalo. Tega je bilo iz leta v leto več. Razne ustanove in mnogi posamezniki so darovali knjižnici svoje knjige, osebne arhive pomembnejših ljudi itd. Upravnik Bogo Komelj je stalno oprezal, kje bi lahko dobil ali kupil dragocene tiske. Prijatelji so ga sproti obveščali o tem. Za nabavo dragocenih knjig, periodik ali rokopisov je imel odlično organizirano "obveščevalno mrežo".

Najboljši informator mu je bil upravnik Trubarjevega antikvariata v Ljubljani Štefan Tausig. V tistih letih je občinski proračun dajal knjižnici samo toliko sredstev, da je pokrivala nujne osebne in materialne izdatke. Za nabavo novih, posebno še dragocenih knjig je imela na razpolago le nekaj manjših sredstev. Okrajni ljudski odbor Novo mesto je imel v te namene, prav tako tudi za potrebe muzejev, rezerviranih znatno več sredstev. Čim je Bogo Komelj od Tausiga izvedel, da je kakšna dragocenost naprodaj, je takoj prišel na Okrajni ljudski odbor, sprva k mojemu soprogu Francu, pozneje k meni. Oba sva bila velika ljubitelja knjig. Imela sva veliko željo, da bi se fond knjižnice čim bolj obogatil. Zato smo poskrbeli, da je upravnik dobil denar v pol ure, nakar je odhitel v Ljubljano. Vedno se je zelo mudilo, da ne bi željene stvari kupil kdo drug. Običajno je prišel pravočasno. Nato naju je poklical v knjižnico in ves žarel, ko je kazal novo pridobitev. Tako smo dolga leta skrbeli, da je knjižnica sedaj bogato založena z vrednimi in redkimi primerki.

Ob 70-letnici pisateljice Ilke Vašte, na Otočcu leta 1961 (od leve: Ilka Vašte, Bogo Komelj, Vilma Pirkovič); fotografija je last Vilme Pirkovič

Bogo Komelj je v prvi vrsti nabavljal stvari, ki so bile vezane na Dolenjsko, poleg tega pa še mnogo knjig in tiska iz prejšnjih stoletij. Zbral je zelo bogato zakladnico rokopisov raznih pomembnih Slovencev, njihova pisma in druge predmete. Knjižnica ima pet dragocenih inkunabul, več redkih knjig iz 16. stoletja, precej iz 17. in 18., največ pa iz 19. in 20. stoletja. Imajo najstarejšo Dalmatinovo Biblijo, dela Janeza Vajkarda Valvasorja, Tomaža Linharta, Valentina Vodnika, Prešernove poezije iz leta 1847. Knjižnica hrani skoraj vso slovensko in dolenjsko periodiko ter časopise iz 19. in 20. stoletja. Zbrali so bogato zbirko tiska NOB. Poleg enciklopedij raznih narodov imajo tudi knjige v tujih jezikih: v francoščini, italijanščini, nemščini, angleščini, ruščini, hrvaščini in srbsčini.

Vsa leta je knjižnica prirejala veliko razstav, sprejemala ugledne slovenske literate, posebno še ob njihovih jubilejih, pripravila srečanja bibliotekarjev Slovenije, skrbela za Ljudsko, Pionirsko in Potujočo knjižnico ter za preostale knjižnice njene regije, sprejemala ugledne državne in kulturne delegacije itd.

Že leta 1956, ko je začela knjižnica normalno poslovati, smo ugotovili, da so prostori zanjo žal pretesni. Vodstvo okraja in občine kakor tudi okrajni svet za kulturo so to problematiko večkrat obravnavali in jo skupaj z Bogom Komeljem skušali rešiti. Leta 1958 sta okraj in arhitekt dr. Marjan Mušič videla rešitev v tem, da bi knjižnico nadzidali za eno nadstropje. S tem bi pridobila prostor za 100.000 knjig. Toda spomeniško varstvo tega ni dopustilo. Sledile so zamisli, da bi dozidali novi del ali vsaj prizidek na dvorišču, preuredili vežo in podstrešja. Vse te zamisli so bile iz spomeniško-varstvenih kakor tudi tehnično-gradbenih razlogov žal neuresničljive. Začetna sredstva za gradnjo smo že zagotovili, potem pa je vse propadlo. Tudi preselitev knjižnice v povsem drugo, večjo stavbo ni bila uresničljiva, ker take stavbe takrat v Novem mestu ni bilo, razen stare gimnazije. Tam pa je imel svoje prostore nujno potrebni zdravstveni dom. Žal ni bilo sredstev, da bi lahko pomislili na povsem novo gradnjo za vse bolj naraščajoče potrebe knjižnice, kajti z dotokom vsega slovenskega tiska so se njene potrebe naglo večale.

Končno se je našla začasna rešitev. Po dolgotrajnih pogajanjih z lastnico je uspelo občini kupiti sosednjo stavbo. To je bilo leta 1963. Toda problemi so se nadaljevali, ker je bila ta stavba zasedena. Ponovno se je bilo potrebno truditi za izselitev strank in pridobitev nadomestnih stanovanj. Vse to se je vleklo do leta 1975, ko je knjižnica dobila zadnji izpraznjeni prostor. Uprava knjižnice je medtem pristopila k temeljiti adaptaciji in povezavi obeh stavb z dvoriščnim mostovžem. Ker so bili kljub temu prostori še vedno premajhni, so pozneje poskušali z različnimi rešitvami, a so vse propadle.

Po podatkih Boga Komelja iz leta 1976 (Trideset let Študijske knjižnice Mirana Jarca) bi knjižnica brez posebnih zbirk in stranskih prostorov takrat potrebovala 1.160 m² površine. Pri tem bi moralo biti kar 70.000 knjig v depozu. Dejansko je takrat imela le 722 m² površine, torej skoraj tretjino manj od minimuma. Pri tem je tudi ostalo, kljub osemnajstletnemu dotoku novih in novih knjig. Iz tega je razvidno, v kako hudi prostorski stiski in brez konkretnih perspektiv za izboljšanje je Knjižnica Mirana Jarca.

Malokatera ustanova je skozi tri desetletja morala trpeti stalne spremembe prostorov in obnovenega dela ter pri vsem tem normalno poslovati. Posebna zahvala gre dolgoletnemu upravitelju Bogu Komelju kakor tudi njegovim sodelavcem, profesorju Milanu Dodiču, profesorju Karlu Bačerju, profesorici Nataši Petrovi, Neli Koštial, Nadi Zagorc Serajnik, Piki Kulovec, Jožici Barbič, profesorju Janezu Mežanu in drugim. V izredno težkih razmerah jim je uspelo, da knjižnica posluje, na zavidljivi ravni. Sedanji požrtvovalni kolektiv skrbi, da knjižnica kljub težavam odlično izpolnjuje svoje veliko poslanstvo.

Še nekaj besed o Bogu Komelju. Vse svoje življenje (umrl je leta 1981, star 66 let) je posvetil knjigam in še posebej Knjižnici Mirana Jarca. Ta mu je postala dom. Šestintrideset let je izgoreval zanj. Brez njega bi bila to le povprečna večja knjižnica. Bil je neutrudljiv in normalnega delovnega časa sploh ni poznal. Vsako nalogo, če je bila še tako težka, je trdoživo reševal toliko časa, dokler ni uspel. Bil je izredno vztrajen, pravi garač. Kadar je prevzel nalogo, je bilo zanesljivo, da jo bo tudi izpolnil. Poleg dela je tudi ogromno študiral. Kadar si prišel k njemu, je sedel v veliki sobi za dolgo študijsko mizo, vso preobteženo s knjigami in vezanimi letniki časopisov. Levo in desno od njega so bili naloženi ogromni kupi knjig. Med njimi si komaj zagledal njegovo, nad knjigo sklonjeno glavo. Dolga leta je bil brez pisarne, delal je kar med knjigami. Ob njegovem širokem znanju in razgledanosti si se počutil nevednega. Z vsem, kar je bilo povezano s knjigami, pa tudi pri drugem delu, je bil silno zagret. Vedno je govoril naravnost, jasno, brez ovinkov. Bil je idealist, kakršnih je le malo, pravi entuziast. Iskren, pozoren, uravnotežen in miren, vztrajen in iznajdljiv. Ni zahajal med ljudi, celo nasmehnil se je redko. Živel je samo za delo in dom. V Novem mestu je bil ena od osrednjih osebnosti na področju kulture. Dolgo vrsto let je bil član Okrajnega sveta za kulturo, eden od pobudnikov Dolenjske založbe in član njenega Založniškega sveta. Tudi pri ohranjanju dolenjske kulturne dediščine je bil zagret. Vse življenje je delal skorajda dvojni delovni čas, pri čemer se je njegovo srce prekmalu izčrpalo.

Bogo Komelj (1915-1981) - dolgoletni prvi ravnatelj Študijske knjižnice Mirana Jarca; iz fototeke Knjižnice Mirana Jarca

Po zadnjih podatkih (31.12.1993) ima Knjižnica Mirana Jarca 237.602 knjižnih enot in brošur, 14.955 zvezanih zvezkov periodičnega tiska in 173.701 drugega knjižničnega gradiva. Brez dvoma je ena izmed najuglednejših in najpomembnejših ustanov na Dolenjskem. Nešteti tuji obiskovalci niso mogli prehvaliti njenega bogastva. V domovini in tujini je le redko katero malo mesto, velikosti Novega mesta, ki se lahko pohvali s tako knjižnico. Če bo v prihodnosti le dobila potrebne prostore, bodo njene vrednote še v večji meri dostopne dolenjskemu prebivalstvu. V zadnjem času so se razmere toliko poslabšale, da zahteva po novih prostorih postaja imperativ.

RAST - L. VI,
ŠT. 1-2 (31-32)
MAJ 1995

Janez Hollenstein

p. Janez Hollenstein

III

NAŠ GOST

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

Milan Markelj IZ SAMOTE IN MOLKA

Pogovor s priorjem pleterske kartuzije p. Janezom Hollensteinom

Samota in molk. Kakšna moč je v teh besedah; za nekatere odbojna, za druge privlačna, enim je željeno in iskano, drugim tisto, čemur se velja ogniti. A vendar, ko se v vsakdanjem vrvežu v nekem trenutku zavemo, kako silno smo razpršeni med stotere nepomembne stvari, kako nam življenje kot skozi rešeto curlja v prazno, si zaželimo zbranosti in celovitosti; takrat se samota in molk zarišeta kot magični pokrajini, kjer se lahko srečamo s tistim, kar je globlje in tehtnejše od begotne vsakdanjosti, resničnejše od tistega, kar se nam tako lahkotno in hitro razbija na čereh življenja. Samota in molk sta skrita izvira, ki nudita duhovno krepčilo; a vendar iz njiju le redki pijo, ker ju le redki zares iščejo in še redkejši najdejo. Redovniki kontemplativnih meniških redov vedo zanje, že dolga stoletja se napajajo iz njih, ko se v molku in samoti z molitvijo, askezo in meditacijo združujejo z Bogom.

Prior pleterske kartuzije p. Janez Hollenstein je menih že od svojega dvajsetega leta. Več kot štiri desetletja je preživel za samostanskimi zidovi, predan hoji za Kristusom, kot jo je pokazal ustanovitelj kartuzijanskega reda, sv. Bruno, in jo po njem že devet stoletij hodijo kartuzijani, to občestvo puščavnikov velike duhovne svobode. Človek bi pomislil, da mu je svet in vse svetno tuje, vendar pa se v pogovoru z njim izkaže, da pozna življenje morda celo bolj kot tisti, ki so ves čas sredi dogajanja. Kako je zorel za duhovni poklic, kaj ga je oblikovalo, v čem je njegova življenjska pot drugačna od običajne, kako živi v slovenskem okolju in kaj vse pomeni kartuzija Pleterje, ki jo kot prior vodi? Vsa ta vprašanja so usmerjala najin pogovor, ko je v tihi sobi prijazno godrnjal zakurjeni železni gašperček, ko so odmevali najini koraki po dolgih, hladnih samostanskih hodnikih ter med ogledom njegove meniške celice in delavnice, kjer se iskalec Boga "ozemlje" z delom, pripravljanjem drv in kovaštvom. Prior Janez Hollenstein zna namreč tudi kovati in kot kovač izdeluje uporabne stvari, rad pa skuje tudi kaj umetniškega. Po pogovoru se nisem in nisem mogel ubraniti misli, da je p. Janezu Hollensteinu uspelo z božjo pomočjo skovati nekaj zares dobrega - samega sebe. Takih kovačev res ni veliko.

Prior Janez v svoji celici ob značilnem pleterskem gašperčku, ki pozimi ogreva menihovo prebivališče. V samoti meniške celice kartuzijan preživi vse svoje življenje. To je ves njegov zunanji svet, ki ga občasno zapusti le za skupno molitev v samostanski cerkvi in za tedenske sprehode v okolici.

- Po rodu niste Slovenec, vaše korenine so v Švici, torej v deželi, ki ima posebne značilnosti in stoletne tradicije, predvsem pa je versko in narodnostno precej pisana. Iz kakšnega ožjega okolja prihajate?

“Sem Švicar nemškega porekla iz kraja Altotgenburg, ki leži na vzhodu Švice v kantonu St. Gallen. To je razmeroma mlad kanton, ki se je razvil iz mesta St. Gallen, to pa iz opatije. Moj rodni Altotgenburg je manjši kraj v viševnatem svetu. Za to območje Švice je značilna povezava kmetijstva, predvsem gre za male kmete, in vezenja, ki slovi po vsem svetu. Skoraj na vsaki kmetiji so imeli stroje za vezenje, s tem opravilom pa so se ukvarjale cele družine. Tudi pri nas doma, vendar se jaz tega opravila nisem nikoli naučil.”

- Zrasli ste v družini, ki je bila kar velika. Vaš oče je bil zanimiva osebnost. Bi lahko osvetlili družinsko okolje?

“Rodil sem se leta 1933 kot zadnji od sedmih otrok, torej smo bili res velika družina. Tudi oče je bil iz velike družine in to mu je po svoje določilo življenjsko pot. Zelo si je želel študirati, vendar ni mogel. Kot znanja željan človek se je potem sam izobraževal. Bil je samouk brez pravih šol, a si je nabral toliko znanja, da je celo poučeval na kmetijski šoli. Dejansko je bil

za tiste čase zelo napreden človek, pri pouku je uporabljal celo filme in diapozitive, ki jih je sam pripravljaj. Takrat v šoli drugi o tem še pomislili niso. Med vojno je oče sprejel službo direktorja hladilnice in selili smo se v vzhodno Švico. Tu je oče nadaljeval s svojim delom in podobno kot prej v centralni Švici pomagal pri reorganizaciji kmetijstva, bil je namreč precej dejaven tudi v kmetijski politiki. Ustanovil je dve kmetijski zadrugi. Ljudje so mu rekli, da je kmečki kralj.”

- Švica je bila med vojno nevtralna in na njenem ozemlju ni bilo vojne, vendar pa je svetovna morija segla tudi do vas. Kako ste kot otrok doživljali ta čas?

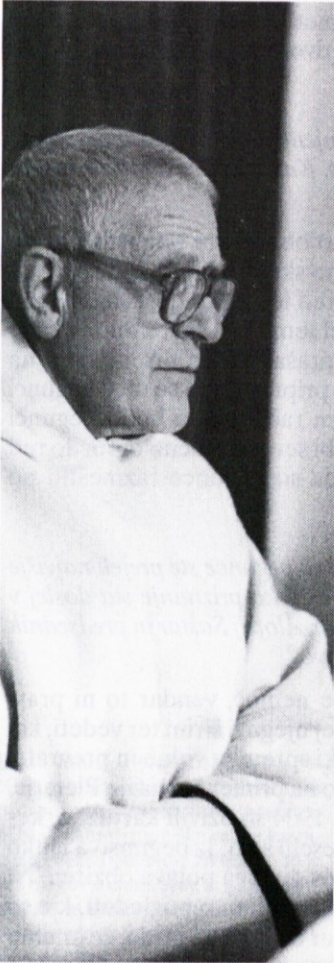
“Vojno sem zavestno doživljaj. Bivali smo ob meji in pogosto smo se srečevali z begunci, tako sem zgodaj posredno skusil, kaj je begunstvo. To se mi je zelo vtisnilo v spomin in zato sem pred leti, ko se je začel razpad Jugoslavije, takoj reagiral na dogajanje. Vedel sem, da vojna vedno prinese tudi begunstvo. Klical sem na policijo in vprašal, ali so pripravljeni na naval beguncev. Opozarjal sem, da se morajo pripraviti, saj so med begunci vse vrste ljudi in tudi kriminalci. Takrat sem računal, da bodo begunci iskali zatočišče tudi v našem samostanu, kar bi seveda močno ogrozilo red v njem. Na srečo so problem rešili tako, da so begunce razmestili po begunskih centrih.”

- Za vašo prizadevanja pri zbiranju pomoči za begunce ste prejeli najvišje priznanje, ki ga podeljuje Rdeči križ Slovenije. Tako priznanje sta doslej v samostojni slovenski državi prejela le nadškof dr. Alojzij Šuštar in predsednik države Milan Kučan. Kako gledate na begunstvo?

“Prvo, kar človek občuti do beguncev, je nemoč, vendar to ni prav. Treba je gledati naprej in problem videti v vsej njegovi širini ter vedeti, kaj vse prinaša s seboj. Begunci niso nujno zlo, ki spremlja vojne in prevrate, ampak so lahko tudi pozitivna stvar. Vzemimo na primer kartuzijo Pleterje. Kaj ni nastala kot begunski samostan? Leta 1904 so oživili kartuzijo, ker se je ves francoski kartuzijanski samostan preselil sem. Iz begunstva lahko nastanejo tudi vrednote, zato mora biti odnos do tega pojava obziren. Ni treba na begunstvo gledati čustveno, ampak racionalno pogledati, kje so nove kvalitete, ki jih dežela lahko dobi. Vendar do tega ne pride, če imamo do begunstva negativen odnos.”

- Vrniva se v obdobje vaše osebne rasti in zorenja. Ko razmišljam, kje so vzroki, da ste se odločili za redek in težak duhovni poklic redovnika, me zanima, kakšno je bilo duhovno vzdušje v vaši družini.

“Pri nas doma je prevladovalo liberalno vzdušje. Sploh smo Švicarji menda vsi liberalci, kar pa ne pomeni nasprotje z vero. Švicarski liberalizem je pred dvesto leti postavil temelje sedanje družbe in ti temelji so še zdaj čvrsti. Tako bi lahko rekli, da je pravzaprav vseeno, v kateri stranki si, saj so vse po duhu liberalne. Poudarjam, da pri nas liberalizem pomeni nekaj drugega kot pri vas v Sloveniji. V verskem pogledu je bila naša družina katoliška. Oče nas je usmerjal tudi glasbeno. Takrat sem mislil, da bo tovrstno očetovo prizadevanje delovalo ravno obratno in da ne bo v družini glasbenikov, a se je izkazalo, da sem se zmotil. V sorodstvu imam zdaj precej dobrih glasbenikov. Pomemben se mi zdi tudi kritičen odnos do politike in države, ki ga je oče gojil in nam ga vcepljal. Rad nam je razlagal, kaj se dogaja po svetu, pri tem pa je bil zelo objektiven. Dobro se je, denimo, zavedal nevarnosti nacizma, opozarjal je, da so ljudje, ki se zavzemajo zanj, na napačni fronti in da je velika tragika, ker je toliko ljudi zavedenih. Skratka, lahko rečem, da smo imeli pestro vzgojo na vseh področjih.”

- Švica je v konfesionalnem pogledu pretežno protestantska, vaša družina pa je bila katoliška. Je to povzročalo trenja z okoljem?

“Ne. V Švici prevladuje velika verska toleranca. Protestanti ter katoliki so povsem enakopravni. Že v šoli našega kantona prevladuje paritetni sistem. V državnih šolah je verouk obvezen, vendar je protestantski ali katoliški. Če je otrok drugačne veroizpovedi, mu verouka ni treba obiskovati. So vasi, kjer imajo skupno cerkev katoličani in protestanti. Od otroških let smo se tako učili živeti z drugimi in drugačnimi. Mislim, da je to velika vrednota, da smo se od malega učili upoštevati, da ljudje različno razmišljajo. V gimnaziji so to tako dosledno upoštevali, da celo nismo imeli učnih knjig za nobenega od učnih predmetov. Pri zgodovini je profesor predaval snov, vmes pa opozarjal, da katoliki in protestanti različno razlagajo kakšno zadevo in naj sami pogledamo, če nas bolj zanima. Tako se je dogodilo, da sem nekoč napisal nalogo, ki je bila po vsebini nasprotna temu, kar je menil profesor, vendar mi je dal odlično oceno. Lahko rečem, da je bil čas šolanja na gimnaziji najlepše obdobje v mojem življenju. Klasična državna gimnazija in v njej prevladujoči svobodni duh ter vzgoja za samostojno mišljenje so širili moje duhovne obzorje in seveda vplivali name. Naj omenim še nekaj: pri športu nismo poznali duha tekmovalnosti in rekordov, temveč je šlo predvsem za zdrav način življenja.”

- Podobna toleranca in upoštevanje drugih velja najbrž tudi v odnosih med narodi. Nacionalnih razprtij, kot so značilna za Balkan, najbrž ne poznate.

“Tolerance smo se učili tudi v nacionalnem pogledu. Slišal sem včasih tujce, ki so se čudili, zakaj nemški Švicarji ne uporabljajo samo nemščine, saj je nemško govorečih največ. Toda to je tako zunaj našega razmišljanja, da sploh ne pride v poštev. Tudi razdelitev kantonov ni narejena po nacionalnih merilih. Kantoni so jezikovno mešani in politične meje ne sovpadajo z jezikovnimi. Pri nas je normalno, da znamo jezik svojega sodržavljana. Nemški Švicarji zelo radi hodimo v francoski del, da tako pridobimo dvojezičnost, saj je to bogastvo in prednost. V času, ko sem študiral na univerzi v Friburgu, je vsak profesor predaval v svojem jeziku in si pač moral znati vsaj dva jezika, da si lahko spremljal predavanja. In ko že omenjamo Balkan, moram povedati, da za nas v Švici Balkan nikoli ni bil psovka. Zame je imel vedno pozitiven pomen mostu, povezave med Vzhodom in Zahodom. Žal zdaj to ni.”

- Kdaj je v vas začela zoreti odločitev, da boste odšli na redovniško pot? Ste imeli v ožjem sorodstvu koga, ki je v tem pogledu vplival na vas?

V očetovem sorodstvu so bili štirje duhovni poklici, sestra in trije bratje so bili redovniki, tudi med bratranci in sestričnami jih je precej, v materinem sorodstvu pa ni nobenega. V naši družini sem bil od sedmih otrok edini, ki sem kazal zanimanje za to. Starši so mojo usmeritev diskretno podpirali in mi niso nasprotovali. Veliko kasneje sem zvedel, da sta oče in mati na poročni dan sklenila, da bosta omogočila svojim otrokom, da si bodo izbrali svoj življenjski poklic po svoji volji. Oče namreč ni mogel postati to, kar si je želel. Spominjam se, da sem najprej sanjaril, da bom postal misijonar. Ko smo v šoli pisali nalogo Kaj bom, sem zapisal to svojo željo. Učitelj je vse skupaj vzel zares in je šel z nalogo k župniku, ta pa k mojim staršem. Dogovorili so se, da mi bodo pomagali. Vendar o tem nisem nič vedel, saj mi ni nihče nikoli nič naravnost rekel. Zanimivo je, da kljub temu nisem hotel nadaljevati šolanja v kakšni srednji katoliški šoli, ampak sem si izbral državno gimnazijo. Tisti čas me je že začel privlačiti

kontemplativni odnos in tehtal sem, ali v misijonarski red ali med menihe. Obiskal sem župnika in ta mi je dal neko knjigo o kartuzijanih. Iz nje sem dobil prve informacije o tem meniškem redu. Name je knjiga zelo močno delovala. Še pred maturo sem za tri dni obiskal kartuzijo La Valsainte, da bi se podrobneje pozanimal o redu. Tam so mi povedali, da sem še premlad, da bi me sprejeli, saj nisem imel še niti dvajset let. Rekli pa so mi, da lahko po maturi pridem na poskus, da se bom potem lažje odločil.”

- Se je bilo težko odločiti?

“Vsaka odločitev je težka, a vsaka me pripelje tudi do pomirjenja. Ko se enkrat odločim, mi gre lahko naprej in hitro se mi odločitev potrdi kot prava. Po maturi sem imel pred seboj tri življenjske cilje: redovništvo, misijonarstvo ali študij filozofije in matematike na univerzi. Vendar sem se, ko sem odšel v kartuzijo in so mi povedali, da me kljub mladosti lahko, če si to res želim, vseeno izjemoma sprejmejo v red, odločil za redovništvo.”

- Ste imeli v prvem obdobju uvajanja v meništvo kakšne hujše notranje krize?

“Prej sem dejal, da mi gre vedno lahko, ko se enkrat odločim, vendar to ne pomeni, da nisem imel kriz. Toda stvari je treba jemati tako, da je kriza nekaj pozitivnega za napredek in razvoj. Nevarno je postati menih, če ne preživiš krize. Pet let je trajal noviciat in obdobje začasnih obljub, preden sem dal večno zaobljubo. V tem času sem v samostanu končal tudi študij filozofije in teologije. Kartuzijani smo namreč edini, ki ne gredo v zunanje šole, ampak imamo poseben sporazum s Svetim sedežem, ki nam omogoča, da potrebno izobrazbo pridobimo v kartuziji.”

- Kartuzijan ste postali v samostanu La Valsainte. Kako je prišlo do tega, da ste prišli v Pleterje?

“V La Valsainteju sem opravil zaobljubo in to je moj matični samostan, v Pleterjah sem pravzaprav gost, čeprav sem tu preživel skoraj trikrat več let kot v svojem matičnem samostanu. Kartuzijani smo vezani na en samostan in praviloma celo življenje preživimo v enem samostanu. Kartuzija La Valsainte je velika, zato smo dali veliko menihov drugim hišam, kjer jih je manjkalo. Tako so leta 1963 iz Pleterij zaprosili za pomoč, jaz pa sem se prostovoljno javil, da bi šel tja. K odločitvi me je nagnilo več stvari: Pleterje so edina kartuzija v slovanskih deželah, želel sem se učiti slovanske jezike, pritegoval pa me je tudi prostor. Bratje so mi rekli, da če si na Balkanu, si že na pol poti na Vzhod. Naš red ima namreč vzhodno duhovnost z latinsko liturgijo, vzhodna krščanska tradicija nam je zelo blizu in zanima nas, kaj se dogaja v pravoslavju. Vsaka kartuzija ima bogato knjižnico, v kateri so tudi knjige o vzhodni liturgiji. Pleterje naj bi bile nekakšen most, ki bi nam omogočil nekoč ustanoviti kartuzijo v srcu pravoslavja. Sicer pa jaz nisem prvi kartuzijan iz La Valsainteja v Pleterjah; pred menoj so bili že drugi.”

- Prihod v novo okolje je prinesel nekaj sprememb, med drugim ste prišli v okolje s slovanskim jezikom, ki ga govori le dva milijona ljudi, za nameček pa je še težak za učenje. Kakšno je bilo vaše srečanje s slovenščino?

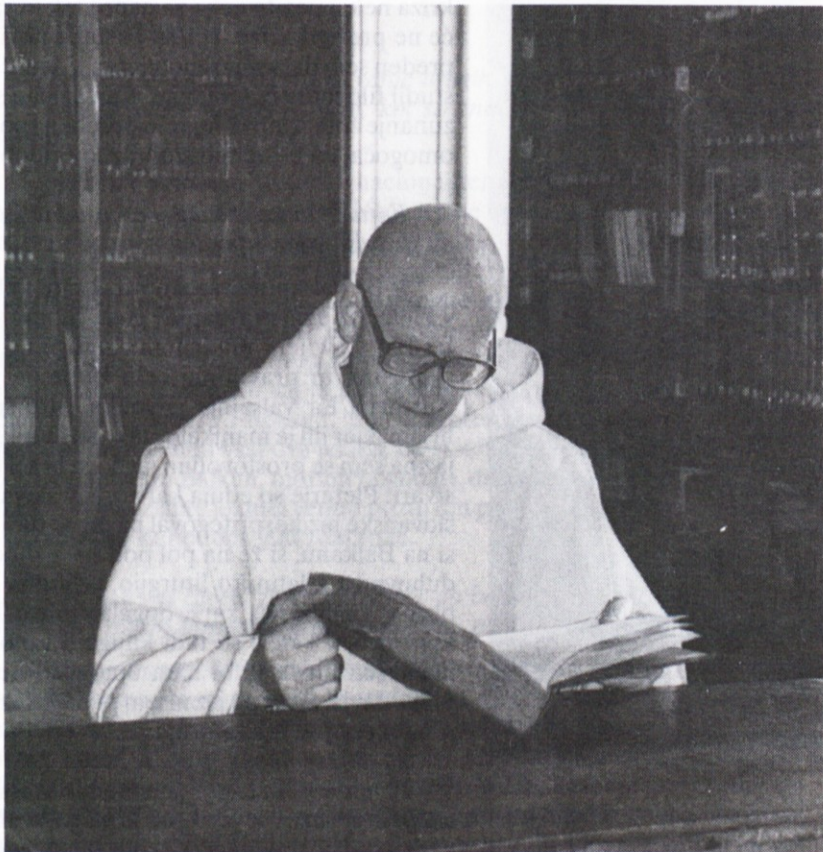
“Ko sem prišel v kartuzijo, sem že drugi dan šel k priorju in mu dejal, da se hočem naučiti govoriti slovensko, da želim spoznati vire slovenske duhovnosti. Bilo je veliko zadrege, saj sem ga s svojo željo presenetil. Kakšne težave sem imel, da sem našel neko staro avstrijsko slovensko gramatiko! Potem sem se praktično sam učil slovenščine. Bilo je precej težko, saj slovenščina res ni lahka za učenje. Takratni prior p. Leopold, ki

je bil po narodnosti Hrvat, je z menoj vedno govoril nemško, dokler mu nisem sam dejal, da hočem tudi z njim govoriti slovensko. On namreč ni nikoli govoril slovensko. Že prej so mi povedali, da prior ne bo nikoli govoril slovensko. Nekako ni sprejel principa jezikovne teritorialnosti, ki velja pri kartuzijanih. Če je samostan na slovenski zemlji, je uradni jezik v samostanu slovenski, ne glede na to, kakšne narodnosti so menihi. V Pleterjah bi bila slovenščina uraden jezik, tudi če ne bi bilo nobenega Slovenca v samostanu. Pri tem ne gre za identifikacijo, ampak za integracijo. Menihi med seboj govorijo jezik, ki ga znajo, a vsak se mora naučiti tudi slovensko, ker je pač uradni jezik v pleterski kartuziji slovenščina.”

- V Pleterjah ste tudi spremenili svoje redovno ime. Prej ste bili Jean Marie, zdaj pa ste tudi uradno Janez.

“Ja, tako je. Tudi v potnem listu imam napisano, da sem Janez Hollenstein. Pri rojstvu sem dobil ime Joseph Johann Baptista, ko sem postal novinec, pa sem dobil redovno ime Jean Marie. Tu v Pleterjah so moje ime izgovarjali “Žan”, kar v francoščini pomeni Ivana (Jeanne). Bilo je smešno. Ko sem postal prior, sem se odločil, da bo moje redovno ime poslej po slovensko Janez.”

Poglabljanje v duhovni svet je eno od pomembnih meniških opravil. V ta namen kartuzijanom služi dragocena in bogata samostanska knjižnica. Menihi si v nji izberejo knjige, ki jih potrebujejo za svoj študij. Na sliki: prior Janez med ogledom ene od dragocenih knjig, ki so jih v Pleterje pripeljali iz Francije ob ponovni oživitvi samostana.

- Niste se učili samo slovenščine, v jeziku in slovenski kulturi ste iskali vire slovenske duhovnosti. Kaj se vam je odkrilo v teh iskanjih?

“Prihod v Pleterje je bil zame kar majhen šok. Prišel sem iz velike samostanske skupnosti v majhno, v tuje jezikovno okolje, v tujo mentaliteto, ki je nisem razumel. Dejal sem si: naučil se bom slovenskega jezika in našel korenine slovenske duhovnosti. Dvajset let sem se posvečal študiju

Prior v svoji delavnici, kjer kot kovač udejanja drugi del meniškega načela "ora et labora", se pravi poleg molitve tudi delo.

teh virov in zdaj toliko vem, da lahko rečem, da ima Slovenija svojo lastno kulturo, kar je pravi fenomen. Da je narod, ki ni imel svoje države, ohranil jezik in svojo kulturo, to je zares fenomenalno. Zame je bil ta pojav še toliko bolj zanimiv, ker v nasprotju s Slovenci Švicarji nimamo svoje kulture, imamo pa seveda svojo državo in politiko. Slovenec ne misli politično, ampak nacionalno, medtem ko smo Švicarji kar malo alergični na nacionalno. Za nas nacionalnost ni tako pomembna, ker tvorimo švicarsko identiteto na državi, Slovenci pa na svojem jeziku in kulturi. To je velika razlika. Tuji v samostanu smo začeli zavestno študirati, kje so vzroki za ta fenomen. Vodila me je misel, da je to veliko bogastvo in da mora tu biti globoka duhovnost. Skupaj z novinci - v tistem času sem bil magister in samostanski knjižničar - sem raziskoval, kaj je tipično slovensko na različnih področjih, od arhitekture do glasbe, in v njih iskal izvire duhovnosti. Pokazalo se je, da je posebej zanimiva glasba, v nji sem našel enega od jeder. Moj zaključek je bil, da Slovenija tako verske kot profane vrednote najbolje posreduje preko glasbe. Slovenske ljudske pesmi so nadpovprečne kakovosti v primerjavi z drugimi evropskimi deželami. Vendar pa slovenski skladatelji žal niso znali iz tega zaklada dovolj ustvarjalno črpati, niso iz njega ustvarili klasične glasbe, kot je to uspelo Rusom, Madžarom ali Romunom. Ta proces še ni prišel dovolj do izraza in to je res škoda."

- Poudarjanje nacionalnosti, ki je za Slovence tako značilno, vas torej moti?

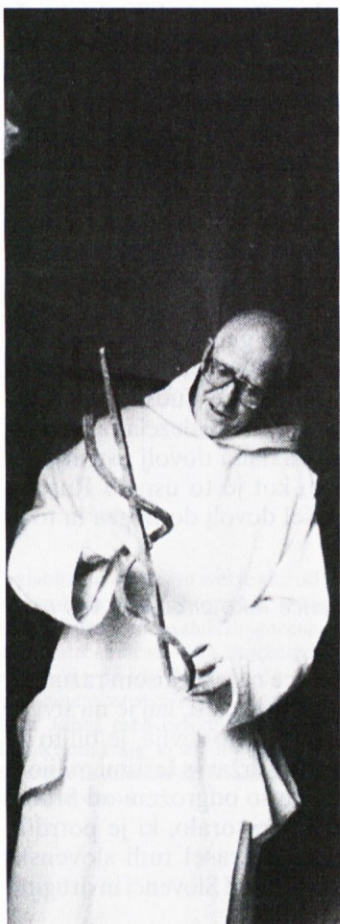
"Ne, to ne, moti pa me nacionalizem. Slovence najprej nisem razumel, a ko sem preštudiral slovensko dušo, sem začel razumeti, kaj je na stvari. Po prvi svetovni vojni, ko je nastala nova država Jugoslavija, je bil to za katoliško Slovenijo precejšen šok, saj se je znašla v državi s šestimi milijoni pravoslavnih. Od tu izvira slovenski občutek, da so ogroženi od Srbov. Na tej podlagi sta oba slovenska škofa razvila pastoralo, ki je potrdila slovenstvo. Vse to razumem, vendar je iz tega zrasel tudi slovenski nacionalizem. Mene je začudilo, ko sem začutil zid med Slovenci in drugimi jugoslovanskimi narodi."

- Slovence v povojnem času posebej določa vprašanje sprave. Kako vi vidite to vprašanje?

"Zgodovina zadnje vojne še ni napisana, tega se zavedam. Zgodovina v šolskih knjigah je falsificirana, in to me skrbi. To je za politični in kulturni razvoj Slovenije slabo. Ni mi jasno, kaj se je med vojno na Slovenskem natanko dogajalo, čutim pa, da dogajanje še zdaj razlagajo preveč črno-belo, zato gotovo tudi napačno. Takšni zgodovinski pogledi mi ne gredo v glavo in sem do njih vnaprej nezaupljiv. Kar se sprave tiče, mislim, da se je ne da diktirati z državnim odlokom, ampak mora zaživeti med ljudmi. Za kaj takega pa potrebujemo še precej časa. Čas še ni zrel."

- Pleterje so imele spretno urejene odnose z nekdanjo oblastjo. Je tudi zdaj tako?

"Naš red je med vojno stal na strani partizanov, vendar smo pomagali vsem, ki so bili pomoči res potrebni. Samostan mora biti vedno azil za tistega, ki je preganjan. To nam odreja višja etična vrednota. Zato se nas je najbrž prijel vzdevek, da smo režimski samostan. S komunistično oblastjo smo imeli dobre odnose. A to ne bi smelo čuditi. Samostan je pravzaprav na nek način uresničen ideal komunizma oziroma socializma, kakršnega so poznali že prvi kristjani. Vendar je tu neka pomembna razlika: samostan je majhna skupnost, v kateri je mogoče tak ideal živeti, vprašanje pa je, ali ga je sploh kdaj mogoče živeti na ravni države, saj ves narod ne more

Kovaška spretnost in estetski občutek se izkažeta pri izdelavi umetniških izdelkov, kakršen je izdelek, ki ga je prior skoval v svoji kovačnici.

postati meniški. Z današnjo oblastjo pa imamo nekaj težav, predvsem zaradi tujcev, ki smo v samostanu. Vprašanje je, kako naš status urediti. Z delovno vizo? Začasnim dovoljenjem za bivanje? Kaj vem, ampak pravni status mora biti določen, saj tu živimo. Iz nas so naredili gatarbajterje. Ampak, da se moraš toliko časa boriti, mesece in mesece, da sploh dobiš delovno dovoljenje, to ni več normalno. Mi vendar nobenemu Slovincu ne odžiramo dela!”

- Samostan v okviru Cerkve pričuje o kontemplativni strani hoje za Kristusom, vendar pa je kot ustanova, četudi duhovna, povezan z okoljem, da lahko deluje. Za okolje je pleterska kartuzija kulturni in zgodovinski spomenik, po svojem gospodarstvu je ekonomska zanimivost. Kako kot prvi med enakimi usklajujete vse to, da je zagotovljeno tudi tisto prvo, možnost kontemplativnega življenja menihov?

“V samostanu morajo biti vsi sektorji usklajeni, duhovnost, ekologija, ekonomija, kultura. Če kateri od teh faktorjev manjka, potem samostan počasi propade, prav tako, kot bi počasi propadel, če bi mu bilo cilj le gospodarstvo ali, denimo, kultura. Poskušamo usklajevati posamezne faktorje, da deluje celota. Samostan je tipičen primer, kako se mora vse razvijati v določenih proporcih. Praktično so, denimo, vse kartuzije kulturni spomeniki. To je vloga, ki smo jo menihi vedno razumeli. Bili smo interkulturni element. Prek meniških redov so dežele in kulture prihajale v medsebojni stik. Sodelujemo z ustreznimi zavodi in ustanovami, da ohranjamo in restavriramo kulturno dediščino, vendar je razumevanje bolj teoretično, pravo pomoč pri tem imamo predvsem od reda. V zadnjem času imamo dobre odnose z ministrstvom za kmetijstvo. V naši kartuziji je nastala slovenska genetska banka za sadje. Imamo že zdaj 103 vrste jablan, med njimi so mnoge starih sort, ki jih drugod skoraj več ni. Zato je precejšnjega znanstvenega pomena, da se ohranijo. Stare vrste smo začeli cepiti na nove podlage in sadike prodajamo ljudem. Tako se ponovno širijo stare vrste sadja. Z vsem tem in sploh z gospodarstvom se profesionalno ukvarja agronom Simončič. Praktično je on naš prokurator. Nič več nimamo meniha prokuratorja, kot smo ga imeli včasih, če se spomnite p. Cirila. To je preveč zahtevno za meniha, nekako ne gre skupaj z meniško usmeritvijo.”

- Pri vas se je porodilo že več načrtov in zamisli.

“Ob programu za razvoj Podgorja in vinogradništva je ena od naših idej tudi, da bi Gorjanci postali narodni park. To je res edinstvena krajina z živalstvom, rastlinstvom, svojo kulturo, bogato zgodovino. Imeli smo tudi načrt, da bi pri kartuziji naredili mali botanični vrt, kjer bi prikazali Gorjance v malem. A za take načrte je potreben večji kapital, da bi se lahko začelo uresničevati. To presega moči samostana. Tu nastajajo ideje, morali pa bi jih uresničiti v širšem okolju.

- Pleterje imajo razvit tudi turizem. Ali nista turizem in samostan nekaj povsem nasprotnočega si?

To je res problem. Turizem in samostan nekako ne gresta skupaj. Mi smo problem rešili tako, da smo del samostana izločili za turizem. Stara gotska cerkev je dostopna turistom, vendar jo še vedno uporabljamo za verske obrede. Naša rešitev je dobila potrditev v kartuzijanskem redu in tudi druge kartuzije razmišljajo, da del samostana izločijo in ga odprejo turizmu. Pleterski samostan je zgled za druge, generalni prior navaja priorje kar k meni, naj vprašajo, kako smo mi naredili. Nekatere kartuzije pa so še skrite in nimajo turizma. Vendar je vprašanje, koliko časa bo tako. Turizem je pozitiven pojav. Na Dolenjskem imamo kulturni in verski

Na vhodu v redovno cerkev

turizem, ki priteguje ljudi, ki iščejo nekaj več kot razvedrilo. To bi morali izkoristiti in razviti. Dolenjska ima zdaj nekakšen manjvrednostni kompleks, čeprav je to zelo bogat, če ne celo najbogatejši del Slovenije.”

- Kako vidite prihodnost pleterske kartuzije v času, ko po eni strani med mladimi ni večjega zanimanja za duhovni poklic, po drugi pa mladi iščejo duhovnost v modnih usmeritvah in tujerodnih vzhodnjaških izročilih?

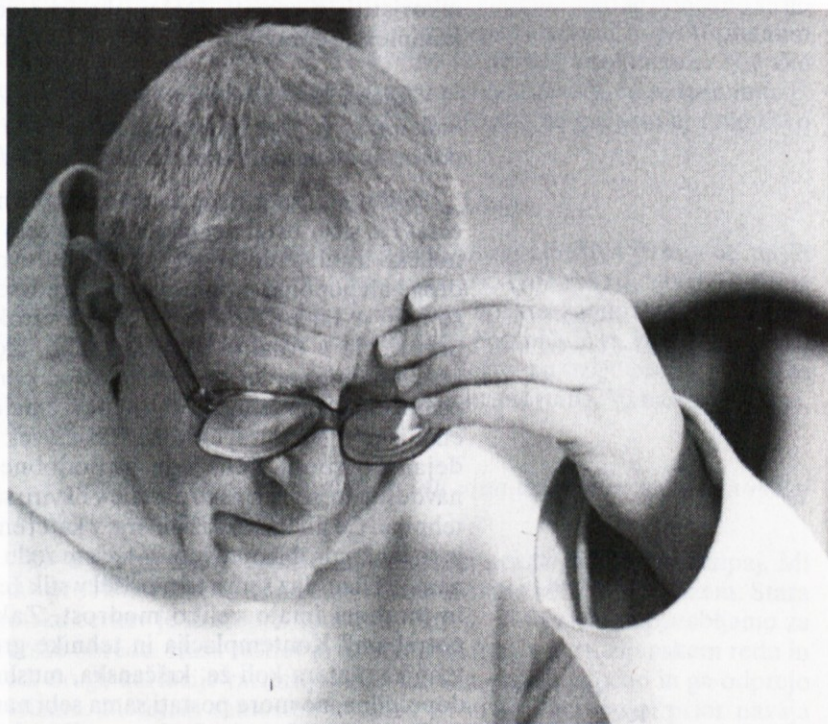
“Slišal sem za trditve, da smo izgubili mladino zaradi sekularizacije. V cerkvi je sicer ostal del mladih, ki je zelo soliden, večji del mladine pa je nekako izgubljena. Mladi so padli naravnost v gibanja, kot je new age, v droge ali popolno indiferentnost, predvsem politično. To je najhujše, kar se nam je lahko zgodilo. In kje so vzroki? Mislim, da mladih nekaj ni prepričalo v totalno sekularizacijo. Ko niso več povezani s svojimi koreninami, naj so krščanske ali kakšne drugačne, postanejo močne psihosomatične tehnike, ki jih prevzemajo od vzhoda, same sebi cilj in se emancipirajo znotraj človeka. Tak človek pa namesto, da bi postal zdrav, dejansko zboli. Zen, joga in podobne tehnike, za katere se mladi navdušujejo, so dejansko nastale v okviru samostana, to so v bistvu meniške tehnike. Če jih vzameš iz okvira, v katerem so nastale, če jih sekulariziraš, je to lahko problematično. V našem redu smo prakticirali jogo in zen. To nam je blizu. Jaz sem s tem prišel v stik že v noviciatu. Naši bratje budisti in hindujci imajo veliko modrost. Zakaj je ne bi prilagodili našim potrebam? Kontemplacija in tehnike gredo skupaj, vendar je zunanja tehnika, katera koli že, krščanska, muslimanska ali hindujska, lahko le dopolnilna, ne more postati sama sebi namen in cilj.

Zame so takšna vprašanja precejšen duhovni izziv, ker gre za vprašanje sekularizacije. Vse vrednote je treba teoretično sekularizirati, da vidimo, kaj ostane od njih, ko niso več v določenem koordinacijskem sistemu.

Danes je sodobna družba sekularizirana, izgubila je stik s svojimi koreninami, nima več koordinacijskega sistema, ki bi vrednote utemeljeval. To je eden glavnih problemov sodobne družbe: kako ohraniti vrednote, če ni več transcendence kot njihovega poroka. Zgodovinska praksa kaže, da je po koncu druge svetovne vojne zaradi tega prišlo do močne moralne krize.”

- Kako premagati to krizo in kakšno vlogo lahko pri tem odigra menišтво?

“Žal nimam recepta. Vera in življenje iz transcendence sta dar, ki ju nihče ne more vsiliti. Moramo pa se naučiti zgodovinsko misliti in se zavedati, da posameznik in družba živita iz korenin, četudi jih svetovnonazorsko ne moreta več sprejeti. S spoznavanjem zgodovine, tu imam v mislih osebno bigrafijo, narodno in evropsko zgodovino, postanemo bolj kritični do sebe in družbe. To bi moralo biti izhodišče, osnova, kadar sploh razmišljamo o ogroženosti človeških vrednot. Dilema je v tem, da ljudje nimajo odgovorov na vprašanje o smislu sveta in zgodovine, Bog pa ne more biti nekakšno mašilo naše nesposobnosti, niti ni prepričljiv porok smisla. Vernik pa zna živeti v tem zelo pomanjkljivem stvarstvu, kajti v veri sprejme njegovo končnost in pogojnost. Moja prava skušnjava je Bog sam in možnost ustvarjanja, predvsem ustvarjanja svobodnega človeka... V zgodovini je menišтво, ne le krščansko, odigralo pomembno vlogo za ohranitev in razvoj človeškega bivalnega prostora v vseh razsežnostih tega pojma: biti, imeti, ljubiti, gospodariti. Ali smo lahko še model? Ali le posredujemo določene vrednote, ki so potrebne za to, kot so pravi ritem med uživanjem in odpovedjo, ideja bratstva na podlagi skupnega cilja, kontemplacija in borba? Naše strastno iskanje Boga vključuje ukoreninjenost v zemlji, zgodovini, kulturi... Mogoče smo priče transcendence z duhovnostjo, ki je ozemljena.”

Vse fotografije v tem prispevku:
Milan Markelj

NAŠ GOST
RAST 1-2/ 1995

Bogdan Osolnik **SLOVENCİ IN DRUGA SVETOVNA VOJNA**

Ob 50. obletnici zmage nad fašizmom in nacizmom

Pred petdesetimi leti, 9. maja 1945, se je po brezpogojni kapitulaciji nacistične Nemčije uradno končala druga svetovna vojna v Evropi. Ta dan je ostal v spominu zgodovine kot dan zmage svobodoljubnega človeštva nad fašizmom in nacizmom, dan osvoboditve v vojni okupiranih in zatiranih narodov, dan rešitve stotisočev izgnancev in jetnikov, ki so trpeli v nacističnih ječah in taboriščih smrti, dan miru, ko je umolknila smrtonosna govornica orožja in so ljudje sproščeno zadihali v upanju, da se podobno gorje vojne ne bo nikdar več ponovilo.

Za slovenski narod, ki sta mu fašizem in nacizem napovedala fizično uničenje, je spomin na ta dan še toliko pomembnejši, saj označuje njegovo osvoboditev in rešitev v težkem boju za obstanek, v katerem je dokazal svojo življenjsko moč in voljo ter pravico do enakopravnega položaja med suverenimi narodi Evrope.

Zaznamovanje petdesetletnice zmage nad fašizmom je priložnost za poglobljen razmislek o usodnih dogajanjih v letih druge svetovne vojne na mednarodnem prizorišču in na slovenskih tleh, o narodnem uporu tuji sili, o dosežkih, pa tudi o trpljenju Slovencev in o tragični delitvi, ki je zapustila globoke sledove v našem povojnem življenju.

Svetovni pomen boja proti fašizmu in nacizmu

Dogajanja na Slovenskem v letih druge svetovne vojne ni mogoče stvarno in celovito presojati brez upoštevanja svetovnih razsežnosti tega strahotnega vojaškega spopada, ki je v vrtnec nasilja zajel tudi slovenski narod.

Ne glede na različne okoliščine, ki so v letih po prvi svetovni vojni spodbudile ali omogočile nastanek italijanskega fašizma, velenemškega nacizma in japonskega militarizma, je nesporno zgodovinsko dejstvo, da leži odgovornost za izbruh druge svetovne vojne na državni in vojaški trozvezi, t.i. "osi Rim - Berlin - Tokio". Njene države so namreč dejansko in neposredno zanetile svetovni spopad, ko so se s svojimi armadami podale v osvajalni pohod, da bi nasilno spremenile obstoječo ureditev sveta in si prilastile človeško in gmotno bogastvo drugih narodov.

Čeprav je vojna zajela vse kontinente - v njej je bilo udeleženo 61 držav z več kot 2.100 milijoni prebivalcev ali 96 odstotkov vseh ljudi na svetu - je za nas, Slovence zlasti pomembno, kako je vojna potekala v Evropi in kakšno usodo so fašistični in nacistični osvajalci namenili narodom na tej celini.

Kot je znano, je Hitler razglasil zahtevo po razširitvi "življenjskega prostora" nemškega rajha na račun drugih narodov, zlasti slovanskih, ki jih je v svoji rasistični politiki obravnaval kot nezgodovinske in manj vredne, njihove pripadnike pa kot ljudi nižje vrste ali "podljudi". Po zavzetju njihovega ozemlja in gmotnih bogastev jih je nameraval razseliti v rezervate izven Evrope, uničiti ali izkoristiti za suženjsko delovno silo. Ukazal je fizično iztrebitev Judov, kjerkoli živijo. Prav tako je zapisal smrti Slovence kot narod in nameraval njihovo ozemlje priključiti k nemškemu rajhu. Podobni so bili nameni voditelja fašistične Italije, Mussolinija, kar je že v letih pred drugo svetovno vojno dokazal z raznarodovalnimi ukrepi proti Slovincem, živečim v Italiji.

Nobenega dvoma ni, da bi Evropa v primeru zmage fašistične osi postala

celina mračne fašistično - nacistične tiranije in rasističnega genocida, narodnega zatiranja in človekove brezpravnosti. Gotovo je tudi, da v njej ne bi bilo več Slovencev kot naroda.

Znamenja te nevarnosti in ogroženosti slovenskega naroda so postala očitna, ko so v marcu 1938 nemške čete vkorakale v Avstrijo in čez pol leta še v Češkoslovaško. Odločilni dogodek, ki je sprožil začetek vojne v Evropi, pa je bil Hitlerjev napad na Poljsko 1. septembra 1939. Izzval je poleg ogorčenega odpora Poljakov tudi vojno napoved Nemčiji s strani Velike Britanije in Francije. (Sovjetska zveza si je takrat na osnovi sporazuma med Hitlerjem in Stalinom prilastila del poljskega ozemlja, zasedla male baltiške države in se spustila v vojno s Finsko.)

Hitler je s svojimi odlično opremljenimi in dobro izurjenimi armadami bliskovito premagoval in zasedal evropske države eno za drugo: v letu 1940 najprej Dansko in Norveško, nato pa Nizozemsko, Belgijo in večji del Francije. Hkrati je pričel s silovitimi zračnimi napadi na Veliko Britanijo ter s pripravami za invazijo na Otok. Nekatere druge države, kakor npr. Madžarsko, Romunijo in Bolgarijo, si je podredil brez vojne; pristopile so k trdnemu paktu in se zavezale sodelovati v njegovih vojaških operacijah in dejavnostih. Ker mu to v Jugoslaviji ni uspelo, jo je 6. aprila 1941 brez vojne napovedi silovito napadel ter v sodelovanju z italijanskimi, madžarskimi in bolgarskimi zavezniki prisilil k brezpogojni kapitulaciji. Kmalu nato, 22. junija 1941, je Nemčija napadla Sovjetsko zvezo v pričakovanju, da jo bo zlomila še pred koncem leta ter da bo po tej zmagi z vsemi silami lahko uspešneje nadaljevala vojno proti Angliji in Ameriki. Vendar se to ni zgodilo. Nemci so zasedli velik del evropske Rusije, v hudi zimi pa so obtičali pred Moskvo. Sovjetska zveza, katere prebivalci so boj proti nemški agresiji doživljali kot svojo domovinsko vojno, je postala nosilni dejavnik protifašistične koalicije. Po japonskem napadu na ameriško oporišče Pearl Harbour, 7. decembra 1941, so poleg Kitajske tudi Združene države Amerike odločneje posegle v vojno. Z odprtjem bojišč na Daljnem vzhodu je vojna dobila globalno, svetovno razsežnost, sovražnosti na kopnem, v zraku in na oceanih pa so zajele ves svet.

Tako sta se dokončno izoblikovala dva velika vojaška tabora: tabor fašistično- nacistične osi in tabor protifašistične koalicije, v katerem so imele poleg "treh velikih", Velike Britanije, Združenih držav Amerike in Sovjetske zveze, pomembno vlogo tudi druge nezasedene dežele in odporiška gibanja v nekaterih državah okupirane Evrope in na Daljnem vzhodu. Sodelovanje Sovjetske zveze kot socialistične države v protifašistični koaliciji ni v ničemer spremenilo značaja te obrambne zveze, čeprav sta si Hitler in Mussolini prizadevala, da bi osvajalski napad na Rusijo olepšala in predstavila kot boj za uničenje komunizma. Dejstvo je, da npr. celo Vatikan ni pristal na to tezo in da so z njegovim tihim pristankom ameriški škofi izrecno odobraval pošiljanje pomoči Sovjetski zvezi. Le-ta se je v letu 1942 pridružila podpisnikom t.i. Atlantske listine o temeljih povojne ureditve sveta, ki je - med drugim - priznala pravico vsem narodom, da si sami izberejo obliko vladavine in živijo v svobodi. Vse do konca vojne so voditelji protifašistične koalicije - kljub njihovim različnim političnim in drugim posebnim interesom - usklajevali vojne operacije pa tudi podobo sveta po vojni, kar je omogočilo ustanovitev organizacije Združenih narodov 24. oktobra 1945.

Z zmago nad nacizmom in fašizmom so bili tako postavljeni mednarodnopravni temelji povojni ureditvi, ki je omogočila odpravo kolonializma, samoopredelitev in osamosvojitve velikega števila novih držav in ki je kljub zaostrenim odnosom med velesilami preprečila izbruh nove, verjetno še strašnejše, jedrske vojne. V Evropi, v obdobju t.i. hladne vojne najbolj razdeljeni celini, pa se je prav na teh mednarodnopravnih temeljih spočel proces, ki je privedel do podpisa Helsinške listine v letu

1975, o načelih sodelovanja in varnosti ter enakopravnega združevanja suverenih narodov.

To so dejstva o svetovnem pomenu zmage nad fašizmom in nacizmom. Mladi slovenski državi je lahko samo v ponos, da je k zmagi protifašistične koalicije za ceno velikih žrtev prispeval tudi slovenski narod in da smo tako že v letih druge svetovne vojne bili del demokratične, svobodoljubne Evrope.

Praznovanje letošnjega jubileja nam daje priložnost, da na to dejstvo ponovno opozorimo vse demokratične države in mednarodno javnost ter da tudi na ta način uveljavljamo svojo pravico do enakopravnega položaja v družini evropskih narodov.

O vojni na slovenskih tleh

Vprašanje, katera stran bo zmagala v silovitem spopadu druge svetovne vojne, je bilo usodnega pomena za slovenski narod, zlasti ko se je po razpadu kraljevine Jugoslavije pod zasedbo nemških, italijanskih in madžarskih okupatorjev nenadoma znašel sam, okupiran in razkosan, dobesedno zapisan uničenju. Nemci so na ozemlju, ki so ga zasedli, takoj pokazali, kaj nameravajo. Pričeli so z množičnim preseljevanjem in drugimi ukrepi za hitro ponemčenje dežele. Italijani so svoje namene poskušali uresničevati v navidez manj surovi obliki in so v t.i. Ljubljanski pokrajini - zajemala je poleg Ljubljane večji del Dolenjske in Notranjske - ob njeni priključitvi k Italiji obljubljali določeno stopnjo avtonomije, kar naj bi se izražalo v uvedbi slovenskega sosveta kot pomožnega organa italijanskega visokega komisarja ter dvojezičnosti v javni upravi.

Večina Slovencev je spoznala usodnost dogajanja in se čustveno pa tudi dejavno opredelila za upor fašistični sili, ki ga je razglasilo osvobodilno gibanje. Takšna množična opredelitev je izzvala vznemirjenje pri tistih cerkvenih in posvetnih voditeljih v Ljubljanski pokrajini, ki so že sprejeli sodelovanje z italijanskimi oblastmi ter presojali, da je glavna nevarnost, ki grozi slovenskemu narodu, "brezbožni komunizem". To nevarnost so videli v udeležbi - in celo pobudniški vlogi - slovenskih komunistov v Osvobodilni fronti. Hitlerjev napad na Rusijo so dojemali kot boj za uničenje komunizma in mu v svojem fanatizmu pripisovali versko poslanstvo, slovensko narodnoosvobodilno gibanje pa so zavračali - med drugim - z utemeljitvijo, da okrožnice papeža Pija XI. strogo prepovedujejo vsako sodelovanje s komunisti.

Danes ni bistveno, ali je do te zablode prišlo zaradi pretirane, slepe vdanosti Rimu in fanatične protikomunistične naravnosti vodstva katoliške Cerkve na Slovenskem ali pa je šlo zgolj za težnje po ohranitvi oblasti nad lastnim ljudstvom, za politično sebičnost in beg pred tveganjem, ki ga je zahteval upor proti tedaj nepremagljivi fašistični sili. Dejstvo je, da je takšno stališče tradicionalno najvplivnejših dejavnikov imelo tragične posledice, ker je del Slovencev - z izjemo Primorske, Štajerske in Gorenjske - vodilo v kolaboracijo z okupatorji in v vse globlji spopad z narodnoosvobodilnim gibanjem. Trpljenju, ki ga je slovenskemu narodu povzročala sama vojna in teror okupatorjev, se je marsikje pridružilo še gorje notranjega spopada, ki je tujim zavojevalcem znatno olajšal zatiranje upora in jim omogočal, da so svoje zločine nad zavednim slovenskim prebivalstvom prikrivali pod krinko boja proti komunizmu.

Jeseni leta 1943, po kapitulaciji Italije, je Hitler vključil Ljubljansko pokrajino v novoustanovljeno nemško operacijsko cono Jadransko primorje. Za njenega visokega komisarja je imenoval nacističnega voditelja dr. Fridericha Rainerja. Le-ta je v Ljubljani postavil kvizlinško pokrajinsko upravo pod vodstvom generala Leva Rupnika, Slovensko domobranstvo pa podredil višjemu vodji SS in policije, generalu Erwinu Rösenerju. Te enote za boj proti osvobodilnemu gibanju so v službi nacističnega režima

vztrajale vse do konca vojne.

Ne glede na globino prepada, ki je zazijal med Slovenci ob tej delitvi med drugo svetovno vojno in v obdobju po njej, ko je prišlo do okrutnega maščevanja nad poraženci, ostaja dejstvo, da zmaga nad fašizmom pripada vsemu slovenskemu ljudstvu, saj upor proti tako strašni tuji sili ne bi bil mogoč brez množične udeležbe in podpore večine prebivalstva. Danes si nihče te zmage ne more lastiti za kakršnekoli posebne koristi, prav tako pa tudi nikomur ni mogoče odrekati pravice, da uživa vse njene pridobitve, ki so postale samoumevna last vseh Slovencev. Prav 9. maj 1945 nam je prinesel nekaj, kar je bilo leta 1941 skoraj neverjetno in neuresničljivo: svobodo in možnost obstanka na svoji zemlji, lastno državotvornost in slovensko republiko, osvoboditev Slovenskega primorja in dostop do Jadranskega morja. To so trajne pridobitve slovenskega naroda, ne glede na to, kako so se posamezniki ali njihovi predniki obnašali med vojno in kako so takrat razumeli koristi svoje domovine. Prav tako različne usode in življenjske izkušnje posameznikov iz obdobja po vojni ne morejo izbrisati pomena teh pridobitev, ker so - poleg vsega, kar je bilo v tem obdobju ustvarjenega v gmotnem in duhovnem življenju - vgrajene v temelje sedanje samostojne države, Republike Slovenije.

Spomin na človeško tragiko vojne

Obletnica konca druge svetovne vojne ni samo priložnost za zaznamovanje velikih bitk in slavnih zmag, ampak nas spominja tudi nepopisnega človeškega trpljenja in žrtev, ki jih je povzročila. Sam podatek o več kot petdesetih milijonih padlih, nam ne more predstaviti vseh razsežnosti te katastrofe. Ljudje niso umirali samo v boju, na frontah, ampak vsepovsod, kamor je seglo moderno uničevalno orožje ali roka represivnega aparata. Totalna vojna je docela izničila omejitve v vojskovanju, ki jih zahteva mednarodno humanitarno pravo, ker je bil njen cilj, da uniči udarno moč nasprotnika z razdejanjem zaledja in onesposobitvijo civilnega prebivalstva. Tako so, npr., maščevalni zračni napadi, pogosto v eni sami noči, spremenili cela mesta v kup ruševin, pod katerimi je izgubilo življenje na desettisoče nedolžnih žrtev. Neizmerne so tudi razsežnosti človeškega trpljenja in ponižanja v nacističnih taboriščih smrti, kjer so si esesovski morilci hladnokrvno izmišljali vedno učinkovitejše načine mučenja in množičnega ubijanja ljudi.

Zlo vojne je še posebno težko občutil slovenski narod, ki ga je nemila usoda razpela med mlinske kamne svetovnih državnih in ideoloških nasprotij ter od njega terjala nesorazmerno visok krvni davek. Slovenci so krvaveli v hrabrem upor tujim zavojevalcem, trpeli pod njihovim nasiljem doma in po širni Evropi, na prisilnem delu, v ječah in koncentracijskih taboriščih. Umirali pa so tudi pod tujimi zastavami ne le na domačih tleh, ampak celo na oddaljenih bojiščih Evrope in Afrike. Bližnja obletnica naj bo dan misli na vse te žrtve in znamenje, da jim vsem nova slovenska država prizna pravico do trajnega spomina.

Ob jubileju se ne moremo izogniti vprašanju: kdo je kriv za vse to nepopisno zlo, ki ga je povzročila druga svetovna vojna? Kako se porajajo ideje vojne in kako dobijo tako silovito moč nad ljudmi, da cele narode oziroma njihove države potegnejo v brezno brezumnega, zločinskega prelijanja krvi?

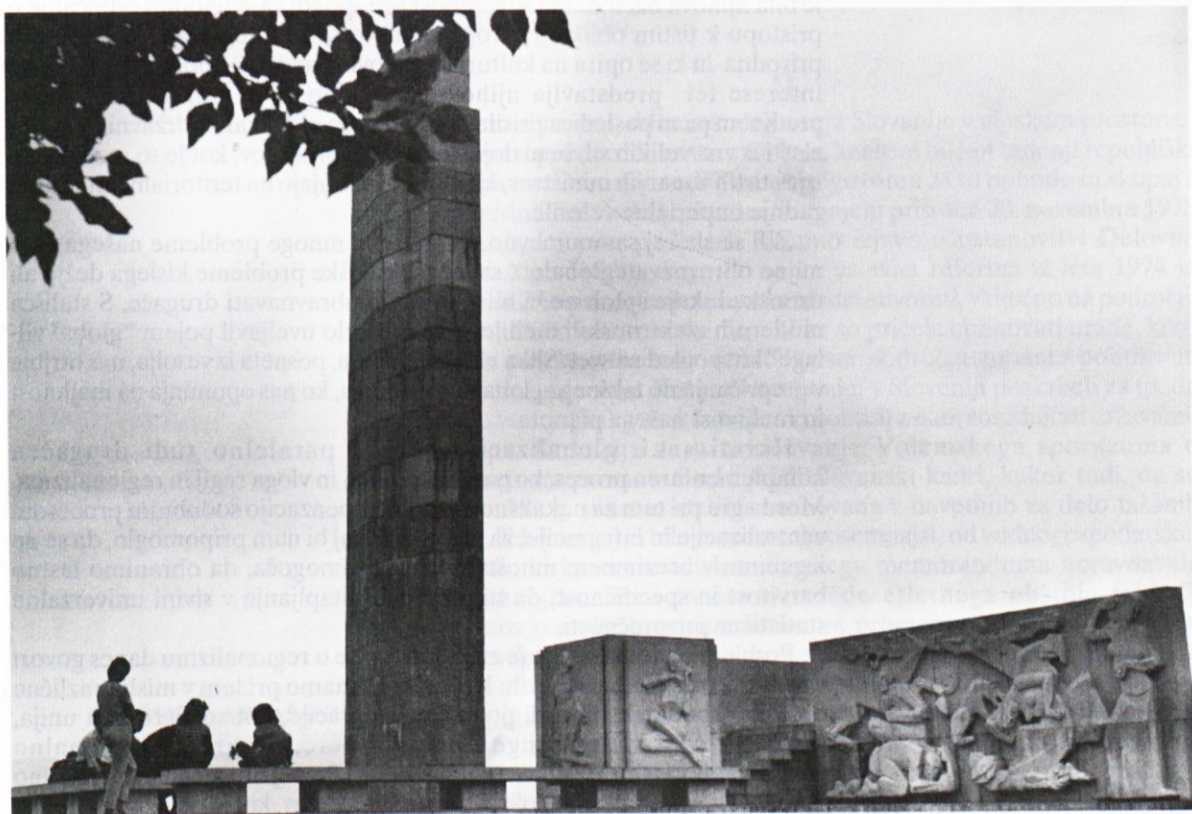
Britanski ministrski predsednik Winston Churchill je nekoč izjavil: *“Ta vojna je bila docela nepotrebna. Lahko bi se ji bili izognili, če bi se države uspele pravočasno sporazumeti o mednarodni razorožitvi...”* Samo po sebi se vsiljuje vprašanje: zakaj ni prišlo do razsodnega sporazuma v takratni Ligi narodov, saj so se v njej več let pogovarjali o omejitvi oboroževanja? Zakaj je prišlo do tega, da so milijoni ljudi na obeh straneh v spopadu morali trpeti in umirati - morda res po nepotrebem?

Edini izhod iz labirinta teh vprašanj, utemeljen na upoštevanju vrednosti enkratnega človeškega življenja, je mogoče najti v obsodbi vseh vojn in vseh oblik nasilja nad ljudmi ter vseh ideologij, ki spodbujajo nestrpnost in sovraštvo. To naj bi bil temeljni sklep ob razmišljanju o človeški tragiki druge svetovne vojne. Ni nobenega tako visokega in svetega cilja, ki bi opravičeval brezumno in zločinsko uveljavljanje državnih, nacionalnih, etničnih ali drugih koristi z orožjem, z množičnim prelivanjem krvi in teptanjem človekovega dostojanstva.

Ni naključje, da so se v desetletjih po II. svetovni vojni prav neposredni udeleženci vojne prek svojih veteranskih organizacij dejavno vključevali v mirovna gibanja in podpirali napore Združenih narodov za ohranitev miru. V svetovni federaciji nekdanjih borcev - v njej ni pripadnikov t.i. kvizlinških enot - zdaj sodelujejo predstavniki armad, ki so si v drugi svetovni vojni stale nasproti kot sovražnice, torej zmagovalci in poraženci. Povezujejo jih - poleg specifičnih veteranskih problemov - ideje miroljubnega sodelovanja in sožitja narodov. To je zgovorno znamenje, kako je mogoče doseči spravo z zgodovino, saj se je že pred petdesetimi leti končalo obdobje II. svetovne vojne, s padcem berlinskega zidu in zlomom totalitarnega socializma pa tudi obdobje povojne ideološke, blokvske razdeljenosti Evrope.

Bližnja obletnica konca druge svetovne vojne je priložnost, da se tudi v zavesti slehernega Slovenca zgodi odločilni premik pri preseganju preteklosti. Zgodovine tega, kar se je zgodilo, ni mogoče poljubno spreminjati in prilagajati današnjim željam in koristim posameznih političnih strank, ideoloških in drugih združenj. Možno pa je vplivati na sedanjost in prihodnost slovenskega naroda tako, da se spravimo z zgodovino, razbremenimo nove generacije delitev in ran iz preteklosti ter strnemo svoje moči in sposobnosti v korist Republike Slovenije in vseh Slovencev.

Jakob Savinšek: Spomenik NOB na Gričku, 1954-1961, kamen, Črnomelj; fototeka Moderne galerije Ljubljana

SLOVENSKE DILEME GLEDE REGIONALIZMA IN POVEZAV V SVETU

I.

V sodobnem svetu - zlasti po koncu hladne vojne - potekata hkrati dva procesa, ki sta si na videz medsebojno nasprotujoča: globalizacija ter univerzalizem po eni strani in regionalizacija ter regionalizem po drugi. O tem priča krepitev mednarodnih organizacij in institucij, še posebej pa pomembnejša vloga Združenih narodov, ki niso več paralizirani z blokovskimi konflikti, čeprav je njihova učinkovitost v marsikaterem primeru še vedno blokirana z raznolikimi interesi velesil. K temu da se danes večini problemov v svetu pristopa univerzalno in globalno, so veliko pripomogle prav Organizacija združenih narodov in njene specializirane agencije, kot so UNESCO, FAO, WHO, IAEA in druge. Povečuje se število specializiranih agencij. Prav z novim letom smo dobili novo mednarodno organizacijo, Svetovno trgovinsko organizacijo, kjer se Republika Slovenija prvič pojavlja kot njen ustanovni član. Vse več področij gospodarskega, kulturnega in znanstvenega ustvarjanja in delovanja se ureja z osnovnimi pravili na globalni ravni. Varstvo in zaščita človekovih pravic in svoboščin sta deklarirani univerzalno in ne smatra se več sprejemljiv izgovor, da gre pri tem za notranje zadeve posamezne države.

Nekaterim v svetu se na prvi pogled zdi kot anahronizem, da se hkrati z okrepljenimi integracijskimi procesi razdružujejo in razpadajo države ter pojavljajo nove, majhne države kot subjekt v mednarodnih odnosih, kot npr. Slovenija. Prav v primeru Slovenije in baltskih držav je očitno, da je bila njihova nacionalna suverenost predpogoj za svobodno odločanje o pristopu k tistim oblikam evropske in svetovne integracije, ki je za njih prirodna in ki se opira na kulturnozgodovinsko dediščino in gospodarske interese ter predstavlja njihovo svobodno in demokratično izbiro, predvsem pa ni posledica prisile. Vse kaže, da marsikateri državnik v svetu, zlasti iz vrst velikih sil, še ni dojel logiko teh procesov, kot je to razvidno iz izjav tistih zunanjih ministrov, ki še vedno vztrajajo na teritorialni integriteti zadnje imperialne velesile.

Zdi se skoraj samoumevno, da je treba mnoge probleme našega časa nujno obravnavati globalno, saj npr. ekološke probleme kislega dežja ali ozonske luknje sploh ne bi bilo smiselno obravnavati drugače. S stališča modernih elektronskih medijev pa se je celo uveljavil pojem "global vilage" kot pogled na svet. Slika našega planeta, posneta iz vesolja, nas utrjuje v prepričanju do takšnega globalnega videnja, ko nas opominja na majhnost in ranljivost našega planeta.

Hkrati s t.i. globalizacijo poteka paralelno tudi drugačen komplementaren proces, ko narašča pomen in vloga regij in regionalizma. Morda gre pri tem za nekakšno nujno kompenzacijo sodobnim procesom centralizacije in integracije, za nekaj, kar naj bi nam pripomoglo, da se ne izgubimo v brezimnem mnoštvu, kar naj omogoča, da ohranimo lastno barvitost in specifičnost, da bi preprečili utapljanje v sivini univerzalne statistične povprečnosti.

Problem regionalizacije je zapleten, saj se o regionalizmu danes govori v treh zelo različnih primerih: Največkrat imamo pri tem v mislih različne oblike gospodarske in tudi politične integracije, kot so Evropska unija, NAFTA, ASEAN in druge, torej primere, ko gre za regionalno povezovanje in združevanje suverenih držav. Precej drugačno je regionalno povezovanje posameznih pokrajin suverenih držav, kot je delovna skupnost

Alpe-Jadran, ki ni postala osamostaljen pravni osebek. V tem primeru lahko govorimo o t.i. transnacionalnem regionalizmu, tj. regionalnem sodelovanju, ki presega meje posameznih nacionalnih držav. In kot tretje se postavlja tudi problem regij in sodobnega regionalizma znotraj posameznih suverenih držav, kar je, kot vidimo, akutno na dnevnem redu v sosednji Italiji, Veliki Britaniji in še marsikateri državi.

Slovenija, ki si je najprej morala izboriti mednarodno priznanje kot samostojna in suverena država, ima na vseh treh omenjenih ravneh še nerazrešene dileme pa tudi odprte probleme. Od tega, kako se jih bo začela zavedati, jih proučevati in iskati ustrezne rešitve, skladne z njenimi nacionalnimi interesi in specifičnostmi, bo v veliki meri odvisno, kako uspešno se bo kot samostojen in enakopraven subjekt vključevala v mednarodne odnose, pa tudi, kako uspešen bo njen notranji razvoj. Vse preveč je še odprtih dilem in nepredvidljivih možnih scenarijev v naši neposredni soseščini, kar lahko močno prizadene tudi nas, da bi si smeli privoščiti evforično uspanost po doseženem mednarodnem priznanju ali da se izgubljam v brezkončnih strankarskih razprtijah o ključnih in bistvenih vprašanjih slovenske zunanje politike. ZDA, čeprav vodilna gospodarska in vojaška velesila, so ves čas hladne vojne v ključnih vprašanjih nacionalnih interesov vodile t.i. "bi-partisan", tj. dvostrankarsko zunanjo politiko, pri tem pa jim ne primanjkuje kadrov in inštitutov ter visokih šol, ki se specializirajo za proučevanje mednarodnih zadev. Zadnji zapleti v odnosih mlade slovenske republike z nekaterimi sosednjimi državami so že pokazali odsotnost jasne in dolgoročne strategije slovenske zunanje politike, kakor tudi potrebo, da se čimpreje - ne samo v državnem zboru in med političnimi strankami, temveč v slovenski javnosti nasploh - doseže temeljni konsenz o ciljih in prioritetah slovenske zunanje politike, zlasti glede ocen njenega mednarodnega položaja in poti ter akcij, ki so potrebne in nujne za zaščito osnovnih interesov slovenskega naroda in njegove države. Pričujoča razmišljanja, zapažanja in sugestije naj bi bili prispevek k temu cilju.

II.

Oglejmo si najprej dileme sodelovanja Slovenije v alpskem prostoru.

Jemljem si pravico, da govorim o tem, ker sem bil kot tedanji republiški sekretar za mednarodno sodelovanje odgovoren za to pobudo in skupaj s podpredsednikom vlade Dušanom Šinigojem prisoten 20. novembra 1978 v Benetkah, ko smo podpisali Skupno izjavo o ustanovitvi Delovne skupnosti Alpe-Jadran. Jugoslovanska ustavna reforma iz leta 1974 je namreč resnično prinesla elemente konfederativnosti, vključno na področju mednarodnih odnosov, in vse republike so pričele oblikovati urade, ki so skrbeli za posebne interese republike na področju zunanje politike in mednarodnih odnosov. Kot prvo smo tedaj v Sloveniji poskrbeli za to, da so na čelo vseh jugoslovanskih mešanih komisij z nam sosednjimi državami, kot je npr. Komisija za uresničevanje Videmskega sporazuma o maloobmejnem prometu oseb, prišli slovenski kadri, kakor tudi, da so bila slovenska gradiva in stališča vsebovana v navodilih za delo takšnih delegacij. Teh komisij je bilo menda celo osemnajst, od vodnogospodarskih pa do tiste, ki je na osnovi Londonskega memorandumu obravnavala položaj manjšin. Prav na osnovi večdesetletnega obstoja takšnih sporazumov o maloobmejnem osebnem prometu, na osnovi katerih je bilo vsako leto več deset milijonov prehodov meje, se je v obmejnem prostoru sčasoma ustvarilo na obeh straneh vzdušje prijateljskega sodelovanja in odprtosti, in sicer že desetletja pred padcem berlinskega zidu. Zato je vsako današnje govoričenje o ostankih nekakšnega berlinskega zidu pri Gorici popoln nesmisel, enako kakor tudi enačenje Jugoslavije z Nemško demokratično republiko.

Res pa je, da začetek sodelovanja Slovenije v alpskem prostoru ni bil brez porodnih problemov in težav. Znano je, da je že odstopljeni predsednik slovenske vlade Stane Kavčič zastopal podobne zamisli in da je bil med očitki, ki so mu bili izrečeni, tudi njegov obisk na Bavarskem. In prav Bavarski, ki je imela velike izkušnje z že tedaj obstoječo delovno skupnostjo centralnoalpskega območja, gre zasluga, da je prebudila zanimanje za takšno sodelovanje pri nas kakor tudi pri naših italijanskih in avstrijskih sosedih. Bavarci so pokazali izredno zanimanje za skupno proučevanje in načrtovanje razvoja železniških in cestnih prometnic v smeri jadranskih luk. Njihova študija je pokazala, da sta za njih luki Koper in Reka enako, če ne celo bolj, pomembni s stališča razvoja kot italijanske luke, pri tem pa so ugotovili, da je bila varnost blaga v jugoslovanskih lukah večja kot pa v Trstu in Benetkah. Z dejavnostjo OPEC-a in novoustvarjenim bogatstvom petrolejskih držav Bližnjega vzhoda so Bavarci ugotovili, da je propustnost transalpskih prometnic že blizu zasičenosti. Zato so podprli naša začetna razmišljanja o karavanskem predoru in o tem, da bi morale evropske institucije in skladi podpreti modernizacijo prometnic in luk tudi pri nas. Bilo je očitno, da si bomo s skupnim nastopom lažje zagotovili določene prioritete takšnega finansiranja projektov. Na italijanski strani je bilo že tedaj mogoče ugotoviti nezadovoljstvo alpskih pokrajin s politiko oddaljenega Rima. Predstavniki alpskih dežel Italije so nam govorili, da se na njih gleda samo kot na ceneni vir hidroenergije, ki jo porabijo oddaljeni industrijski centri, ne da bi se njim priznale težave in specifičnosti hribovskega kmetijstva, kakor tudi upoštevala ranljivost in občutljivost alpskega okolja. Za nas v Sloveniji, kjer smo zaradi primitivnih oblik industrializacije doživeli močno depopulacijo alpskih območij, so bile izkušnje Bavarske, avstrijskih in italijanskih alpskih dežel izredno dragocene na marsikaterem področju, od gospodarstva, prometa do urbanizma, ekologije in vodnega gospodarstva. V takšnih začetnih stikih s sosedi in poznejših skupnih študijah projektov nam je izredno spodbudo predstavljala t.i. Helsinška listina o varnosti in sodelovanju v Evropi, podpisana 1. avgusta 1975. Opredelili smo se skupno, da načela te listine uveljavljamo v našem regionalnem sodelovanju, saj le-ta pokriva ogromno področij, od političnih odnosov, gospodarskega, kulturnega in znanstveno-tehničnega sodelovanja tja do človekovih pravic in pravic manjšin. Prav s sklicevanjem na Helsinško listino nam je uspelo odstraniti domače, zlasti pa beograjske pomisleke in nerazumevanja. Rojstvu delovne skupnosti Alpe-Jadran je predhodilo večletno uspešno tristransko sodelovanje Slovenije, Furlanije-Julijske krajine in Koroške. Verjetno tedaj Slovenija sama zase ne bi uspela dobiti pristanka federacije, da v Benetkah 20. novembra 1978 podpiše vzpostavitev delovne skupnosti Alpe-Jadran, če se temu ne bi pridružila tudi Hrvaška, v precejšni meri po zaslugi tedanjega hrvaškega predsednika vladnega Komiteja za mednarodno sodelovanje Ljuba Majerića, s katerim sva dogovorno nastopala. Nekdo bo morda rekel, da je Beograd to Sloveniji in Hrvaški dopustil "v zameno za zaresno diplomacijo", toda tudi to ni potekalo brez pikrih pripomb beograjskega tiska, češ da gre za oživiljanje črno-žolte monarhije in "jodlanja". Po drugi strani pa je uspešnost te delovne skupnosti porodila poskuse ustanavljanja podobnih skupnosti na južnem Jadranu med Črno goro in italijanskimi deželami ter v Podonavju med Vojvodino, Srbijo, Madžarsko in Romunijo. Šele ob desetletnici delovne skupnosti so ministri zunanjih zadev držav udeleženk v skupnosti Alpe-Jadran na sestanku v Millstattu na avstrijskem Koroškem s svojo deklaracijo dali pozitivno oceno tega sodelovanja.

Priznati moram, da so bili naši avstrijski in italijanski partnerji v tem sodelovanju od vsega začetka zelo korektni glede enakopravnega položaja vseh udeležencev, vključno glede uporabe jezikov vseh dežel članic delovne

Marjan Osolnik
SLOVENSKE DILEME GLEDE
REGIONALIZMA IN
POVEZAV V SVETU

skupnosti. V tem pogledu je takšno uveljavljanje slovenščine na sestankih delovne skupnosti, ki so potekali v Trstu ali na Koroškem, izredno odmevalo tudi med pripadniki slovenske narodne skupnosti v teh deželah, saj so oblasti pokrajine iz njihovih vrst rekrutirale prevajalce, ne samo za konferenčno prevajanje, temveč tudi za prevode skupno pripravljenih strokovnih poročil in publikacij, kar je bila dotlej redkost za uradne publikacije teh dežel.

Podpisovanje Skupne izjave o ustanovitvi Delovne skupnosti Alpe-Jadran v Benetkah 20. novembra 1978 (foto: Fotoattualita Venezia)

Da je delovna skupnost Alpe-Jadran uspešno zaživela, potrjuje plodna dejavnost na številnih področjih, zlasti pa, da je od prvobitnih sedmih ustanovnih članov in dveh opazovalcev narastla na sedanjih 19 članic iz sedmih držav, v katerih živi skoraj 40 milijonov ljudi. V času obstoja Jugoslavije je v okviru tega sodelovanja Slovenija nastopala avtonomno, skladno s svojim interesom, ter se kot taka uveljavljala v srednjeevropskem prostoru. Poleg sestankov predsednikov t.i. deželnih vlad in visokih funkcionarjev je skupnost sprožila sestanke ministrov posameznih resorjev, kot npr. prometa, urbanizma, kmetijstva, odgovornih za kulturo in izobraževanje, rektorjev univerz, predsednikov gospodarskih zbornic, organizatorjev sejmov in gospodarskih prireditelj, športna srečanja mladine, strokovnjakov za urbanizem in za vodnogospodarska vprašanja,

za turizem, kmetijskih strokovnjakov, predstavnikov radijskih in TV postaj itd. S tem je bistveno prispevala k boljšemu vzajemnemu spoznavanju in sodelovanju. Zlasti so bile dobro sprejete skupne TV in radijske oddaje, kar veliko prispeva tudi k razmahu turizma. Organiziranih je bilo tudi že pet filmskih festivalov Alpe-Jadran.

Tudi danes so ocene vseh udeleženk glede sodelovanja v prostoru Alpe-Jadran pozitivne. Zlasti predstavniki Madžarske poudarjajo pomen, ki ga je imela vzpostavitev te skupnosti, saj je bilo to za njih prvo odprto okna izven vzhodnega bloka in v zahodni svet. Ugledni štajerski politik dr. Krainer je za to sodelovanje dejal, da predstavlja "partnerstvo v najboljšem pomenu te besede". Za Slovenijo pa je bilo v času njenega osamosvajanja izredno pomembno, da je pri svojih neposrednih sosedah uživala polno podporo in razumevanje. O temu priča tudi to, da sta bila prva moža avstrijskih zveznih dežel Koroške in Štajerske, dr. Zernatto in dr. Krainer, prisotna pri razglasitvi samostojnosti Slovenije.

Prva leta svoje neodvisnosti je bila Slovenija očitno v dvomih, kako naj se v bodoče - kot mednarodno priznana samostojna država - obnaša v okviru delovne skupnosti Alpe-Jadran glede sodelovanja s pokrajinami, ki niso subjekti mednarodnega prava. Res so nekatere članice te skupnosti tako po prebivalstvu kot po površini ozemlja precej večje od Slovenije in se npr. Bavarska uradno imenuje "Svobodna država Bavarska", čeprav ima samo status zvezne pokrajine v Zvezni republiki Nemčiji. po drugi strani pa ima npr. Koroška skoraj štirikrat manj prebivalstva od Slovenije, da ne govorimo o madžarskih županijah, ki so tudi članice skupnosti. Z isto dilemo se je ukvarjala tudi Hrvaška, ki pa je prej kot Slovenija ugotovila koristnost in potrebo, da se to sodelovanje nadaljuje. Nekateri vodilni slovenski politiki so bili mnenja, da obstoji nevarnost, da bi z nadaljevanjem sodelovanja na pokrajinski ravni morda okrnili pravkar pridobljeno suverenost in samostojnost, čeprav so nam ravno prijatelji iz političnih vrhov sosednjih pokrajin, ki smo si jih pridobili v tem sodelovanju, veliko pripomogli s svojim javnim zavzemanjem za priznanje slovenske državnosti. Pri takšnih dilemah so upoštevali, da je delovna skupnost ustanovljena kot združenje obmejnih regij ter da bi bilo lahko torej članstvo Slovenije kot države vprašljivo. Slovenija bi morda lahko nadaljevala s sodelovanjem v delovni skupnosti Alpe-Jadran tako, da bi se vanjo včlanile posamezne slovenske pokrajine ali regije. Toda nova slovenska ustava ni izoblikovala regij ali pokrajin, ki bi lahko prevzele nadaljevanje sodelovanja Slovenije v tej izvirni in koristni obliki mednarodnega uveljavljanja. Tako je bilo mogoče slišati ocene, da je s slovensko državnostjo za Slovenijo ta oblika sodelovanja "preživela" in "izgubila svoj smisel". Predsednik slovenske vlade Peterle je kmalu po osamosvojitvi Slovenije izjavil, da je Slovenija "iz obrobne pozicije prišla v osrednji položaj v srednji Evropi" ter da bo potrebno drugače ovrednotiti sodelovanje v okviru te delovne skupnosti. Slovenija je že pred tremi leti bila na vrsti, da prevzema predsedstvo delovne skupnosti, vendar je zaradi takšnih dilem zaposlila za dveletni odlog prevzema te dolžnosti, da bi dotlej opredelila svoj bodoči odnos do skupnosti Alpe-Jadran. Zaradi tega se je Slovenija nekaj časa po osamosvojitvi izmikala aktivnejšemu delovanju v tej skupnosti in morda nekateri od naših partnerjev menijo, da smo neupravičeno "dvignili nos", odnosno, da Slovenija sedaj, ko vzdržuje stike na diplomatski meddržavni in medvladni ravni, sodelovanje na deželni ravni ne ceni več kot pomembno in prioritarno.

Sčasoma se je vendarle nadaljevalo že utečeno sodelovanje v posameznih delovnih telesih Delovne skupnosti, pa tudi na najvišji ravni, bolj zaradi iniciativ naših zainteresiranih sosedov. Madžarska je na Blatnem jezeru novembra 1993 organizirala proslavo petnajste obletnice te skupnosti s poudarkom, da je bilo vključevanje njihovih okrožij Vas in

Gyor-Sopron eno prvih oken odpiranja v zahodni svet. Ob koncu novembra 1994 je v Kaposvaru dr. Davorin Kračun prevzel od madžarske županije Somogy za dve leti predsedovanje delovni skupnosti Alpe-Jadran. Ohrabrujoče je razumevanje, ki ga kaže nastop dr. Kračuna, ko je v svojem govoru v Kaposvaru poudaril, da "nova evropska arhitektura postavlja regionalizem kot enega temeljnih elementov evropskih integracijskih procesov".

Očitno je, da smo začasno razrešili dilemo sodelovanja v srečanjih na ravni Alpe-Jadran tako, da bo slovensko zastopstvo na ravni republike, le da se bo namesto predsednika vlade udeleževal sestankov podpredsednik vlade ali posamezni minister. Stiki na ravni premiera pa naj bi bili prihranjeni za predsednike vlad na državni ravni. Ne vem, kako bodo takšno slovensko obnašanje sprejeli npr. predstavniki Bavarske, ki šteje 11 milijonov prebivalcev.

Nova prerazdelitev predsedovanja stalnim komisijam delovne skupnosti je naslednja: Bavarska - Komisija za gospodarstvo, promet in turizem; Hrvaška - Komisija za urejanje prostora in varstvo okolja; Tridentinsko-Gornje Poadižje - Komisija za kulturo in šport; madžarske županije Gyor-Mosam-Soprom - Komisija za zdravstvo in socialne zadeve; Koroška - Komisija za kmetijstvo in gozdarstvo.

Sedaj je na Sloveniji odgovornost, da med svojim dveletnim predsedovanjem pripravi in obrazloži zamisli o prenovi in prestrukturiranju delovanja delovne skupnosti Alpe-Jadran, opredeli bodočo vsebino in cilje njenega delovanja, da se ne bi skupnost izrodila v samo še eno od številnih oblik regionalnega organiziranja in sestajanja. Slovenija bi to nalogo opravila lažje, če bi dotlej domislila lastno notranjo organiziranost in urejenost. Sosednja Italija ima poleg centralnih državnih oblasti še tri nivoje organiziranosti in samoupravljanja - občino, pokrajino in deželo. V Sloveniji se ob sedanji novi razdrobljenosti občin že čuti potreba po regijskem ali pokrajinskem organiziranju, kar bi bilo smiselno in sorodno tistemu, kar pozna večina evropskih dežel. Prav gotovo bi takšne regije veliko lažje od slovenske vlade definirale konkretne interese sodelovanja v alpskem prostoru.

III.

Splošno sprejeto definicijo regije bi težko zasledili v literaturi, saj le-ta izgleda različno, odvisno od kriterijev, s katerimi jo skušamo oblikovati: ali so nam pri tem ključna merila geografije ali politične ekonomije, urbanizma, lingvistike itd. Eno je gotovo in v tem se vsi strinjamo: Nikjer na zemeljski obli nista dva kraja povsem identična in zatorej geografi, politologi in ekonomisti iščejo povezave pojavov, ki so skupni v določenem prostoru in ki naj bi bili karakteristični za to področje. Če bi se hoteli izraziti bolj precizno, bi verjetno morali reči, da gre pri definiciji regije za ugotovitve podobnosti določenih danosti in pojavov, ki jih mi kot opazovalci ocenjujemo bolj pomembne kot pa razlike, ki tudi na takšnem področju obstajajo. Na splošno se pod pojmom regije misli na oznako za večja področja, ki imajo nekatera skupno določena svojstva, ki se od drugih razlikujejo. Še na bolj spolzkem področju bi se znašli, če bi poskušali določiti meje regij. Lahko bi torej rekli, da so regije pravzaprav produkt našega uma in da smo si jih samo ustvarili v naših predstavah, ker jih potrebujemo za oblikovanje naših zapažanj, analiz in sintez. Čeprav so geografi po svoji poklicni usmeritvi nagnjeni k temu, da posplošujejo danosti, se prav oni zavedajo, da brez proučevanja specifičnosti regij naše poznavanje sveta ne bi moglo biti vsebinsko, celovito in popolno. Zato lahko rečemo, da je spoznavanje regij in regionalizma danes osnovni pogoj za boljše razumevanje sveta. Skeptik pa bi dejal, da je v svetu toliko

problemov, kolikor je regij.

Pred drugo svetovno vojno so bile v Evropi v modi teze o geopolitiki nemškega geografa Karla Haushoferja, ki mu mnogi pripisujejo avtorstvo idej, ki so odločilno vplivale na oblikovanje strateške koncepcije Adolfa Hitlerja, zlasti glede zahtevka za t.i. življenjski prostor, "Lebensraum". Razvoj po drugi svetovni vojni je prepričljivo ovrgel te teze, saj je Zahodna Nemčija dosegla izreden gospodarski, socialni in kulturni razvoj na znatno zmanjšanem življenjskem prostoru.

Ukvarjanje z regijami in regionalizmom je produkt šele zadnjih desetletij. Pogledal sem jugoslovansko enciklopedijo, ki je nastajala v Zagrebu, in odkril, da o regijah in regionalizmu ne vsebuje ničesar, kar verjetno ni bilo slučajno. Večina leksikonov govori o regijah v širšem, globalnem pomenu, ko pojem regije zajema več držav ali dele več držav, kot v primeru alpske regije, Podonavja, Mediterana in podobno.

Pred več kot štirimi desetletji sem kot študent v Beogradu imel priložnost, da v zasebni družbi poslušam razmišljanja in nenavadno glasbeno demonstracijo o temi, ki je tedaj obsedala znanega skladatelja Josipa Slavenskega. Na osnovi lastnega raziskovanja nam je dokazoval, da so osnovni glasbeni motivi narodov, ki žive v goratih pokrajinah, podobni in sorodni, ne glede na raso, jezik ali celino. Enako, je trdil, imajo ljudstva, ki žive v ravninah, sorodne oblike glasbenega izražanja. Pozneje sem imel priliko, da poslušam predavanje uglednega psihologa, ki je trdil, da ni slučajno, da so se sodobne moderne civilizacije razvile v področjih z zmerno, če že ne s hladno klimo (v pretežno luteranskih deželah), samo so te danosti prisiljevale človeka k določeni delovni etiki, iznajdljivosti glede zagotavljanja hrane, oblačil in obutve ter bivališč.

Še bolj mi je ostalo v spominu predavanje, ki sem mu prisostvoval v Washingtonu pred petindvajsetimi leti, ko je znani ameriški futurolog, zdaj že pokojni Herman Kahn, preroško razlagal svojo tezo, da se bo ob koncu tega stoletja težišče svetovne trgovine in gospodarstva s prekoatlantskih stikov preneslo na področje, ki ga je Kahn imenoval PITA - Pacific Investment and Trade Area.

Danes je regionalizem, kakorkoli ga že razumemo, dosegel splošno priznanje. V procesu izgradnje nove arhitekture Evrope se hkrati z novimi spodbudami o evropski integraciji govori "o Evropi regij". Organiziranost evropskih regij narašča. Zlasti Svet Evrope posveča temu posebno skrb pa tudi Evropska unija, kjer je eden od komisarjev odgovoren za regionalizem. V Strasbourgu deluje Evropski center za regionalni razvoj, ki so ga vzpostavili predstavniki petdesetih regij Evrope. O novih pojavih mednarodnega regionalizma je univ. prof. dr. Bojko Bučar, ugledni strokovnjak za mednarodno pravo in mednarodne odnose, objavil predlani izčrpno študijo, ki daje pregled doslej sprejetih regionalnih konvencij in oblik regionalnega sodelovanja v svetu - od Nordijskega sveta do Delovne skupnosti Alpe-Jadran. (Dr. Bojko Bučar: Mednarodni regionalizem - mednarodno večstransko sodelovanje evropskih regij, Znanstvena knjižnica Fakultete za družbene vede, Ljubljana 1993.)

Celo hrvaška Istrska županija je v preteklem letu postala - ne brez spornih odmevov - članica Skupščine evropskih regij. V Italiji so zahteve Lombardske lige in njene naslednice Severne lige postavile na dnevni red možno federalizacijo države. Britanski laburisti nameravajo nasprotovati škotskemu separatizmu tako, da Škotski obljublajo avtonomijo kakor tudi Walesu. Vse to so večinoma upravičene reakcije na pretirani centralizem, ki lahko povzroča notranje krizne napetosti, kakor je to opisal dr. Marjan Brezovšek v izvirnem delu Federalizem in decentralizacija. Večino centralnih vlad je strah partikularizma ter drobitve države in državne moči, za kar so v anglosaksonskem svetu že na začetku tega stoletja izmislili izraz "balkanisation" in ga poistovetili s "fragmentation". Včasih se za

takšnimi slogani skrivajo resnično destruktivne sile ali pa teritorialne ambicije drugih držav. Nas v Sloveniji bi moralo zlasti zaskrbeti zloraba koncepcij regionalizma, ko se, tudi na našem ozemlju, izrablja čustva regionalne pripadnosti, tako da se propagira vzpostava Istre kot nekakšne naddržavne evropske regije, ki naj bi segala od Milj do Reke. Govori se o nekakšni kantonalni ureditvi Istre z lastnim parlamentom. V tem duhu se pripravlja tudi nekakšen Svetovni kongres Istranov. Idealizira se zgodovinska preteklost Istre in ureditve, za katero vemo, da ni bila ugodna za Slovence in Hrvate, ki jim v preteklosti ni bil priznan enakopravni položaj ter nacionalne, jezikovne in kulturne pravice. Takšna istrska naddržavna regija, za katero se zlasti zavzemajo t.i. ezuli, bi nedvomno pomenila, da se Sloveniji onemogoči dostop do morja in s tem resno ogrozi njena suverenost in obstoj. In če se že govori o eksodusu italijanskih Istranov po drugi svetovni vojni, pretežno iz hrvaškega dela Istre, potem ne bi smeli pozabiti, da je bila večina njih nastanjena v dotlej pretežno slovenskih občinah okolice Trsta, kar je bilo svojevrstno etnično čiščenje. Račun za hrvaško Istro je torej že plačala slovenska narodna skupnost v Furlaniji-Juljski krajini!

IV.

Slovenija, kot vse kaže, še vedno okleva, da bi dolgoročno opredelila svojo strategijo glede takšnih oblik regionalnega povezovanja, kot so Srednjeevropska pobuda, EFTA in Višegrajska skupina. Efto smo že bili skoraj odpisali kot nepomembno in razpadajočo, pa ji je norveška in švicarska zavrnitev vključitve v Evropsko unijo podaljšala življenje. Ne bi smeli pozabiti, da v Efti še vedno deluje Fond za Portugalsko, čeprav je ta že nekaj let v Evropski uniji. Pri tem ne gre samo za to, da se vključimo v cono proste trgovine. Za majhno državo, kakršna je Slovenija, je predvsem pomembno, da si preko članstva v regionalnih grupacijah okrepi svoj vpliv in zagotovi aktivno podporo drugih držav in s tem tudi lastno udeležbo v dogovarjanju nove arhitekture Evrope. V tem smislu je gotovo ključnega pomena usmeritev k polnopravnemu članstvu v Evropski uniji. Poleg gospodarskega pomena, predvsem pa varnosti, si bomo le tako zagotovili ustrezna zagotovila v mašinerijah Bruslja, Združenih narodov in specializiranih agencij.

Prav v zvezi s pridruženim članstvom v Evropski uniji pa so nastali zapleti v naših odnosih z Italijo, češ da naša zakonodaja glede pridobivanja lastninske pravice tujcev do nepremičnin ni skladna s tisto, ki je v veljavi v sodobni Evropi. Res je, da takšne izrecne prepovedi, z izjemo dedovanja, kot je vsebovana v 68. členu slovenske ustave, ni v Evropi. Večina držav pa pozna v tem pogledu druge omejitve, ki so največkrat vsebovane v dopolnilnih predpisih, zlasti regionalnih in lokalnih organov, in so vezani na zaščito regionalnih ali krajinskih posebnosti, preprečujejo pritiske iz tujine in odtujevanje tistega, kar je ocenjeno kot nacionalno pomembno. Tako sta si npr. Finska in Švedska zagotovili posebne pogoje varstva in subvencioniranja kmetijstva v pogojih široko tolmačenega Arktika. V Avstriji je vsaka kmetija nad 650 m uvrščena med gorske kmetije in zanjo veljajo drugačna pravila zaščite in pomoči od tistih, ki so na splošno v veljavi za kmetijstvo v Evropski uniji. Osnovno v pravnem sistemu te unije glede pravice do nakupa nepremičnin je načelo nediskriminacije: zatorej če avstrijska Tirolska iz ekoloških ali drugih zaščitnih razlogov dovoljuje nakup kmetij samo kmetovalcev iz Tirola, je to skladno s predpisi Evropske unije, ker je omejitev enako v veljavi za avstrijske državljane drugih področij Avstrije kot za Bavarce ali Francoze. Seveda pa to hkrati pomeni, da v primeru izgradnje turističnega centra, ki bo razprodajal apartmaje ali hiše vsem avstrijskim državljanom, mora takšen nakup biti dostopen pod enakimi pogoji tudi državljanom drugih držav Evropske unije. Švedska

je doslej zavračala dovoljenja za nakup zemljišč za vikende ob švedskih jezerih in rekah, za kar so bili zlasti zainteresirani Nemci, z obrazložitvijo, da ne more v teh redko naseljenih krajih vzdrževati infrastrukturo socialnih in drugih služb, ki bi bila potrebna, če bi se bistveno povečala naseljenost področja. Večina pravnih sistemov držav Evropske unije, ki se vse bolj izenačujejo, prepušča državam, da same določajo pogoje in eventualno možnost nakupa t.i. sekundarnega bivališča, kjer so države praviloma bolj restriktivne kot pa v primeru stalne nastanitve. Finska, kjer je še vedno večina gozdov v državnem lastništvu, bo npr. dopustila, da kmetijo kupi tudi nefinski državljan, pod pogojem, da bo tam stalno nastanjen, plačeval davke in da bo nadaljeval s kmetijsko dejavnostjo. Nakupe iz špekulativnih razlogov pa skuša vsaka država omejevati in onemogočati.

Glede na italijansko zanimanje za nakup hiš in zemljišč na slovenski obali, na Krasu in celo v Posočju je zanimivo ob tem ugotoviti, da z italijanske strani ni nič več slišati o zaskrbljenosti za kraško okolje, zaradi česar je Liga za Trst onemogočila uresničitev proste industrijska cone na Krasu kot integralnega dela Osimskih sporazumov. Na italijanski strani v Furlaniji-Juljski krajini še vedno v določeni obliki veljajo za nakup zemljišč s strani tujca, zlasti pa za slovenskega državljana, predpisi, ki so jih še pred fašizmom sprejeli za obmejna območja, ko se je zahtevalo, da za vsako transakcijo nepremičnin morajo dati soglasje tudi lokalne vojaške oblasti, in ko na njihovo negativno odločitev ni bilo nobene možnosti priziva. Slovenci v Furlaniji-Juljski krajini so bili žrtve številnih ekspropriacij zemlje ob izredno nizkih, nepravičnih odškodninah, ko so se gradila nova stanovanjska naselja za ezule ali pa širil mednarodni inštitut za fiziko in druge inštitucije. Furlanija-Juljska krajina ima izredno detajlno izdelane varstvene in zaščitne predpise glede Krasa, ki dostikrat onemogočajo celo razširitev ali predelavo že obstoječih hiš, kaj šele izgradnjo novih. Pri nas bi gotovo hitreje prišli do ekoloških in drugih zaščitnih predpisov, če bi poleg osrednjih republiških organov odločene pristojnosti v tem pogledu priznali regionalno vzpostavljenim organom.

V.

Čeprav nova slovenska ustava ne prizna regij v Sloveniji, obstajajo od nekdaj. Opazne so v dialektih, običajih, narodnih nošnjah, sozvočju melodij. Najboljši dokaz indentifikacije ljudi s svojo regijo je regionalni tisk in priljubljenost regionalnih radijskih in TV postaj. V resnici prav raznolikost na relativno majhnem geografskem prostoru daje Sloveniji tisto edinstveno lepoto, ki nas je vse očarala.

Pred kratkim sem prebral, da so župani petih občin na Gorenjskem podprli zamisel o ustanovitvi regijske skupnosti alpskega sveta Karavank in Kamniško-Savinjskih Alp, ki bi se obrnila tudi na Evropsko skupnost glede financiranja določenih regijskih projektov. Tudi ta primer kaže, da ljudje občutijo kot pomanjkljivost, ker še nimamo regijske organiziranosti. Vendar mislim, da regije ne moremo oblikovati izključno po kriteriju gorskih grebenov, marveč po načelih interesnih samoupravnih skupnosti, kjer bodo pomembni poleg prirodnih tudi gospodarski, prometni in drugi kriteriji.

Nikoli pa nisem mogel dojeti, kako in po kakšnih kriterijih so urbanisti umetelno razdelili Slovenijo po regijah in subregijah. Zlasti se mi je vedno zdelo absurdno, da je enoten kompleks kočevskih gozdov razdeljen med Dolenjsko in Kočevsko, kot subregijo ljubljanske regije. Prav gotovo bi bilo potrebno enotno ekološko varstvo in zaščita, skupno načrtovanje glede racionalnega izkoriščanja gozdnega bogastva Gorjancev in gozdov kočevsko-notranjskega kompleksa. Na takšnem področju bi potem bilo smiselno razvijati delitev dela na področju lesnopredelovalnih in turističnih dejavnosti kakor tudi izobraževanja kadrov za te potrebe. Prepričan sem,

da je tudi takšna razdelitev v precejšnji meri vplivala, da je Dolenjska imela premajhno specifično težo v pomembnih državnih odločitvah, kar je bilo razvidno v zaostajanju pri gradnji cest, plinovodov in še marsičem.

Če bi uveljavili načela združevanja tradicionalnih pokrajin v širše regije, kakor je to bilo storjeno v primeru zveznih dežel Nemčije, potem bi Slovenija imela kvečjemu pet ali šest regij. Ena od teh naj bi bila Dolenjska s Kočevsko in Belo krajino, morda celo deli Notranjske, druga bi bila lahko Štajerska s Prekmurjem in Posavjem, tretja Gorenjske s Posočjem in četrta Obala in Kras. Ljubljana bi z okolico morala biti samostojno regija, enako kakor tudi Dunaj v Avstriji uživa status "landa". Gotovo ni naključje, saj je edino smiselno, da so se zavarovalnica Tilia in ustanovitelji družbe Vizija usmerili, da s svojo dejavnostjo "pokrijejo" celotno regijo Dolenjske, Posavja, Bele krajine in Kočevskega.

Zakaj govorim o tem? Predvsem zaradi tega, ker sem prepričan, da so brez obstoja regij in regijskih samoupravnih predstavništev marsikateri vitalni regionalni interesi zanemarjeni in ne dovolj upoštevani. Vzemimo samo program gradnje cest, ki je poln svojevrstnih absurdov. Čeprav Italija predvideva glavni prometni priključek na slovenski sistem avtocest pri Gorici, z naše strani prednjači smer k Trstu in ne k naši luki Koper ali Gorici. Usmerjamo prioriteto za promet proti Madžarski v času, ko obstoje resni razlogi, da bo znova oživela prometnica Zagreb - Beograd in bo cesta od Višnje Gore do hrvaške meje znova preobremenjena, čeprav pride v naših načrtih na vrsto šele v prihodnjem tisočletju.

Prepričan sem, da je med dejavniki, zakaj je bila Slovenija relativno bolj uspešna v svojem gospodarskem razvoju kot druge republike Jugoslavije, gotovo v veliki meri zaslužen policentrični pristop, ki je prevladoval v zadnjih desetletjih. Bojim se, da smo v želji za spreminjanjem vzpostavili močno centraliziran sistem, ki duši lokalne pobude, zlasti pa jih pušča brez lastnih sredstev. V vseh evropskih državah zavzema regionalno načrtovanje pomemben sestavni del zagotavljanja razvoja. Mar je mogoče, kot si nekateri zamišljajo, izdelati regionalne načrte razvoja v kabinetih centralne vlade? Ali mar nismo temu nasprotovali že v bivši Jugoslaviji? Ali pa morda načrtovanja sploh ne potrebujemo? V ZDA so začeli z regionalnim načrtovanjem v času Franklina Roosvelta v tridesetih letih tega stoletja. Francija, ki je bila še nedavno zelo centralizirana država, pripravlja regionalne načrte za dvajsetletno obdobje in je glede tega vso državo razdelila na 21 regij. Velika Britanija ima desetletne regionalne projekcije. Večina držav smatra občino kot premajhno enoto za načrtovanje in predvidevanja razvoja, saj je le na regionalni osnovi mogoče funkcionalno organizirati uporabo prirodnih in ljudskih virov.

Vse to so torej razmišljanja, ki naj bi služila spoznanju, da Slovenija nujno potrebuje odločitev o oblikovanju regij ali pokrajin, ki naj bi bile vmesni člen med državo in občino. Novi demokratični pravni red in stabilnost slovenske države bi s tem samo pridobili. Brez regij in njihove vloge Republika Slovenija ne bo skladna s sistemom in koncepcijami, ki prevladujejo v Evropi in svetu.

Jakob Savinšek: Spomenik Dragotina Ketteja, 1955, bron, Glavni trg, Novo mesto; fototeka Moderne galerije Ljubljana

24. PODELITEV KRKINIH NAGRAD

8. decembra 1994 v Novem mestu

Slavnostni nagovor dr. Franceta Bernika

Dovolite, da ob letošnji, že štiriindvajseti podelitvi Krkinih nagrad povem nekaj misli, da razkrijem, kako človek druge stroke doživlja, kako razume današnjo slovesnost. Najprej naj ponovim izhodiščno utemeljitev Sklada Krkinih nagrad: glavni namen nagrajevanja je spodbuditi mlade ljudi, študente dodiplomskega in podiplomskega študija v Sloveniji in dijake srednjih šol iz Dolenjske in Bele krajine k ustvarjalnosti. Nagrade mladim so seveda drugačne od tistih, ki jih dobivajo starejši, uveljavljeni raziskovalci. Če prejmejo ti priznanja praviloma za opravljeno delo, imajo nagrade mladim, tudi Krkine, predvsem namen, da nagrajence motivirajo za znanstveno raziskovanje. V prvem primeru gre torej večidel za priznanje minulemu delu ali preteklosti, pri nagradah mladim je poudarek na perspektivi, na prihodnosti. In v tem pogledu prevzema Krka motivacijsko vlogo, vlogo visoke šole, saj vzgaja študente in dijake, jih spodbuja k ustvarjalnosti. Ustvarjalnost pa je gibalo napredka, brez katerega si ni mogoče predstavljati sodobne zgodovine naše civilizacije.

In kaj je ustvarjalnost? Ali je zgolj delovna produktivnost, kot ugotavljajo neke teorije, ali je več kot to? Kaj nam pravzaprav pomeni ta pojem? Lastnosti, ki označujejo ustvarjalnost v pravem pomenu, gotovo niso vsakdanje, poprečne, tipične lastnosti. Če pravimo ustvarjalnost, pomislimo najprej na nadpoprečno nadarjenost ali na izjemno ambicioznost, ki sta sploh pogoj ustvarjalnosti. Iz tega izhaja šele tisto, kar v resnici predstavlja ustvarjalnost: globlja senzibilnost pri razumevanju pojavov in sveta, intenzivna strokovna radovednost, samostojno mišljenje, in to na

področjih, kjer lahko koristimo skupnosti, v kateri živimo. Ustvarjalnost je torej nekaj, kar označuje odličnike, kulturno, intelektualno in znanstveno elito naroda, ki pa se opira na številne manj odlične, vendar še vedno nadpoprečne posameznike.

Ko si je Krka pred štiriindvajsetimi leti zadala nalogo, odkrivati nadarjene študente in dijake, je začela z mladimi raziskovalci prispevati opazen delež k razvoju farmacije, kemije, biokemije, biotehnologije in medicine pri nas. In ko je v zadnjem četrstoletju opravljala tako vlogo, vlogo motivatorja študentov in dijakov, je hkrati posegala v območje kulture, naj je to hotela ali ne, kulture v širšem pomenu, ki združuje industrijo in vzgojo človeka, razvojne raziskave in didaktiko, množično proizvodnjo in ustvarjalnost.

Zdi se, da je prav preseganje ožje panoge gospodarstva ali ožje stroke v smeri širše kulture sploh neka posebnost Dolenjske. To si upam domnevati, ker primer Krke, čeprav najizrazitejši, ni edini te vrste. več dolenjskih večjih gospodarskih podjetij že nekaj časa išče stike s kulturo in kultura z njimi, v taki ali drugačni obliki velja to tudi za stroka, ki praviloma delujejo zunaj kulture. Ena takih je ekonomska stroke in v svežem spominu nam je še letošnje posvetovanje Društva ekonomistov Dolenjske in Bele krajine, organizirano na temo: Sožitje ekonomije in kulture kot priložnost za uspešen razvoj Slovenije. Grem še naprej in tvegam trditev, da se ta hip nobena naša dežela ne razvija tako celostno, povezano s širšim kontekstom na več ravneh kot Dolenjska. In ko razmišljam, odkod ta posebnost, ugotavljam, da je kulturna, posebej

humanistična tradicija Dolenjske že od konca srednjega veka tako močna in usodno pomembna za vso Slovenijo, da so se tukaj tudi področja, ki ne sodijo neposredno v njeno orbito, razvijala in se še danes razvijajo v povezavi s to tradicijo ali vsaj v njeni bližini. Tako imamo ob Jakobu Gallusu iz 16. stoletja, ob Trubarju, ob triadi Levstik, Stritar in Jurčič, ob Župančiču, Miranu Jarcu in Šaliju, ob Rajku Nahtigalu, Jakcu, Marjanu Mušiču in Edvardu Ravnikarju, ob Marijanu Kozini, da naštejemo samo nekatere, tudi botanika Alfonza Pavlina, meteorologa in klimatologa Ferdinanda Seidla, zdravnika Lunačka in še več živčičih vidnih naravoslovcev. Razmerje, ki pove, da je Dolenjska postopoma, ob veliki zavezanosti različnim umetnostim in humanistiki, začela v novejšem času hitreje razvijati še druga, bolj eksaktna, bolj tehniška območja. Te

njene tendence, v katerokoli smer že vodijo, pa kažejo izrazito vpetost v celoto dogajanja. Nikjer namreč ni zaslediti poskusov, da bi naravoslovne vede in uporaba njihovih dosežkov v tehniki rušile v stoletjih preizkušeno razmerje med človekom in okoljem, kaj šele, da bi se naravoslovno-tehniški razvoj obračal proti humanizaciji človeka in družbe. Zato je današnja slavnost, pomembna za Dolenjsko, pa tudi za Slovenijo, hkrati ožje strokovna in širše kulturna manifestacija. Tako jo razumem in s tem prepričanem čestitam nagrajencem v imenu Slovenske akademije znanosti in umetnosti in v svojem imenu. Izražam željo, da bi bilo njihovo raziskovalno delo, ki je danes dobilo javno priznanje, uspešno in da bi našemu in prihodnjemu času prineslo obilo novih in plodnih spoznanj.

* * *

Slavnostni nagovor gen. direktorja Miloša Kovačiča

Že skoraj dve in pol desetletji v Krki spodbujamo mlade generacije v raziskovalno dejavnost in jih tako neposredno pritegujemo v delovni proces. Seveda je to intelektualno zahtevno področje in zato tudi privilegirano za nadarjene posameznike. Če rečemo talent, najprej pomislimo na umetniško nadarjene ljudi, znanosti in raziskovanju zavezani ljudje pa so nemara še redkejša vrsta, ki jo je treba v Sloveniji še posebno spodbujati, odkrivati in tudi nagrajevati. Prav njim vsako leto posvečamo Krkine nagrade. To so zdaj postala juniorska in seniorska srečanja znanstveno-raziskovalnih navdušencev in uporabnikov njihovih dognanj, ki smo jih popestrili še s Krkinimi raziskovalnimi dnevi.

Seveda Krkine nagrade zajemajo le zanjo zanimiv segment raziskovanja, ki se nanaša na njeno proizvodnjo, okolje in cilje. Krkin slogan, da teče Krka hitreje, mora

mo za današnji utrip dopolniti: tudi ukrepa hitreje. Tak naš ukrep je tudi naložba v mlade raziskovalce. S številkami povedano je to 1419 nagrad v 24 letih. Vsako leto dobimo laskavo veliko prijav, zato je izbira večja in tehtnejša. Vsa leta ostajamo zvesti prvotni zasnovi, zavezani uporabni raziskovalnosti. Marsikateri nagrajenec je danes član našega podjetja.

Obsedeni smo s pridružitvijo v Evropo, v kateri že bivamo tisoč let in več. Tehnično je to parcialno ekonomska zadeva, ki ne bi smela biti tako močan politično manipulativni vzvod. Svet je namreč že dolgo en sam tržni oder, na katerem uspešno nastopa tudi Krka. Danes na njem ni več moč skriti ničesar, niti odkritja niti vojne. Znanje je postalo last vsega človeštva. Veliko bolj pomembno je vzgojiti ljudi-senzorje, ki se zavedajo, kaj in kako naj prenesejo v proizvodnjo in uporabo v svoji

deželi. Tudi to je odtенок v namenu Krkinih nagrad: ugotoviti, koliko so študirajoče generacije zmožne zaznavati in prelivati znanja, ki se pretaka po svetu. Koliko ga mi sami lahko k tej masi dodamo, pa je odvisno od naše razvitosti in umeščeni v svet in tudi v Evropo.

Minili so časi, ko je en sam raziskovalec dognal in uveljavil svoje odkritje. Danes govorimo o skupinskih projektih, usmerjenih ciljnih raziskovanjih. V farmacevtski industriji si zastavimo cilj, določimo zeleno lastnost zdravila, npr. počasno dolgo delujoče sproščanje učinkovine - in raziskujemo. Česar pred leti niti slutili nismo, je danes rutina in stvarnost. Tako npr. ves farmacevtski raziskovalni ustroj išče zdravilo proti aidsu. Bolezen je že kar dobro znana in raziskana,

zdravilo pa je pravzaprav le še zadeva časa. Preprosto vemo, da ga bodo raziskovalci odkrili; izumitelj tega zdravila bo nedvomno prejel Nobelovo nagrado. Tudi Krkino nagrado bi mu z veseljem podelili. Torej, veliko dela in odkrivanj čaka zlasti vas, dragi mladi raziskovalci.

V Krki namenjam raziskovanju od vsega začetka posebno mesto. Rezultat so lastni patenti, tehnološki postopki, torej ne le trženje izdelkov, ampak tudi trženje lastnega znanja. V Krki je znanje spoštovano, zato smo vas, dragi mladi raziskovalci, nadvse veseli. Užijte današnji dan zmagovito in spodbudno za vaš nadaljnji študij in delovni ter umski vzpon. Iskrene čestitke vsem in veliko raziskovalnega zagona in veselja vam želim.

Borut Križ **DOLENJSKA ARHEOLOGIJA V LETU 1994**

Varovanje arheološkega gradiva, tako premične kakor tudi nepremične dediščine, ureja zakon o naravni in kulturni dediščini, neposredno pa je celotna arheološka zapuščina Dolenjske prepuščena v varstvo strokovnjakom: z muzeja in z zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine.

Na območju ožje Dolenjske delujeta dva zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine: ZVNKD Novo mesto, s tremi konservatorji za arheološko dediščino, od katerih eden opravlja delo direktorja, ter Ljubljanski regionalni zavod za VNKD z dvema arheologoma - konservatorjema. Na tem območju delujejo še trije pokrajinski muzeji: Belokranjski, Dolenjski in Posavski muzej. V vseh treh muzejih sta zaposlena le dva kustosa arheologa. Območje Dolenjske študijsko vključuje v svoje raziskave še Arheološki oddelek Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani ter Narodni muzej v Ljubljani. Pri

Posavskem muzeju v Brežicah je tudi restavratorska delavnica, ki obdeluje pretežno arheološki material. V Novem mestu pa deluje delavnica ZVNKD in DM, ki restavrira pretežno lončeno arheološko gradivo. Po številu arheoloških najdišč sodi Dolenjska med najbogatejše pokrajine v Sloveniji, po številu prazgodovinskih, predvsem železnodobnih arheoloških spomenikov pa celo v evropski vrh.

Arheološko gradivo, ki je bilo doslej najdeno na Dolenjskem, je žal razpršeno po vsem svetu. Nahaja se v stalnih zbirkah najpomembnejših muzejev, kakor sta Dunaj in Berlin, nekaj gradiva pa je tudi v ZDA. Vsi ti predmeti so bili najdeni konec preteklega in v prvih letih tega stoletja. Vse najdbe iz arheoloških izkopavanj po II. svetovni vojni ostajajo v domačih muzejih, rezultati izkopavanj pa predstavljajo vedno dobrodošle in iskane podatke.

Poleg množice strokovnih predavanj, tako v Sloveniji kakor tudi v tujini (Avstrija, Nemčija, Madžarska, Švica), je bilo arheološko gradivo, ki izvira z Dolenjske v letu 1994, večkrat obdelano tudi v strokovnih člankih.

V letu 1994 je tu gostovala le ena arheološka razstava, in sicer v Posavskem muzeju v Brežicah z naslovom Antično steklo Argyrunta. To je bila gostujoča razstava arheološkega muzeja iz Zadra.

Leta 1994 je bilo na območju Dolenjske opravljenih več sistematičnih, zavarovalnih in sondažnih arheoloških raziskav. Dokončni rezultati bodo znani po temeljiti obdelavi arheološkega gradiva in podatkov, že sedanja spoznanja pa so obetavna.

Na Dolenjskem že nekaj let poteka arheološki projekt: Proučevanje prazgodovinske poselitve Dolenjske, ki ga ob sodelovanju ZVNKD Novo mesto in Narodnega muzeja Ljubljana vodi Arheološki inštitut ZRC pri SAZU iz Ljubljane. V okviru tega projekta so bila leta 1994 sondažno raziskana tri arheološka najdišča:

Gradec nad Vratnim

Arheološki izkop je pokazal, da je bilo to prazgodovinsko naselje v uporabi v pozni bronasti dobi. Najdena je bila množica črepinj lončenih posod in deli glinenega ometa lesenih hiš, kar je potrjevalo intenzivnost tukajšnje poselitve. Delo Arheološkega inštituta ZRC SAZU je vodil dipl. arheolog Primož Pavlin.

Trnišče pri Mihovem

Na grebenu, ki poteka v smeri S-J, je ležalo naselje, ki s skromnimi, a povednimi ostanki izpričuje življenje v pozni bronasti in mlajši železni dobi ter v času zgodnje antike.

Raziskovanje AI RC SAZU je vodil dr. Janez Dular.

Golšaj pri Tolstem Vrhu

Arheološko sondažno raziskovanje je razkrilo, da je bilo naselje utrjeno z ledeno palisado.

Najdeni ostanki lončenih posod pa so najdišče časovno opredelili v pozno bronasto dobo.

Delo ZVNKD Novo mesto je vodil Phil Mason.

Brežice - Cesta prvih borcev 17

Sondažna arheološka raziskava v prizidku na dvorišču stavbe je razkrila srednjeveške kulturne plasti v več nivojih. Delo ZVNKD Novo mesto je vodil konservator arheolog Uroš Bavec.

Črnomelj - Sv. Duh

Po večkratnih raziskavah na območju cerkvice Sv. Duha v Črnomlju se je v letu 1994 začela prezentacija najdenih kamnitih struktur iz časa od pozne antike do visokega srednjega veka.

V letu 1994 je bil odkrit še drugi, manjši del poznoantičnega mozaika, ki je edini tovrstni spomenik v Beli krajini in na Dolenjskem. Doslej v Sloveniji poznamo te mozaike le na Ptujju, Ljubljani in Celju.

Delo ZVNKD Novo mesto je vodil Phil Mason.

Dobova

V Dobovi je bila opravljena sondažna arheološka raziskava na območju gradnje nove bencinske črpalke. Ugotovljeno je bilo, da je bila srednjesavska terasa v uporabi tako v prazgodovini kakor v antiki.

Delo ZVNKD Novo mesto sta vodila konservatorja Phil Mason in Uroš Bavec.

Gradac - grad

Na območju srednjeveškega gradu v Gradcu smo domnevali ostanke starejše poselitve. Arheološko izkopavanje je pokazalo, da je bil okljuk v Gradcu, kjer danes stoji srednjeveški grajski kompleks po-

Novo mesto - Kapiteljska njiva, grob 136; foto: Borut Križ; fototeka Arheološkega oddelka Dolenjskega muzeja

seljen že v času mlajše kamene dobe in v bakreni dobi. Najdeni so bili ostanki prazgodovinske stavbe, množica lončenih črepinj in kamnitih odbitkov, ki potrjujejo človekovo prisotnost na tem področju že v neolitiku.

Arheološko izkopavanje ZVN-KD Novo mesto je vodil konservator arheolog Phil Mason.

Lopata - cerkev sv. Neže

Pri obnovitvenih delih v podružnični cerkvi sv. Neže je bila raziskana tudi talna površina v prezbitteriju.

Arheološko sondažno izkopavanje je pokazalo, da je bila na tem mestu še starejša cerkev, ki sega v čas romanike, saj je bila odkrita romanska cerkvena apsida, ko je sedaj prezentirana v novem cerkvenem tlaku.

Arheološko izkopavanje ZVN-KD Novo mesto je vodil konservator arheolog Danilo Breščak.

Novo mesto - Kapiteljske njive

Delo na tej prazgodovinski nekropoli je potekalo od aprila do konca julija ter septembra in oktobra. Sistematično delo na tem grobišču poteka že od leta 1986 in

v tem času je bilo odkritih in raziskanih že 6 starejše železnodobnih gomil, preko 50 grobov iz časa pozne bronaste dobe in skoraj 140 žganih grobov iz časa mlajše železne dobe.

V letu 1994 smo raziskali 1700 m² grobiščne površine, pri tem pa odkrili 33 skeletnih grobov prazgodovinske gomile VI. iz časa od 8. do 3. stoletja pred n.št. ter skoraj 60 mlajšeželeznodobnih grobov iz časa od 3. do 1. stoletja pred n.št.

Količina in kvaliteta izkopanih arheoloških predmetov Novo mesto le še utrjujejo v vrhu najpomembnejših železnodobnih centrov v Evropi.

Arheološko izkopavanje Dolenjskega muzeja in ZVNKD Novo mesto je vodil kustos arheolog Borut Križ.

Novo mesto - Mestne njive

Na tem obsežnem planem grobišču je potekalo zavarovalno arheološko izkopavanje v letu 1994 v dveh kampanjah.

V mesecu januarju smo izkopali 16 žganih prazgodovinskih grobov, decembra pa še 22 grobov. Grobove predstavljajo masivne lončene žare s premerom do 60 cm, ki so napolnjena z žganino in pepelom umrlega, vmes pa so včasih še drobni arheološki predmeti, ki jih je

Novo mesto - Mestne njive, grob 393;
foto: Borut Križ, fototeka Arheološkega oddelka Dolenjskega muzeja

uporabljal pokojnik v vsakdanjem življenju. Poleg steklenih jagod ogrlic se v grobovih pojavljajo še lončena vretenca za tkanje, redkeje pa še bronaste zapestnice, ovratnice in sponke. Posebnost v letošnjem letu sta predstavljali bronasta sekira in sulica, ki se na tem grobišču pojavita prvič. Vsi grobovi, ki jih je bilo doslej odkritih že 393, so brez izjeme žgani in sodijo v čas 9. in 8. stoletja pred n.št.

Arheološko izkopavanje Dolenjskega muzeja in ZVNKD Novo mesto je vodil kustus arheolog Borut Križ.

Pusti Gradac - podružnična cerkev Vseh svetih

Na znanem in v daljšem časovnem obdobju poseljenem v okljuku reke Lahinje leži cerkev Vseh svetih. Ob sanacijskih delih na stavbi je bila odstranjena stranska lopa, arheološko sondažno raziskovanje pa je poizkušalo dokazati ostanke starejše in mlajše lope ob cerkvi.

Najdeni ostanki so obstoj starejšega prizidka potrdili, vendar rezultati za rekonstrukcijo ne zadoščajo.

Delo ZVNKD Novo mesto je vodil konservator arheolog Phil Mason.

Stari grad nad Podbočjem

Na izstopajočem hribu, kjer leže ruševine srednjeveškega gradu, je

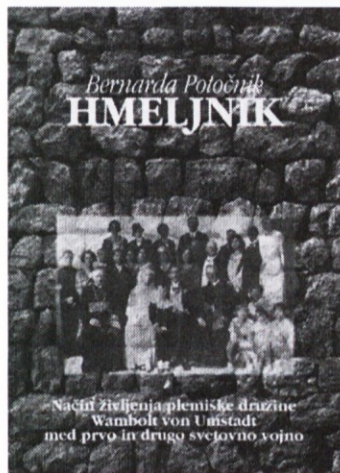
v prazgodovini stalo utrjeno gradišče. Že nekaj let tu potekajo raziskave Arheološkega oddelka Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, ki pa raziskuje predvsem srednjeveške kulturne plasti. Delo vodi dr. Mitja Guštin.

Velike Malence - cerkev sv. Martina

Zaradi širitve in urejanja pokopališča ob cerkvi sv. Martina v Vel. Malencah je bil izveden arheološki poseg, ki je po predvidevanjih razkril ostanke rimske podeželske vile, z dobro ohranjenimi temeljnimi zidovi, tlaki in sistemom ogrevanja. Drobne arheološke najdbe, kot so novci, sponke in ostanki lončene in steklene posode, potrjujejo časovno vpetost najdišča v prva stoletja po Kristusu. Za presenečenje pa so poskrbele večje jame pod antičnimi zidovi, kjer so bile najdene lončene črepinje, kamniti odbitki in drobne kamnite sekirice. Časovno ti predmeti sodijo v čas bakrene dobe.

Drugi poseg na območju Vel. Malenc pa je bil potreben ob koncu leta, ko so ob izkopu jarka za PTT naleteli tako S kot Z od pokopališča na nove antične ostanke.

Arheološko izkopavanje ZVNKD Novo mesto sta vodila konservatorja arheologa Phil Mason in Uroš Bavec.

Naslovnica knjige Hmeljnik Bernarda Potočnik

Način življenja plemiške družine Wambolt von Umstadt med prvo in drugo svetovno vojno

(Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 22)

Avtorica se v knjigi, ki je njena diplomska naloga na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, loteva problematike načina življenja plemstva, hmeljniških Wamboltov med vojnama. Zapuščino družine Wambolt je Bernarda Potočnik dokumentirala na podlagi arhivskih virov in gradiva iz različnih dokumentacij in na podlagi izbrskanih dejstev, preverjenih tudi po ustnih virih (in obratno), in tako oživila čas, prostor in okolje, ki jih nikoli ni doživljala, podoživljala pa jih je posredno v svojem delu. Zunanje in duhovno okolje tega plemiškega sveta je ob odlični organizaciji gradiva predstavila v obliki pisnega in vizualnega materiala, sporočila pa je jasno in berljivo strnila v knjigi, ki se lahko bere tudi kot "dokumentirano romaneskno".

Knjiga je razdeljena na pet poglavij, ki vključujejo zgodovinsko poreklo družine in njeno družabno življenje, vlogo posameznih članov, njihovo versko in politično usmeritev (1. poglavje), bivalno kulturo na gradu Hmeljnik (2. poglavje), družinski krog in vzgojo otrok, splošne družbene norme tistega časa in prisotnost drugih nečlanov družine, ki so po emocionalni poti vstopali v življenje družine (3. poglavje), medsebojne odnose, prijateljske stike, izobraževanje, navade pri mizi in druge vsakodnevne navade ter lov kot pomembno sestavino aristokratskega življenja. Družinske člane predstavlja tudi skozi njihovo korespondenco. Avtorica je tu v vlogi komentatorske, ki razlaga nejasnosti, in prevajalka (4. poglavje). V zadnjem, petem poglavju knjige osvetljuje tudi celotno organiziranost gospodarjenja na gradu in

njegovo usodo med drugo svetovno vojno in po njej, gospodarstvo in ekonomijo posestva.

Dejstvo je, da je grad Hmeljnik s svojim dominantnim položajem simbolno izražal privilegirani družbeni položaj ne le njenih lastnikov, marveč tudi zaposlenih na gradu, ki so prav tako uživali sorazmerni družbeni ugled ("Dekle, ki je služila na Hmeljniku, je bila bolj imenitna."). To je pripeljala na obliko, ki jo izraža tudi v tehniki pisanja. Pri ubeseditvi raziskovalnega gradiva je uporabila avtorsko analizo. Avtoričina pozornost in smisel za dokumentirano niansiranje podrobnosti, ob tem pa še premišljen izbor besed in izvrstni prevodi gradiva iz nemščine, dajejo knjigi sočnost, njena dokumentirana pripona pa nas ne odvrta od problema etnološkega raziskovanja. S subjektivno ustvarjalnostjo daje tekstu razsežnost pragmatično-poetičnega načina pisanja etnologije, ki je lahko privlačen tudi za neetnologe.

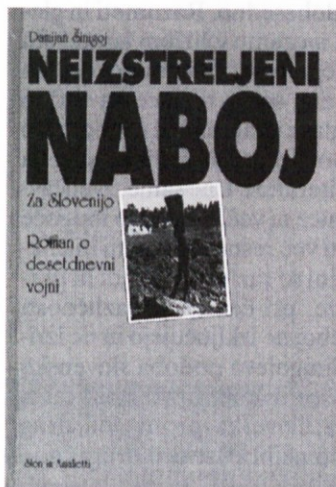
S knjigo Hmeljnik: Način življenja plemiške družine Wambolt von Umstadt med prvo in drugo svetovno vojno je avtorica pravzaprav zorala doslej slabo obdelano zemljo in posejala seme na doslej v etnološki raziskovalni praksi skoraj neobdelano njivo raziskovanja življenja plemstva. Razen člankov Alenke Auersperger o načinu življenja na gradu Krumperk pri Domžalah v prvih desetletjih 20. stoletja in etnološke obravnave gradu Vodriž Gorazda Makaroviča ter redkih študentskih seminarskih nalog študentov etnologije, ni imela na razpolago nikakršnih drugih zgledov etnoloških raziskav, ki bi ji olajšale orientacijo v prostorih gradu Hmeljnik in med njenimi prebi-

valci. Zaradi vsega naštetega se je uredništvo Knjižnice Glasnika Slovenskega etnološkega društva odločilo, da je poskus tovrstne obravnave tako uspešen, da bi ga veljalo v celoti objaviti. Uspešnost dela je z govornico lesketa v očeh potrdil tudi eden glavnih protagonistov v knjigi in tudi sicer pri nastajanju diplomske naloge najpomembnejši pripovedovalec iz vrst nekdanjih plemičev, Philipp Wambolt, ki je bil verjetno najpaz-

ljivejši poslušalec pri zagovoru Bernardine diplomske naloge na sedanji hmeljniški žagi 30. maja 1994 in predstavitvi knjige v novo-meški Knjižnici Mirana Jarca 8. decembra 1994. Obakrat se je kot s "časovnim strojem" povrnil v čas svoje mladosti in občuteno ugotavljal, skupaj z vsemi prisotnimi, da obstaja v tem delu uravnovešen odnos med etnološko znanostjo in človekom, ki ga etnologi zrejo in preučujemo.

Jakob Savinšek: Osnutek za spomenik v Šentjernej, 1958, pt. mavec; fototeka Moderne galerije Ljubljana

Naslovnica Šinigojevega romana Neizstreljeni naboj

Mladi pisatelj Damijan Šinigoj iz Novega mesta odločno stopa v slovensko literaturo, izdal je namreč že svojo drugo odmevno knjigo. Prvencu Vojake ubijajo, mar ne, ki je izšel pri založbi Amalietti leta 1991, je ob koncu minulega leta sledil roman Neizstreljeni naboj, ki sta ga izdala skupaj Amalietti in založba Slon. Šinigoj se z obema knjigama vpisuje v slovensko pisateljsko srenjo kot pisec, ki mu je pri srcu vojaška oziroma vojna tematika.

Medtem ko v prvi knjigi popisuje težke izkušnje slovenskega vojaka z nekdanjo JLA in njenim sodstvom, pa v drugi riše usode več literarnih junakov v času slovenske osamosvojitvene oziroma, kot ji tudi rečejo, desetdnevne vojne. V obeh delih si torej stojita nasproti slovenski vojak in JLA, le da je spopad med njima v prvi knjigi izrazito na osebni ravni (gre za boj posameznika z močno in mogočno vojaško organizacijo), medtem ko se v drugi knjigi položaj posameznika začrtuje nekoliko bolj zapleteno, saj gre po eni strani za spopad, v katerem ima posameznik sicer za seboj večinsko voljo slovenskega naroda, vendar je v svojem boju proti sistemu, ki je v tem primeru vojna z vsemi svojimi človeškimi nesmisli in nasilstvi, kljub temu sam. Osnovna tendenca romana je namreč izrazito protivojna in v skladu s to usmeritvijo se utemeljenost posameznikove akcije v volji širše narodne skupnosti kaže le kot možen okvir osmišljanja, vendar ne dovolj močan, da bi premagal temeljno kruto resnico, ki pravi, da je posameznik le kolešček v mehanizmu, ki se vrti mimo njegove volje in moči.

Ponuja se nam še ena zanimiva primerjava, ki morda ni najbolj ustrezna, vendar pa omogoča osvetliti roman tako, da se pokaže nekaj njegovih posebnosti, ki bi jih sicer lahko spregledali. Gre za primerjavo med literaturo, ki je nastala po drugi svetovni vojni, in literaturo, ki nastaja po slovenski

osamosvojitveni vojni. Prvo je pospremila najprej heroična, črnobela, propagandistična, lahko bi rekli tudi politično dirgirana, spodbujevana in usmerjena literatura, ob nji pa obsežen val spominskih in publicističnih del, prav tako bolj ali manj v okvirih črno-belega prikazovanja. Šele precej kasneje (če izvzamemo Kocbekove novele Strah in pogum) so obotavljaje in previdno sledila dela, v katerih je idealna podoba dobivala razpokice in praske in je skozi veličastni heroizem začela pogledovati tudi umašana barva vojne. Kratki, a zgodovinsko nedvomno izjemno pomembni osamosvojitveni slovenski vojni pa je sledilo le nekaj malega publicističnih del, političnih pregledov in zarisov. Kot prvo večje literarno delo sploh pa se je pojavil Šinigojev roman Neizstreljeni naboj. Na nek način bi lahko presenečalo, da to prvo literarno delo ni podalo ne slavonspevne ne heroične podobe zadnje vojne, ampak je takoj prišlo pred bralce z večplastno resnico o vojni in z močno protivojno filozofijo.

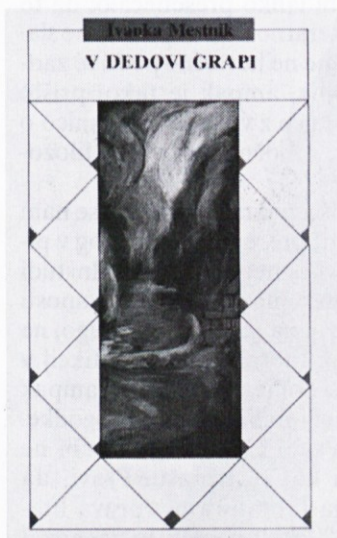
Ko iščemo razloge za to, se nam kaže kot precej močan razlog v pisateljevi usmerjenosti, značilni tudi v prvem romanu, to je navezanosti na vire in na resničnost. Šinigoj ne ustvarja literarnih zgodb, fikcij v pravem pomenu te besede, ampak v bistvu literalizira realne dogodke. Morda tudi zaradi tega o sebi ne govori kot o literatu. Pravi, da njegova literatura ni "prava literatura". Svoj roman je zasnoval skoraj v celoti na pričevanjih znancev in prijateljev, ki so se usodnega junija 1991 znašli v vrtincu dogodkov kot vpoklicani pripadniki Teritorialne obrambe ali na služenju vojaškega roka v JLA. S tem se je seveda zavezal in odločil za povsem določeno optiko zrenja dogajanja. To seveda ni optika, ki jo uporablja pisatelj tradicionalnega romana, v kateri avtor vidi vse in mu je razvidno tudi najskrivnejše tkanje dogodkov. Šinigoj v romanu zre do-

gajanje skozi oči in doživljanje mladega človeka, ki ni posvečen v ozadje dogajanj, zato vse skupaj doživlja kot nekaj zmedenega, kaotičnega, nepreglednega. V tej optiki tudi ni prostora za ideološke razlage, saj avtor gleda s svojimi junaki dogajanje povsem človeško, normalno, vidi tako strah kot pogum, tako razumljivo preračunljivost kot zanesenost, tako resnost kot neresnost, tako odločenost kot obotavljivost, ne presega občutij in vednosti, danih posamezniku, o kakovosti in utemeljenosti svojih dejanj. Zaradi tega so Šinigojevi junaki na prvi pogled zelo vsakdanji, a bralcu človeško blizu in sprejemljivi.

To je vrednota Šinigojevega romana, a hkrati se kaže tudi kot njegova pomanjkljivost, če ga jemljemo dobesedno. Razumeti in gledati ga moramo v širšem kontekstu sedanjega časa, ki nam govori, da je čas ene same resnice za vedno minil, da je zdaj čas več resnic, tako v znanosti kot filozofiji in seveda tudi v literaturi. Ene same, zveličavne resnice ni več, o vsem je mogoče izrekati več resnic, priznani in enakovredni so različni pogledi in perspektive, pri čemer se različnosti med seboj ne izključujejo in ne izrivajo. Šinigojeva podoba slovenske osamosvojitvene vojne je pač taka, berljiva, človeška, protivojna, drug pisec bo najbrž ustvaril drugačno.

Franci Šali **NOVOSTI DOLENJSKE ZALOŽBE**

Ivanka Mestnik **V DEDOVI GRAPI** Siga, 18. knjiga

Ilustracija naslovnice knjige V dedovi grapi Ivanke Mestnik je delo Jožeta Kumra

Ni je menda zapeljivejše lepotic, kot je Krka. Ta reka je že marsikoga priklenila nase in uročila z močjo svoje lepote, osvežujočim mrzlikavim hladom v vročičnih pasje pripekajočih poletnih dneh, lenobno otrplim koketnim poležavanjem v dnu krasaste, z vinogradi in zaselki porasle vijugaste doline, tu in tam zagozdene v ozke, globoke tesni, skozi katere ta skakljaje žubori ali se poganja in razpenjeno pada vase ali zajeta in speljana na mlinska kolesa melje skorje domačega kruha.

Življenje z njo je zgodba. Ena takih se je zapisala Ivanki Mestnikovi, kjer je reka še najbolj umaknjena mimoidočim očem, tam, kjer je najgloblje zarita v tesni, tam, kjer je še skoraj deviško sama, kjer se vanjo skoraj še ne natekajo druge vode, tam, kjer je pravzaprav tekla pisateljčina mladost, v lepoti, bogato otroštvo.

Zgodba se dogaja na pripovedni in simbolni ravni. Prva raven odkriva daljna obzorja pripovedovalke

mladosti ali otroštva, čeprav z razgledi današnjice, ko mestni pobič pride na počitnikovanje k svojemu stricu v dedovo grapo. Tu videva in razpozna svet in življenje ljudi, odraslih in otrok na borni zemlji ob Krki. Stric France ga varno vodi do novih spoznanj prek raznih doživetij, a tudi sam hote ali nehote pada vanje, saj je ves radoživ in radoveden, išoč in preiskujoč. Tako odkriva in doživlja reko, stričevo življenje in njegove poglede, življenje, radosti in trpkosti preprostih, z zemljo in živalmi spojenih domačij, lepoto in skrivnostnost gozdnih juter, šegavost in iskrivost njenih ljudi, nagnjenih tudi k raznim potegavščinam, kar vse ga ob koncu počitnikovanja pripelje do zapuščenih, zavrženih in pozabljenih kosov predmetov, počivajočih v razpadajočih, v trhli hiši njegovega deda, med katerimi najde tudi kovček, s katerim se je ta vrnil iz daljnega Clevelanda v svojo suhokrajinsko grapo, s katro je sedaj fantič

po vseh počitniških pripetljajih in doživetjih nerazdružljivo povezan in morda tudi zavezan.

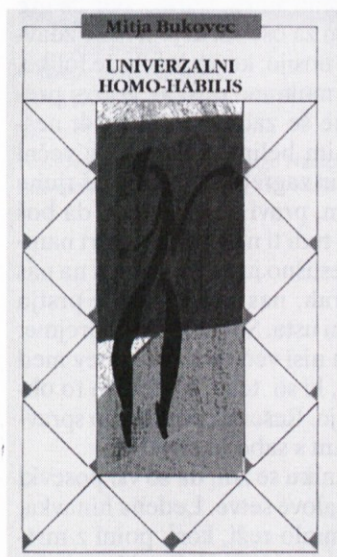
In tu bi se lahko začela simbolna raven te zgodbe. Namreč, biti in ostati zvest svojemu rodu, svojim koreninam in izročilom, ljubiti lepoto narave in jo spoštovati, ceniti in razumeti preprosto, trudno življenje malega človeka, polno skrbi in bojev za obstoj, okusiti razkošje prijateljstva in solidarnost v tiskah ali vsakdanjih sosedskih odnosih, začutiti in

použivati ugodje svobode, poštenja in medsebojnega zaupanja ter ljubiti in biti ponosen na to, kar si in s čimer si.

Ivanka Mestnikova ta svet vrednot in idealov zrcali, da bi morda vendarle dojeli, kako marsikaj v našem siceršnjem življenju še zdaleč več ni takšno, človečno, pa bi ga moglo povsem razvrednotiti in v temeljih ogroziti.

Posebno mikavnost omenjene zgodbe so tudi ilustracije Jožka Kumra.

Mitja Bukovec UNIVERZALNI HOMO HABILIS Siga, 20. knjiga

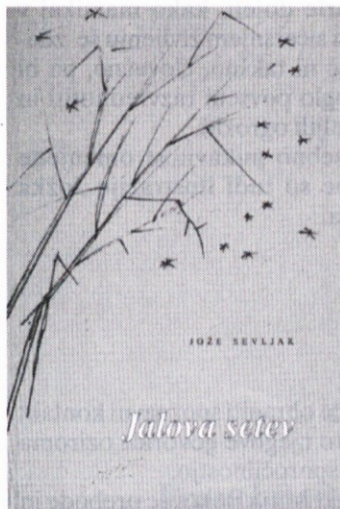
Naslovnica pesniške zbirke Mitje Bukovca Univerzalni Homo habilis

Mitja Bukovec je eden redkih mladih pesnikov na Dolenjskem, ki ne išče pesniškega sozvočja s to blago, gričevno, malce zasanjano pokrajino, z njeno zemeljsko lepoto in naturo, saj pesnik kot da ne živi v njej in ne z njo, kot da je v naglici, čez noč zapustil svojo mladost, sanje, vzgib in utrip srca, se raztelesil in preselil v duhovno brezčasje, zroč v ta čas z jedkim očesom, kakor čisti razum v svojo tuzemsko žrtev. In tako neprizanesljivo jedka svojo resnico v tem razčustvenem, posurovelem, hladnokožnem biznis-potrošništvu.

O sebi in svojih pesmih, ki jih razporedi v tri dele-Eiger Collection, Definicija pogorele kašče in Medvek - v uvodu v zbirko spregovori v natanko takšnem jeziku, v kakršnem se nam kaže skozi ves svoj pesniški izbor: kot človek in pesnik najmlajšega avantgardnega pljuska v slovenski poeziji. Nekaj Podbeškovega je v njem, čeprav ne v tako siloviti in erotični podobi; bolj umirjeno, hladno, nestrastveno, navidez neprizadeto, razhrepnjeno, svinčeno boleče niza in upesnjuje svoj notranji svet pred nas in nam skoraj ne dovoli vstopa vanj in zlitja z njim. Hermetičnost je dokaj razvidna poteza, ki se vleče skozi zbirko, in le v nekaterih pesmih ali verzih se toliko razpro vsebinski pomeni rabe posameznih besed ali besednih zvez, da je

mogoče ohraniti spoznavni kontakt s celoto njegove govornice oziroma njeno sporočilnostjo.

Z njo Mitja Bukovec prebode in razprši lirične in estetske balončke, uniči mavrice cvetne poezije. Svet se mu ne zdi pravešen za tako pesnenje. Zemlja in človeštvo se mu kažeta scela in od blizu. Takšen pogled ni ravno osrečujoč in pomirjujoč. Vse preveč je v njem krute neidiličnosti, iznakaženosti in raznovrstne pohabe. Čas je za premislek in resen poseg. Ljubezen, zaljubljenost. Ali je sploh primeren trenutek za takšna čustva? Morda za ljudi preproste vsakdanjosti, zanj ta dosti ne pomenijo, vsaj zdaj ne, a tudi sicer se mu zdi, da takšna intimna čustva niso njegova interesna zadeva. Svet sicer ljubi, čeprav boleče lega in pritiska nanj, čeprav ga zaskrbljeno zre, čeprav mu ubija veselje in jemlje sproščenost. Živeti z njimi in v njem v jeziku čiste misli in misleče poezije se mu razpira kot njegova pot, kot tisto, ki najbolj ustreza njegovi duši. Z nami je torej kot človek duha človeške kulture, kot osebek tega planeta, kot oza-veščeni in osveščeni del človeštva, Zemlje in Kozmosa. Hoče se mu razmišljanja, večnosti, ne sanj in sanjaštva, prihodnosti. Ne zaveže se utopiji, pač pa mislečemu življenju. Le to daje človeštvu prihodnost in na nek način večnost. Misel je svetloba, je beg in pobeg iz teme,

Naslovnica pesniške zbirke *Jalova setev* Jožeta Sevljaka

je rešitev pred temo in večno nočjo in je edini ali vsaj najbolj zanesljivi porok preživetja. Misel, ljubeča misel ali pomislek, kako si ne

smemo zapravljati in zapraviti možnosti, da tudi jutri in pojutrišnjem kot vrsta ostanemo in gremo dalje.

Jože Sevljak: **JALOVA SETEV**

Utva, 13. knjiga

To naj bi bile pesmi "življenju, ki naj kljub vsemu zmaguje", kot pravi pesnik Jože Sevljak v tej svoji zbirki *Jalova setev*, ki jo je razdelil v enote: *Tè pobožam*, *Mrzlo se reži*, *Na dno*, v katerih upesnjuje srečanja z neizbežnimi trenutki odhajanja, minevanja, umiranja. Gre pravzaprav za pesmi, posevke smrti, ki se Sevljaku zde kakor jalova setev, ki jih seje ledena hinavka ali bela žena, smrt torej, s katerimi ta polni prstene jaške s prstenimi ostrešji na širni beli ponjavi, kamor pač vsakogar prej ko slej pripeljejo stopnice življenja.

Kaj pravzaprav smrt je, kakšna je, kakšne si je ni želeti, če je že vsakomur usojena, premišljuje pesnik ob osebni, čustveni dotiku z osebami, ki jih je le-ta objela in odpeljala k sebi, na svoj dom. Smrt ne sprejema, smrt jemlje. Ona je tista, ki ugrablja življenje. Ljudje bi živeli, tudi če jim je težko, boleče pri duši ali telesu. Za smrt se ponavadi ne odločajo, samomori so prej izjema, čeprav na Slovenskem precej pogosta. Hoče se jim toplih dlani, pozornosti, ljubezni, zelenih domačij. Sam je v naročju svojega doma, pripetega na strmi klanec, pri ognjišču svojega rodu, kamor vabi vse raztepane, pokopane daleč na tujem, da bi skupaj z njimi preživel večer ob peči, kjer vre kaša, držeč se za roke, ker si to želi njegovo srce. Smrti pravzaprav ni, dokler so živi spomini, dokler mrtve duhovno oživljamo, z njimi posedamo in se jih dotikamo z dlanmi. Smo, dokler smo; torej kot ljudje, kot rod, kot živa ognjišča.

Pa vendar je odhod na prsteno dno nekaj posebnega in za vsakogar osebna zadeva, za najbližje pa boleč trenutek. Živi naj bi ga osebno laj-

šali, bili pozorni do odhajajočih, še posebej do tistih, ki jih pestijo onemoglost, samota in trpljenje v bolečinah. Radoživost naj bi čutila in razumela nemočnost človeka v krempljih smrti, še posebej, če gre pri tem za osebo, ki je leta že zdavnaj ne nosijo; ko jih je bilo že toliko, da jih mukoma nosi in komaj premaguje še zadnje stopnice k neskončnim belim poljanam, v večni negib in zagreb. Ko pogrinjaš rjuhe drugim, pravi pesnik, vedi, da boš nekoč tudi ti na vrsti. Ta, smrt namreč, neslišno in nevidno lega na nas kot prah, nas pregrne in s prstjo zapolni usta. Sosed v ilu te sprejme; potem nisi več sam kot mrtev med živimi, ki so tedaj ob tebi in to obkokujejo. Rešen si, odrešen in spravljen sam s sabo in s svetom.

Pesniku se zdi, da so vsi posevki smrti jalove setve. Ledena hinavka, ki se mrzlo reži, kosi, polni z mrtvimi svoje prstene jaške, jih zagreba s prstenimi ostrešji. Njih roke zaman brezmejno lačne hrepene po dotikih. Svet je razklan, razpolovljen in pregrajen na dvoje. Prehodi nazaj niso možni. Le srce živih zmore misliti in čutiti ter oživeti vse in spraviti vse v eno, v neminljivo celoto.

Odhajanje je asimetrično, asinhrono, mimobežno, zato je vselej boleče. Dom človeka še potrebuje: živina čaka, polja kličejo, hočejo ga, pričakujejo ga, ne zavedajo se gospodarjeve minljivosti, so kot nedolžni malčki, ki jim je vse večno, trajno neusahljivo. A človek odhaja stran, drugam, kakor pač hoče ledena hinavka. V opreki z njo je življenje, ki ni jalova setev, ki naj kljub vsemu zmaguje. "Naj," pravi pesnik in jaz bi ponovil z njim.

Jože Prinčič

NACIONALIZACIJA NA OZEMLJU LR SLOVENIJE 1945-1963

Seidlova zbirka, 12. knjiga

JOŽE PRINČIČ
**NACIONALIZACIJA
NA OZEMLJU LR SLOVENIJE
1945-1963**

Naslovnica Prinčičeve knjige Nacionalizacija na ozemlju LR Slovenije

Jože Prinčič, zgodovinar, znanstveni sodelavec na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani, se v svojem strokovnem delu ukvarja predvsem s proučevanjem gospodarskega razvoja Slovenije po drugi svetovni vojni. Tako je objavil knjigo o industrializaciji na Slovenskem, izšla je pri Dolenjski založbi, pregled virov nacionalizacije, kateremu pa je zdaj sledila še knjiga o štirih etapah povojne nacionalizacije ali podržavljanja privatne lastnine, in sicer slednja v sodelovanju s prej omenjeno založbo. Avtor v tem svojem novem znanstvenem delu najprej predstavi sovjetsko teorijo o izgradnji socialistične države ter postopno udejanjanje nacionalizacijskih načrtov v Sovjetski zvezi po oktobrski revoluciji, nato pa taktiko postopnega omejevanja in odpravljanja privatnega sektorja na tleh nove Jugoslavije, kakor si je oboje zamislila KPJ v razmerah doma in v svetu po koncu druge svetovne vojne.

V naslednjih treh poglavjih avtor podrobneje predstavi najnovejše faze podržavljanja na Slovenskem. Patriotični nacionalizaciji (1945-1946), za katero je značilno prehanjanje zasebne lastnine v državno last kot kazen za dejanja, ki so bila v novi zakonodaji označena kot protinarodna in protirevolucionarna, je sledila nacionalizacija zasebnih gospodarskih podjetij (1946-1948) v državna gospodarska podjetja ali pa njihova ukinitve in dodeljevanje osnovnih sredstev drugim podjetjem in ustanovam. Tema dvema sta sledili še nacionalizaciji preostalih zasebnih industrijskih, rudniških, kreditno-zavarovalnih, energetskih, zdrav-

stvenih in kulturnih, trgovinskih in trgovskih ustanov (1948-1950) ter kasneje še podržavljanje zemlje kmetov, če so posedovali nad deset ha (1953), in zemljišč za gradbene potrebe (1962). V ta čas sodi tudi nacionalizacija (1959) večjih stanovanjskih in poslovnih zgradb.

Tako je KPJ postopno ustvarila močan državni gospodarski sektor kot temelj za razvoj socializma. Avtor ugotavlja pri tem pozitivne in negativne učinke. Med prve uvršča hitrejši in vsestranski gospodarski razvoj, odpravo gospodarske zaostalosti, zmanjševanje socialnih razlik, dvig življenjske ravni, med negativne pa nesmiselno uničevanje številnih podjetij in večkrat negospodarno ravnanje s stroji, opremo, strokovnim osebjem in zemljo, slabo gospodarjenje z nacionaliziranim oziroma splošnim ljudskim premoženjem, ugasnitev podjetništva in zanemarjanje tržnih načel.

Kasneje je kriza državne lastnine privedla do razvoja samoupravljanja z družbeno lastnino na ravni podjetij in ustanov ter vse večjega soočanja z zakonitostmi blagovne narave proizvodnje dobrin in storitev, kar pa ni prineslo takšnih gmotnih učinkov v neizprosni svetovni tržni ekonomiji, ki bi utrjevali prednosti socialističnega ekonomskega in družbenega sistema. Prišlo je do njegovega tragičnega propada (1991) in do ponovnega vračanja k zasebni lastnini in kapitalistični družbeni ureditvi. O tej zgodbi seveda avtor več ne piše, saj je ta že izven predmeta njegovega proučevanja in neoporečne znanstvene analize časa in razmer udejanjanja socialistične družbene utopije:

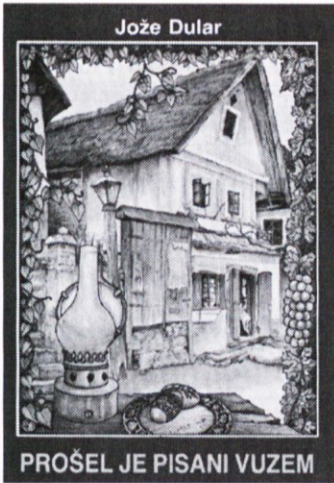
Jože Dular

PROŠEL JE PISANI VUZEM

Seidlova zbirka, 13. knjiga

Pravzaprav se pod tem naslovom vrsti trideset pripovedi iz belo-

kranjske preteklosti, ki jih je Dular natkal v nekaj desetletjih, udomljen

Lucijan Reščič je ilustriral naslovnico knjige Prošel je pisani vuzem Jožeta Dularja

med Belokranjci. Iz njih se luščijo časi in podobe nekdanjosti, vse napisane z roko raziskovalca, zbiratelja zgodovinskih, etnoloških, kulturnih, umetnostnih, narodnostnih, socialnih plati življenja, še posebej vsega tistega, kar je na tak ali drugačen način še pričujoče v Metliki in njeni okolici, čeprav pisatelja kdaj pa kdaj pero potegne tudi do nekoliko bolj oddaljene Vinice ali pa celo na tuje, ko sledi drage in častitljive Belokranjce. Pri tem Dular ne zataji svoje tenkočutne literarne darovitosti, vendar z njo ne gre prek meje, ki jo terjaja in vzpostavlja pristop k snovi, ki ga je pritegnila in terjala, da jo prouči in zapiše. In moral je prebrskati marsikateri arhiv, poiskati nešteto drobnih pisnih in predmetnih znamenj preteklosti, se zadržati ob njih, razmisliti o njih, obiskati prenekatero žive priče, se z njimi pogovarjati in naposled vse skupaj ubrano in prav razvrščeno ter med seboj povezano ubesediti v kratke pomnike ne tako daljnega časa.

Zakaj, čemu vse to? Samo ne banalnih odgovorov, kot so: preteklost je naša učiteljica, ne pozabimo na naše korenine, ozavestimo našo zavest in srce z ljudmi in njihovimi deli, da ne bomo tavali v temi in da bomo vedeli, kaj nam je storiti! In kaj potem, če ne...? Potem je važno zgolj to, da te Dularjeve zapiske imamo! Še posebej so dragoceni za Belokranjce, a nič manj za vse tiste,

ki jih nekdanjost te brezave dežele in njihov ljudi bolj in globlje zanima ali se s preteklostjo poklicno ukvarjajo. To, da spoznanja in odkritja, pričevanja in opisovanja človeku-bralcu morejo vselej nekaj povedati in dati, pa menda je vsakomur jasno. Dularjevi zapisi bodo pač slehernemu dali tisto, kar bo v njih iskal ali našel, kar so, recimo, poljane njegove zvedavosti, marsikomu pa bodo ti šele odprli ali vsaj odškrnili duri k časom, ljudem, predmetom, skozi katere morda doslej še niso zrlji, kaj šele, da bi skozi radoživo vstopili.

Dular je iztrgal pozabi dragocenosti, zato da bi bilo v nas več nepozabljenega! Mislim, da je predvsem v tem pravi smisel in namen njegovih zapiskov in knjižne objave le-teh, saj človek ne more živeti zgolj iz sedanosti in te brez včerajšnjega, kar ne more biti. Ali kakor je zapisal Ivan Zoran v predgovoru h knjigi: Če je, recimo, ne bi imeli "ne bi vedeli ali brali o metliškem pustovanju pa o tem, kako so vozili in trobili postiljoni, malo ali nič ne bi vedeli o zadnjem metliškem tkalcu, o metliških podobarjih Jerebih, metliški mestni hiši pa o viniškem dvorcu, o graščakih Savinjskih, o slikarju Gustavu Štuparju in o drugih belokranjskih znanih in manj znanih ljudeh." Morda še to: v lepo vnanjo podobo je knjigo vdel Lucijan Reščič.

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (38)

RAJH - SNOJ HELENA koncertna pevka in igralka

R. 3. apr. 1893 v Zagradcu na Dol., u.22.jan. 1970 v Celju. V Kočevju se je učila petja in klavirja in nastopala na koncertih in v spevoigrah. V Celju, kamor se je preselila z možem dr. Rajhom, je bila ena najbolj znanih gledaliških igralk (Vdova Rošlinka, Gospa ministrica).- Zbornik občine Grosuplje II/1970, str.77 - s sliko.

RAJMER JANEZ slikar amater

R. 1.1957 v Koprju. Živi v Črnomlju in se ukvarja tudi s slikarstvom. Razstavljal že večkrat skupaj z drugimi pa tudi sam.- Dolenjski list XXXV/1984 23. febr. št. 8., str.15 - s sliko. J. Dular, Pomembni Belokranjci, str.36.

RAKOVEC ENGELBERT jezikoslovec

R. 2. nov. 1873 v Poljčanah, u. 4. maja 1960 v Ribnici. Gimnazijo je končal v Mariboru, študiral filozofijo v Požunu in končal bogoslovje v Innsbrucku. Bil je profesor klasičnih jezikov, misijonar pri jezuitih, kaplan v Ribnici, župnik v Boštanju, med vojno pregnan od Nemcev, nato župnik pri Novi Štifti in Goriči vasi. Izdal je dve knjigi: Sestava človeškega jezika ali splošna etimologija ter Tolmač slovenskega jezika ali slovenski etimolog (oboje tudi v nemščini), vendar sta strokovno šibki. - SBL III, str. 18. Letopis ljublj. nadškofije 1967, str. 111 (datum smrti).

RAKTELJ JOŽEF šolnik

R. 22. jan. 1825 v Dol. Toplicah pri Ložu, u. 8. febr. 1899 v Ribnici. Učiteljeval je v Dol. Toplicah (1843 - 1848) in nato do smrti v Ribnici. Bil je priljubljen učitelj, organist in pevovodja Čitalnice, okrajni šolski nadzornik in član okrajnega šolskega sveta v Kočevju. Pisal je v Učiteljskega tovariša in Šolskega prijatelja. - SBL III, str. 20 (pod geslom Raktelj Frančišek).

RAMBSCHI(E)SS(E)L JERNEJ slikar, Valvasorjev sodelavec

Podatki o rojstvu in smrti niso znani. Za Valvasorja je risal grbe, ki so delno objavljeni v Slavi vojvodine Kranjske, ter noše. V župnišču na Homcu pri Kamniku pa je ohranjena oljna podoba Kalvarije z njegovim podpisom. - SBL III, str. 21.

RAMOVŠ JOŽE socialni delavec

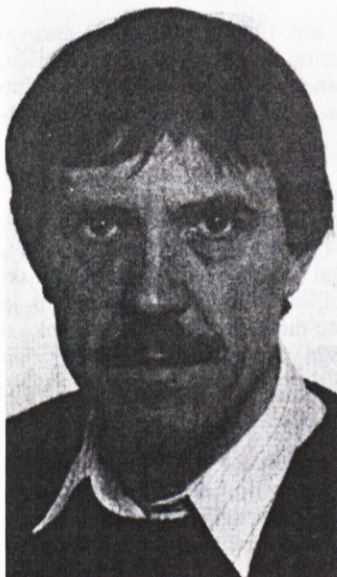
R. 13. apr. 1947 na Homu pri Šentrupertu na Dol. Diplomiral na višji šoli za socialne delavce 1978, promoviral na Teološki fakulteti v Ljubljani iz filozofske antropologije in se izpopolnjeval v Münchnu. Knjižna dela: Alkoholno omamljen I, II (1981, 1983), Boj za življenje družine (1983), Sto domačih zdravil za dušo in telo (1990). - Kdo je kdo za Slovence (1991), str. 215. Rast V/1994 št. 5-6, str. 408 - slika.

RANGUS JOŽE ljudski podobar

R. ok. 1807 v Vojniku na Štajerskem in od tam z dvema bratoma prišel v Gorenje Vrhpolje pri Šentjerneju. Ukvarjal se je z mizarstvom in slikanjem. Ko so avgusta 1826 tolovaji iz Bosne napadli Vrhpolje in potem še Gracarjev Turn, je te dogodke Rangus upodobil na dveh slikah: od prve se je ohranila samo fotografija (gl. posnetek v Grudnovi Zgodovini slov. naroda, str. 1083), medtem ko je druga ohranjena na vratih grajske kašče na Gracarjevem Turnu. Ta je nastala šele l. 1875 po spominu, ko je bil Rangus v 68. letu. - TT 25. nov. 1954 št. 47, str. 10 - s sliko. Trdina ZD VII, str. 429.

RANT ALOJZIJ pravnik

R. 1. junija 1874 v Šturijah pri Vipavi, u. 27. jan. 1943 v Ljubljani. Maturiral na novomeški gimnaziji 1893, študiral pravo na Dunaju in promoviral l. 1909. Po prvi svetovni vojni je bil profesor na ljubljanski univerzi. Napisal je veliko člankov finančnogospodarske vsebine. - SBL III, str. 25.

Dr. Jože Ramovš (1947)

RANT GUIDO (ANTON) bogoslovni pisatelj

R. 16. jan. 1880 na Premu, u. 7. marca 1956 v Ljubljani. Napravil 3.- 5. razred gimnazije v Novem mestu, stopil v frančiškanski red in promoviral v Freiburgu v Svici. Bil je gvardijan in provincial. Pisal je versko-zgodovinske, filozofske in vzgojne razprave. - SBL III, str. 26.

RANT JOŽE stomatolog

R. 15. apr. 1896 v Godešiču pri Kranju, u. 22. jun. 1972 v Ljubljani. Zadnja dva razreda in maturo je napravil na novomeški gimnaziji, bil med prvo svetovno vojno vojak, nato študiral medicino v Gradcu, Zagrebu in na Dunaju. L. 1945 je bil imenovan za rednega profesorja stomatologije na ljubljanski univerzi. Bil je ustanovitelj stomatološke klinike v Ljubljani. Objavljal je strokovne članke v domačih in tujih časopisih ter dvignil raven zobozdravstva na Slovenskem. L. 1970 je prejel Kidričevo nagrado. - SBL III, str. 26. Loški razgledi 1986, str. 187 (datum smrti).

RANT MATIJA šolnik, sadjar in entomolog

R. 21. febr. 1844 v Martinj Vrh nad Škofjo Loko, u. 6. febr. 1917 na Dobrovi pri Ljubljani. Napravil je pripravnico v Idriji in bil med drugim pomožni učitelj v Dobropoljah. Pisal je v Novice in Učiteljskega tovariša ter izdal Opis najnavadnejših sadjereji škodljivih mrčesov (1883). - SBL III, str. 27.

RAPE ANDREJ šolnik in mladinski pisatelj

R. 30. nov. 1872 v Rafolčah pri Kamniku, u. 11. sep. 1940 v Ljubljani. Obiskoval je eno leto novomeško gimnazijo, l. 1894 maturiral na ljubljanskem učiteljskiču, bil šolski nadzornik, izdal Četrto čitanko za osnovne šole, priredil za mladino pravljice Tisoč in ena noč in svoje mladinske spise izdal pod naslovom Mladini (I-VIII). - SBL III, str. 27. 225 let, str. 382.

RATAJEC ANTON šolnik, publicist in prevajalec

R. 29. dec. 1873 na Bučki na Dolenjskem, u. 3. jan. 1939 v Šentvidu nad Ljubljano. Maturiral z odliko na novomeški gimnaziji 1894, končal ljubljansko bogoslovje, študiral matematiko in fiziko na Dunaju ter dosegel filozofski doktorat. Na škofijski gimnaziji, ki je pred vojno veljala za eno najboljših šol te vrste v Jugoslaviji, je poučeval matematiko in fiziko ter bil tri leta njen direktor. Objavljal je članke o astronomiji, izdal Poljudno kemijo (1923 in 1924) ter prevedel Jules Vernovo povest Carski sel. SBL III, str. 35.

RAVBAR MARJAN geograf

R. 27. jan. 1947 v Novem mestu. Po maturi, opravljeni l. 1966 na novomeški gimnaziji, je na ljubljanski univerzi študiral geografijo, diplomiral, dosegel magistrsko čast in l. 1993 promoviral na podlagi disertacije Suburbanizacija v Sloveniji. Je direktor Inštituta za geografijo na Univerzi v Ljubljani. Njegovo strokovno usmerjenost kažejo številni članki, publikacije in knjige: Elektroenergetska izraba obstoječe zaježitve na reki Krki (1985), Kvaliteta okolja v občini Novo mesto (1986), Urbanizacija podeželja v občini Novo mesto itd., Sodeluje tudi v reviji Rast. - 225 let, str. 462. Rast IV/1993 št. 1/2, str. 121.

RAVNIHAR BOŽENA - NATAŠA onkologinja in politična delavka, spomeničarka

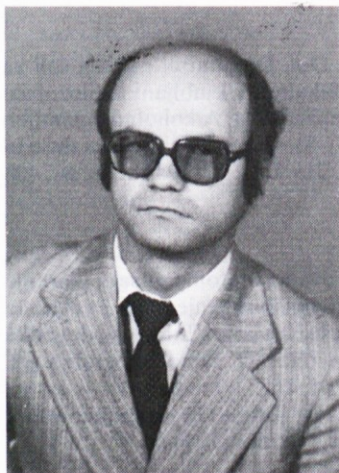
R. 18. marca 1914 v Ljubljani, maturirala v Ljubljani, študirala medicino doma, na Poljskem in v Pragi, promovirala v Beogradu 1940. Kot študentka je pripadala levo usmerjenim organizacijam, odšla 1941 v partizane, kjer je zavzemala odgovorne položaje v bolnicah na Rogu in Snežniku. Je rezervni partizanski major, odlikovana s številnimi odlikovanji ter imetnica partizanske spomenice 1941. Tudi po vojni je opravljala pomembne naloge v zdravstvu, bila redni profesor na medicinski fakulteti ter sodelovala na številnih mednarodnih kongresih kancerologov. - SBL III, str. 40. Slov. novice, 27.3.1995 - slika.

RAVNIHAR VLADIMIR pravnik in politik

R. 6. marca 1871 v Ljubljani (oče Božene), u. 18. nov. 1954 prav tam. Promoviral je na dunajski univerzi in bil 1896 - 1897 avskultant okrožnega sodišča v Novem mestu, kjer je sodeloval pri Sokolu in pevskem društvu. Bil je državnozbornski poslanec in ljubljanski župan (1935). - SBL III, str. 41.

Dr. Anton Ratajec (1873-1939); reproducirano iz Koledarja družbe sv. Mohorja, 1940

Marjan Ravbar

Akademik Edvard Ravnikar

RAVNIKAR EDVARD arhitekt in akademik

R. 4. dec. 1907 v Novem mestu, u. 23. avg. 1993 v Ljubljani. Šolal se je v Ljubljani (osnovna šola in realka), nato pa je študiral arhitekturo na Dunaju in v Ljubljani, kjer je bil Plečnikov učenec. Izpopolnjeval se je tudi v ateljeju Le Corbusiera v Parizu. Po vojni je bil profesor na tehniški fakulteti. Njegovo delo obsega področje arhitekture in urbanizma, likovne kulture, knjižne opreme in arhitekturno publicistiko. Med pomembnejšimi deli so: Kostnica padlih v 1. svetovni vojni na ljubljanskem pokopališču, Moderna galerija, Študentsko naselje, grobišči v Begunjah in na Rabu, Skupščina v Ljubljani, Moderna galerija v Beogradu itd. Zelo plodno je bilo Ravnikarjevo delo pri popularizaciji arhitekture v domačem in tujem tisku. Ravnikar je eden vidnejših slovenskih arhitektov po drugi vojni. Bil je član SAZU od 1970 in je imel naslov zaslužnega profesorja Univerze v Ljubljani. - SBL III, str. 44. Letopis SAZU 1969 20. knjiga, str. 85 - slika. Mladika XXX/1993 št. 7, str. 186 (datum smrti).

RAVNIKAR FRANC kipar

R. 1. apr. 1886 v Radečah, u. 8. apr. 1948 v Mariboru. Po meščanski šoli je obiskoval obrtno šolo v Ljubljani, nato akademijo upodabljajočih umetnosti na Dunaju. Kot strokovni učitelj risanja je poučeval do smrti na mariborski realni gimnaziji. Zaslužen je predvsem kot organizator likovnega življenja v Mariboru. Od del se je ohranilo le nekaj nagrobnih plastik in nekaj portretov. - SBL III, str. 45.

RAVNIKAR JERNEJ šolnik in glasbenik

R. 18. avg. 1856 na Vačah, u. 11. dec. 1920 v Krškem. Med drugim je učiteljeval v Krškem, Litiji in Mokronogu. S pedagoškimi članki je sodeloval v Popotniku in Učiteljskem tovarišu (tu je objavil prevod Didaktike Amosa Komenskega) ter za Glaserjevo Zgodovino slovenskega slovstva napisal poglavje Vzgojeslovje. V letih 1907-1913 je bil deželni poslanec. - SBL III, str. 45.

RAVNIKAR LUDVIK pravnik in politik

R. 21. avg. 1827 v Novi vasi pri Celju, u. 16. jan. 1901 v Ljubljani. Kot ljubljanski dijak (1839-1846) je mnogo občeval s pesnikom Prešernom, očetovim znancem. Kot pravnik je služboval tudi v Kočevju in Novem mestu (namestnik državnega pravdnika), kjer je bilo tedaj v službi še več Prešernovih znancev; odtod v Novem mestu razmeroma močna tradicija o Prešernu. Malo pred svojo smrtjo je Ravnikar objavil v Ljubljanskem zvonu kratek spomin na pesnika, ki pa vsebuje dragocene podatke o Prešernovi fiziognomiji in njegovi podobi v Wagnerjevi izdaji Poezije iz l. 1866. - SBL III, str. 46. Kidrič, Prešernov album, str. 276.

RAVNIKAR - POŽENČAN MATEVŽ pesnik in zbiralec ljudskega blaga

R. 1. avg. 1802 v Poženku na Gorenjskem, u. 14. febr. 1864 v Predosljah. Bogoslovje je končal v Ljubljani in služboval kot ekspozit na Gori pri Sodražici (1833 - 1838) in kot kaplan v Semiču. Pod vplivom prof. Metelka in Emila Korytky (je zbiral ljudsko blago. Njegove zapise so uporabili Vraz, Čelakovsky in Štrekelj (Alenčica Gregova sestra, Kralj Matjaž in Alenčica, Pegam in Lambergar). Prvi pri nas je zbiral tudi ljudsko prozo. V jezikovnem pogledu je bil pristaš Vrazove ilirščine. - SBL III, str. 48. Cerkevni šematizmi navajajo kot rojstni dan 31. avgust, Slovenska književnost (CZ 1982) pa celo 18. februar.

RAVNIKAR TONE zdravnik in organizator zdravstvene službe

R. 28. okt. 1901 v Ljubljani, u. 3. apr. 1971 prav tam. Medicino je študiral v Ljubljani, nadaljeval v Zagrebu in tam 1928 promoviral. Leta 1941 so ga Nemci pregnali v Srbijo, od koder se je vrnil v Vinico, postal jeseni 1943 član upravne komisije SNOS, član IOOF in NOV za okrožje Črnomelj - Novo mesto ter je na osvobojenem ozemlju organiziral zdravstveno službo. Po vojni je bil med drugim sekretar Sveta za zdravstvo LRS in honorarni predavatelj na Medicinski fakulteti. Napisal je več člankov o organizaciji zdravstvene službe. - SBL III, str. 52.

RAZDRIH FELIKS - STANE politični delavec

R. 18. maja 1901 na Vrhnikih pri Ložu. Kot lesni delavec je organiziral delavsko gibanje na Notranjskem. L. 1941 je postal član rajonskega odbora OF in RK KPS za Loško dolino, na zboru v Kočevju l. 1943 pa je bil izbran za člana SNOS. - SBL III, str. 52. Delavska enotnost 7. apr. 1983 št. 13, str. 3 - slika.

Jakob Savinšek: Spomenik NOB, Glava, 1959, kamen, Kvasica v Beli krajini; fototeka Moderne galerije Ljubljana

RAZPET MARTIN zdravnik

R. 3. nov. 1826 na Bledu, u. 26. apr. 1888 v Novem mestu. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, medicino študiral na Dunaju in promoviral 1858. Kot zdravnik v Postojni je imel opraviti z epidemijami škrlatinke, malarije in kolere. Baval se je tudi z veterinarstvom in v času goveje kuge 1865 ter 1874 ljudem mnogo pomagal. Od 1884 do smrti je živel v Novem mestu. - SBL III, str. 55

December 1994 - februar 1995

DECEMBER

LJUBLJANA, 1. decembra - V Narodni in univerzitetni knjižnici so predstavili faksimilirano izdajo mape ekslibrisov Božidarja Jakca.

NOVO MESTO, 1. decembra - Novomeški župan Franci Koncilija je podelil priznanje občine Novo mesto glasbenemu raziskovalcu Milku Bizjaku in predsedniku Zveze kulturnih organizacij občine Kamnik Antonu Ftičarju. Oba nagrajena imata največ zaslug za raziskovanje ustvarjalne dediščine slovenskega baročnega skladatelja Jakoba Frančiška Zupana (v tem letu je bila 260-letnica njegovega rojstva). Umetnik je sicer največ ustvarjal v Kamniku, vendar je največji del njegove zapuščine v arhivih novomeške kapiteljske cerkve in frančiškanskega samostana.

RIBNICA, 2. decembra - V Galeriji Miklove hiše so odprli razstavo del akademskega slikarja Rudolfa Kotnika iz Maribora. Avtorja in njegovega dela je predstavila umetnostna zgodovinarica in likovna kritičarka Meta Gaberšek Prosenec.

ŠENTJERNEJ, 2. decembra - V tukajšnji osnovni šoli so v začetku meseca s sodelovanjem Mladinske knjige - Trgovina iz Novega mesta pripravili že 14. Miklavžev knjižni sejem. Tega dne se je tukajšnjim učencem predstavil pesnik Tone Pavček.

Miklavžev knjižni sejem v šentjernejski osnovni šoli; foto: Milan Markelj

KAPELE, 3. decembra - Pred tukajšnjo osnovno šolo so odkrili spominsko obeležje sorojaku Andreju Žmavcu, znamenitemu pedagogu, prvemu slovenskemu enologu in pobudniku slovenskega zadružništva, ki je bil rojen pred 120 leti v Slogonskem, sedaj Vrhje pri Kapelah. Pri slovesnosti so sodelovali dramski igralec Polde Bibič, Pihalni orkester Kapele, pevski zbor in recitatorji domače osnovne šole ter moški pevski zbor iz Kapel. O pomenu Žmavčevega dela je govoril prof. dr. Jože Colnarič z agronomske fakultete v Mariboru, slavnostni govornik je bil minister za kmetijstvo dr. Jože Osterc.

4. decembra so bile v Sloveniji lokalne volitve za župane in člane občinskih svetov.

NOVO MESTO, 4. decembra - V restavraciji Breg so odprli pregledno razstavo likovnih del tržaškega slikarja in zdravnika Roberta Hlavatija.

NOVO MESTO, 6. decembra - V Dolenjskem muzeju so predstavili monografijo akademskega slikarja Branka Suhyja, kjer so predstavljena dela, ki jih je umetnik ustvaril od leta 1973 do letos. Osrednje besedilo je napisal direktor zagrebške Moderne galerije Igor Zidić, ki je knjigo tudi predstavil. Miklavžev knjižni sejem v šentjernejski osnovni šoli; foto: Milan Markelj

Predstavitev monografije akademskega slikarja in grafika Branka Suhyja (od desne: Branko Suhy, Igor Zidić, Bojan Božič); foto: Milan Markelj

LJUBLJANA, 7. decembra - Na decembrskem knjižnem sejmu v Cankarjevem domu je Dolenjska založba iz Novega mesta predstavila tri knjižne novosti: Kitajske zapiske Alenke Auersperger, roman Vladimirja Kavčiča Minevanje in dvojezično pesniško zbirko Ivica Jembriha Zemlja sme - Zemlja smo. Poleg predstavnikov Dolenjske založbe so bili na predstavitvah še avtorji del in ilustratorja Wang Huiqin (Kitajski zapiski) in Lucijan Reščič (Zemlja sme - Zemlja smo). Na predstavitev slednje knjige so z avtorjem Ivico Jembrihom in prevajalko Antonijo Baksa - Srnel prišli še hrvaški veleposlanik Miljenko Žagar in predstavniki hrvaške občine Čakovec.

Z območja širše Dolenjske so na knjižnem sejmu sodelovale tri založbe: poleg Dolenjske založbe še Mondena iz Grosupljega in Založništvo Koce iz Starega trga.

NOVO MESTO, 7. decembra - V okviru tradicionalnih prireditev V sredo ob osemnajstih je bil v Dolenjskem muzeju gost večera hrvaški književnik Hrvoje Hitrec. Ob tej priložnosti je bila predstavljena tudi njegova pravkar izšla knjiga Smogovci v vojni.

NOVO MESTO, 7. decembra - Tovarna zdravil Krka je že 24. podelila svoje nagrade. Dobilo jih je 29 študentov in 18 dijakov, v vseh letih doslej pa jih je prejelo 1420. Nagrade sta podelila generalni direktor mag. Miloš Kovačič in predsednik sveta Sklada Krkinih nagrad prof. dr. Miha Japelj. Slavnostni nagovor je imel predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti prof. dr. France Bernik.

V okviru Krkinih raziskovalnih dni je potekal mednarodni simpozij, ki se ga je udeležilo več uglednih znanstvenikov iz Avstrije, Italije, Madžarske, Hrvaške in Slovenije. Simpozij je odprl rektor ljubljanske Univerze prof. dr. Miha Tišler, ki je tudi predsednik znanstvenega odbora Krkinega mednarodnega simpozija.

ČRNOMELJ, 8. decembra - V Špeličevi hiši je bila otvoritev prednovoletne likovne razstave belokranjskih umetnikov, ki jo je pripravilo KUD Artoteka; slavnostni govornik je bil Jože Mrzljak.

NOVO MESTO, 8. decembra - V Dolenjskem muzeju so nastopili svetovno znani indijski glasbeniki iz družine Shrivastava, Reshma (sitar), Girish Chandra (tabla) in Asha (tampura), ki so zaigrali tri starodavne rage.

DECEMBER

NOVO MESTO, 8. decembra - Ob prednovoletnem srečanju s poslovnimi partnerji so v avli poslovne stavbe GIP Pionir odprli razstavo del slikarja in pesnika Ervina Matešiča iz Trbovelj.

NOVO MESTO, 8. decembra - V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili knjigo Bernarde Potočnik Hmeljnik, način življenja plemiške družine Wambolt von Umstadt med prvo in drugo svetovno vojno.

Na predstavitvi knjige Bernarde Potočnik o plemiški družini Wambolt von Umstadt je bil navzoč tudi potomec te družine, Philipp Wambolt (v sredini); foto: Milan Markelj

TREBNJE, 8. decembra - Na literarnem večeru v tukajšnji knjižnici so se predstavili pesniki mlade generacije iz Novega mesta in okolice, ki so izdali pesniško zbirko In P. veritas.

NOVO MESTO, 9. decembra - Dolenjska turistična zveza je skupaj s Turistično zvezo Slovenije pripravila regijski posvet o pripravah na zimsko turistično sezono. Podelili so tudi priznanja. Veliko zlato vrtnico je prejel Niko Veselič, najvišje priznanje, zlato plaketo za življenjsko delo, pa so podelili Alojzu Seriniju.

NOVO MESTO, 9. decembra - V mali dvorani Dolenjske galerije so odprli razstavo del akademskega slikarja Dušana Podgornika, nagrajenca 3. bienala slovenske grafike. Razstavo je odprl ravnatelj muzeja Zdenko Picelj, o umetniku in njegovem delu je govoril Bojan Božič.

Z otvoritve razstave v Dolenjski galeriji: avtor, akad. slikar Dušan Podgornik (v sredini), desno od njega: Bojan Božič, Zdenko Picelj; foto: Milan Markelj

KRONIKA
Rast 1-2 / 1995

NOVO MESTO, 9. decembra - V Galeriji Krka so odprli razstavo del 15. Krkinega srečanja slikarjev, ki je trajala od 16. do 22. oktobra v Novem mestu. Na ogled so bila dela Rada Jeriča iz Maribora, Bojana Klančarja in Tomaža Perka iz Cerknice, Jožice Medle iz Šentjerneja, Huiqin Wangove iz Ljubljane, Đorda Petrovića iz Hrvaške in Ismarja Mujezinovića iz Bosne in Hercegovine. O Krkinih slikarskih srečanjih je govoril predsednik KUD Krka Janez Bernik. Letošnje ustvarjalce je predstavil likovni kritik Janez Mesesnel.

Otvoritev razstave del s 15. Krkinega srečanja slikarjev; foto: Milan Markelj

DRAGATUŠ, 10. decembra - V Kulturnem domu je bilo srečanje belokranjskih tamburaških skupin, ki se ga je udeležilo okrog sto tamburašev.

KRŠKO, 10. decembra - Glasbena šola Krško in Skupnost slovenskih glasbenih šol sta priredili prvo revijo simfoničnih orkestrów slovenskih glasbenih šol. V Kulturnem domu so se predstavili orkestri iz Velenja, Vrhnike, Maribora, Novega mesta in Krškega.

NOVO MESTO, 10. decembra - V frančiškanski cerkvi je imel predpraznični koncert mešani pevski zbor Pomlad, ki ga vodi zborovodkinja Jožica Prus.

ŠENTJERNEJ, 10. decembra - V prostorih tukajšnje osnovne šole je imela praznični koncert Mestna pihalna godba Kamnik, ki jo vodi Franci Lipičnik. Prireditev, ki jo je organiziralo KUD Šentjernej, so poimenovali Kamniški večer.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 10. decembra - V Zdravilišču so odprli prodajno razstavo del Jožice Medle iz Šentjerneja.

NOVO MESTO, 12. in 13. decembra je Ljudsko gledališče iz Celja uprizorilo v Domu kulture enodejanko poljskega satirika Slawomira Mrożka Na odprtem morju.

NOVO MESTO, 14. decembra - V Domu kulture je bil koncert avstrijske pianistke Christine Witty.

NOVO MESTO, 15. decembra - Podjetje Vista 21 je v Bršljinu odprlo trgovino z galerijo. Ob otvoritvi prostorov je Bojan Radovič razstavil barvne fotografije Novega mesta iz adresarja, ki ga je založila ljubljanska založba Ars vivendi.

OTOČEC - Od 15. do 18. decembra je tu potekala 1. božična slikarska kolonija, ki sta jo na pobudo akademskega slikarja Janeza Kneza organizirala Galerija Otočec in Krkina družba Zdravilišča. K sodelovanju so povabili Nikolaja Beera, Hermana Gvardjančiča, Apolonia Zvesta, Jožeta Tisnikarja, Henrika Marchla, Janeza Miša Kneza, Huiqin Wangovo, Marjana Skumavca, Jožeta Marinča, Antona

TREBNJE, 15. decembra - Tukajšnja Zveza kulturnih organizacij je pripravila v Kulturnem domu predstavo Znameniti Slovenec, ki jo je uprizoril Tone Gogala.

LOŠKI POTOK - V prostorih Nove Ljubljanske banke na Hribu so odprli prodajno razstavo olj, plastik in grafik slikarja Vekoslava Reparja z Vrhnike.

NOVO MESTO, 16. decembra - V prostorih kapiteljske proštije je bila predstavitev dveh knjižnih novosti pisatelja Ivan Sivca, in sicer delo In večno bodo cvetele lipe, ki govori o duhovniku P.P. Glavarju, ter knjigo črtic iz življenja župnika Jakoba Aljaža Triglavski kralj. Predstavitve so se udeležili avtor Ivan Sivec, glavni urednik Družine dr. Janez Gril in dramski igralec Andrej Kurent, ki je prebral nekaj odlomkov. Program so glasbeno popestrili Kamniški koledniki s pevcema Janezom Majcenovičem in Rokom Lapom ter citrarjem Tomažem Plahutnikom.

NOVO MESTO, 16. decembra - V Dolenjski galeriji so odprli razstavo del zelo znanega slikarskega samouka Jožeta Tisnikarja. Tokrat je predstavil 50 slik in 16 risb. V kulturnem programu je nastopil Slovenjegraški oktet. Nagovor je imel ravnatelj muzeja Zdenko Picelj, o umetniku in njegovem delu je govoril dr. Milček Komelj, razstavo pa je odprl novomeški župan Franci Koncilija. Ob tej priložnosti je izšel katalog z besedilom dr. Milčka Komelja.

ČRNOMELJ - Osnovna šola Mirana Jarca in učiteljica likovne vzgoje Natalija Orlič je povabila k sodelovanju belokranjske slikarje. Mladen Vukšinič, Janja Jakša, Erika Omerzel, Robert Lozar in Jože Vrščaj so se povabilu odzvali in dela podarili šoli.

METLIKA, 17. decembra - V Kulturnem domu so člani tukajšnje folklorne skupine Ivan Navratil in okteta Vitis pripravili celovečerni program.

SLOVENSKA VAS, 18. decembra - V Galeriji Hamer so odprli razstavo del petnajstih slikarjev, kiparjev in grafikov iste generacije, ki se je šolala na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost, pod naslovom Generacija 1976.

18. decembra je bil v Sloveniji drugi krog volitev za župane. Na območju naše regije so bili izvoljeni: Novo mesto - Franci Koncilija, Šentjernej - Franc Hudoklin, Škocjan - Janez Povšič, Trebnje - Ciril Pungartnik, Črnomelj - Andrej Fabjan, Metlika - Branko Matkovič, Semič - Ivan Bukovec, Brežice - Jože Avšič, Krško - Danilo Siter, Sevnica - Jože Peternel, Kočevje - Janko Veber, Loški Potok - Janez Novak, Osilnica - Anton Kovač, Ribnica - Janez Rus, Grosuplje - Rudolf Rome, Ivančna Gorica - Jernej Lampret, Litija - Mirko Kaplja.

LJUBLJANA, 19. decembra - V Narodni galeriji so podelili enajst državnih nagrad za uspehe na področju šolstva. Med nagrajenci je bila tudi Alenka Knez iz Osnovne šole Mirna, ki se je uveljavila z izvirnimi metodami poučevanja.

ŠKOFJA LOKA - Med dobitniki Severjevih nagrad za najvišje igralske dosežke za lansko leto je tudi Drago Milinovič iz Ribnice.

BREŽICE, 20. decembra - Galerija Meke je odprla prodajno razstavo del akademskega slikarja Sava Sovreta, ki je ob tej priložnosti obiskal tudi učence tukajšnje osnovne šole. Umetnika je predstavil dr. Marko Juteršek. Po otvoritvi razstave je lastnica galerije organizirala še božično - novoletni koncert v cerkvi sv. Lovrenca, na katerem je z nekaj arijami nastopila prvakinja ljubljanske Opere Milena Morača.

NOVO MESTO, 20. decembra - V avli Agencije za plačilni promet so odprli razstavo akvarelov in gvašev kamniškega slikarja Dušana Lipovca. Otvoritev je popestril nastop Mladinskega kvarteta godal Rožmarin iz Ljubljane. O umetniku je govoril umetnostni zgodovinar in likovni kritik dr. Milček Komelj.

VIR PRI STIČNI, 20. december - Na tukajšnji turistični kmetiji Grofija so predstavili četrto lansko številko revije Slovenija, kjer so predstavljene dolenske občine Grosuplje, Trebnje in Novo mesto.

NOVO MESTO, 22. decembra - V prostorih Zavarovalnice Tilia je bila predstavitev izredne številke revije Rast, ki je v celoti posvečena umetnostnemu zgodovinarju Jožetu Gregoriču. Gradivo je zbrala umetnostna zgodovinarica Marinka Dražumerič iz novomeškega Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine, Lucijan Reščič pa je revijo oblikoval.

NOVO MESTO, 22. decembra - Na slavnostni seji občinske skupščine so podelili priznanja in nagrade občine Novo mesto za leto 1994. Častna občana sta postala prior kartuzije Pleterje Janez Hollenstein in kapiteljski prošt Jožef Lap. Trdinove nagrade pa so prejeli ravnatelj novomeške glasbene šole Zdravko Hribar, pisateljica in knjižničarka Marjeta Dajčman in arhitekt Marjan Lapajne.

NOVO MESTO, 22. decembra - V mali dvorani Doma kulture so odprli razstavo del akademske slikarke Hilde Dugonjič-Mijatovič, ki že dalj časa živi kot begunka v Novem mestu. Razstavo sta pripravila Dolenjski muzej in Zveza kulturnih organizacij Novo mesto.

NOVO MESTO, 22. decembra - V avli grmske osnovne šole so pripravili prireditev Grmsko srečanje, na katerem je upokojena učiteljica in pisateljica Ivanka Mestnik predstavila svojo knjigo Izlet na modri planet. Večer je dopolnila študentka solo petja na ljubljanski Akademiji za glasbo Irena Yebuah, ki je nastopila ob klavirski spremljavi prof. Vlada Mlinariča.

NOVO MESTO, 22. decembra - Pri Knjižnici Mirana Jarca je bila zadnja akcija inscenatorja Matjaža Bergerja v Novem mestu pod naslovom Daj mi tisto, česar nimaš.

TREBNJE, 22. decembra - V Kulturnem domu je Občinski pihalni orkester Trebnje, ki ga vodi dirigent Igor Teršar, izvedel tradicionalni novoletni koncert.

TREBNJE, 22. decembra - Mladi literarni ustvarjalci iz osnovnih šol v občini Trebnje, ki izdajajo literarno revijo Srečanja, so povabili na obisk pisatelja Vitana Mala.

METLIKA, 23. decembra - Ljudska knjižnica je pripravila Koroški večer. Predstavili so četrti zvezek skladb za harmoniko mojstra igranja na elektronsko harmoniko Silvestra Mihelčiča, avtor je predstavil priredbe desetih koroških ljudskih pesmi, Mojca Molan je prebrala nekaj pesmi koroških pesnikov, Toni Gašperič pa je v pogovoru z Mihelčičem orisal njegovo delo v tridesetih letih, odkar ravnateljuje v črnomaljski glasbeni šoli. Metliški župan Branko Matkovič se je ob tej priložnosti zahvalil za pionirsko delo na glasbenem področju v Beli krajini tako Mihelčiču kot Ivanu Jerini iz Metlike.

LOKA PRI ZIDANEM MOSTU - Mešani pevski zbor Primož Trubar iz Loke je imel dva božična koncerta, in sicer 25. decembra v župnijski cerkvi v Loki in naslednji dan v župnijski cerkvi v Radečah.

LJUBLJANA - Novomeški alpinist Vanja Furlan, ki se je lani izredno izkazal z vzponi v Himalaji, je bil proglašen za najboljšega slovenskega alpinista v letu 1994, njegova himalajska podviga pa za drugi in tretji največji vzpon slovenskih alpinistov v tujih gorah v letu 1994.

NOVO MESTO - Dolenjski športnik leta 1994 je postal kolesar novomeške Krke Gorazd Štangelj, za najuspešnejšo športnico regije pa je bila izbrana odbojkarica Jana Vernig.

LJUBLJANA - Državni zbor je na predlog predsednika Republike Slovenije izvolil v devetčlansko računsko sodišče Republike Slovenije dr. Janeza Gabrijelčiča iz Novega mesta.

ČRNOMELJ, 26. decembra - Tukajšnja Zveza kulturnih organizacij je pripravila v Kulturnem domu novoletni koncert. Nastopili so mešani pevski zbor Črnomelj, moška zbor Beti in Črnomelj ter Lovski zbor Bele krajine in črnomaljska godba na pihala.

KRŠKO, 26. decembra - Zveza kulturnih organizacij Krško je pripravila Praznični pozdrav dnevu samostojnosti. Po slavnostnem nagovoru krškega župana Danila Siterja so podelili občinska priznanja. Veliki znak občine tokrat niso podelili, pač pa štiri znake občine. Prejeli so jih prof. Janez Cegljar za vodenje Pihalnega orkestra Senovo in šolskih pevskih zborov, prof. Drago Gradišek za vodenje Pihalnega orkestra Videm in Glasbene šole Krško, Planinsko društvo Bohor s Senovega in Kostak Krško. Tri priznanja občine so podelili ribiški družini in jamarskemu društvu iz Kostanjevice ter Francu Lekšetju iz Velikega Trna.

V kulturnem programu so nastopili moški pevski zbor Svoboda in ženski oktet iz Brestanice ter literarna skupina in učenci Glasbene šole iz Krškega.

METLIKA, 26. decembra - Ženski pevski zbor folklorne skupine Ivan Navratil in oktet Vitis iz Metlike sta pripravila v župnijski cerkvi sv. Nikolaja božični koncert; dirigentka je bila Mateja Jakša.

NOVO MESTO, 26. decembra - V počastitev dneva samostojnosti so v gostišču Na Bregu odprli razstavo novejših del novomeškega slikarja Jožeta Kotarja. Slavnostni nagovor je imel minister za lokalno samoupravo Boštjan Kovačič, o umetniku in njegovem delu pa je govoril umetnostni zgodovinar Jožef Matijević. Za popestritev so poskrbeli mladi glasbeniki iz novomeških skupin Mercedes Band in Last Californians, violinistka Jelena Ždrale ter Josep D'erbezoa s svojo skupino.

Na otvoritvi razstave del slikarja Jožeta Kotarja (desno) je program povezoval Rudi Škof (v sredini); foto: Milan Markelj

ČRNOMELJ, 28. decembra - Prof. Milko Bizjak je imel v župnijski cerkvi orgelski koncert.

KRŠKO, 28. decembra - V Kulturnem domu se je na celovečernem koncertu predstavil Slovenski oktet pod vodstvom Antona Nanuta.

Naslednji dan so pripravili za Krčane prireditve Kulturni pozdrav novemu letu. Nastopili so: ansambel Tonija Sotoška, Big Band Krško, folklorna skupina Svoboda iz Senovega, pevc Marjetka Podgoršek in Bojan Kaplan, mešani pevski zbor Viktor Parma iz Krškega, Plesna šola Krško in Pihalni orkester Videm.

DRUŽINSKA VAS - V penzionu Domen so odprli prodajno razstavo risb in skic znanega slovenskega impresionista Mateja Sternena.

NOVO MESTO - V tem mesecu je Dolenjska založba izdala naslednje knjige: Kitajski zapiski Alenke Auersperger, ilustratorka Wang Huiqin; pesniško zbirko

DECEMBER

v slovenščini in kajkavščini Zemlja sme - Zemlja smo hrvaškega pesnika Ivice Jembriha, prevod Antonija Baksa-Srnel, ilustrator Lucijan Reščič; roman Minevanje Vladimirja Kavčiča, ki je knjiga v dveh delih: prvi (Ne vračaj se sam) je bila objavljen že 1957. leta in drugi del (Umiranje zla) s spremnimi študijami Tarasa Kermaunerja. Omenjene tri knjige so izšle v literarni zbirki Utva. V literarni zbirki Siga pa je izšla pesniška zbirka Sence skritih prikazni Romane Novak, ilustrator Marjan Lipičar.

JANUAR

KOČEVJE, 7. januarja - V Šeškovem domu so izvedli koncert flavtisti Cveto Kobel, violinist Volodja Balžalorsky in kitarist Igor Saje.

PLETERJE, 10. januarja - Generalni sekretar Rdečega križa Slovenije Mirko Jelenič je skupaj s predstavniki območne organizacije RK za Dolenjsko izročil prijoru pleterske kartuzije Janezu Hollensteinu zlati znak organizacije za podporo in pomoč pri izvajanju humanitarnega poslanstva.

BREŽICE, 12. januarja - Društvo likovnikov Brežice je v počastitev 30-letnice svojega delovanja skupaj s Posavskim muzejem pripravilo razstavo likovnih del več kot dvajsetih avtorjev, večinoma članov društva. Slavnostni govornik je bil predsednik Združenja likovnih skupin Slovenije Matjaž Mauer. V kulturnem programu so nastopili učenci Glasbene šole Brežice in oktet Orlica.

OTOČEC, 13. januarja - V Galeriji Otočec so odprli razstavo slikarskih del, ki so nastala na božično-novoletni slikarski koloniji v tem kraju.

NOVO MESTO, 13. januarja - V Dolenjskem muzeju so odprli razstavo Slovenski kozolec. Razstavo je posredovalo podjetje Agens iz Žirovnice v okviru širšega projekta promocije Slovenije Poti kulturne dediščine. Avtor risb in maket je arhitekt Boran Hrelja. Na otvoritvi so govorili ravnatelj Dolenjskega muzeja Zdenko Picelj, direktor podjetja Agens Slavko Mežek, ki je predstavil projekt Poti kulturne dediščine, in etnolog dr. Tone Ceve, ki je opozoril na pomen takih razstav za poznavanje in ohranjanje naše kulturne dediščine.

Otvoritev razstave o slovenskih kozolcih; foto: Milan Markelj

DOLENJSKE TOPLICE, 14. januarja - zdravilišče je skupaj z župnijskim uradom pripravilo v župnijski cerkvi koncert Ljubljanskih madrigalistov.

NOVO MESTO - 16. in 17. januarja je v Domu kulture gostovalo SNG Celje s satirično grotesko Slawomira Mrożka Na odprtem morju.

LJUBLJANA, 17. januarja - V Jožefovi galeriji je bila odprt razstava del slikarske kolonije Slikarji otrokom, katere organizator je bila črnomaljska osnovna

JANUAR

šola Mirana Jarca. Na ogled so bila likovna dela, ki so jih omenjeni šoli poklonili belokranjski umetniki: Janja Jakša, Erika Omerzel, Mladen Vukšinič, Robert Lozar in Jože Vrščaj.

NOVO MESTO, 18. januarja - Hrvaško kulturno združenje Novo mesto je v okviru kulturnih večerov V sredo ob osemnajstih pripravilo v Dolenjskem muzeju razstavo slik in grafik enega vodilnih sodobnih hrvaških umetnikov Daliborja Jelavića. Umetnikova dela je predstavil višji kustos Jožef Matijevič.

GABERJE - Ivo Kuljaj, novinar in urednik pri Delavski enotnosti, je predstavil svojo knjigo Banda na prostosti, v kateri je predstavil 120 predvsem političnih osebnosti. Knjiga je izšla pri založbi Magnolija.

NOVO MESTO, 20. januarja - V Dolenjskem muzeju so odprli pregledno razstavo enega največjih slovenskih kiparjev, Jakoba Savinška. Razstavo je v Ljubljani lansko jesen pripravila Moderna galerija. Avtorica razstave Sonja Klemenc je predstavila umetnika, razstavo pa je odprl novomeški župan Franci Koncilija.

Igralec Pavle Ravnohrib je prebral nekaj doslej še neobjavljenih Savinškovih pesmi. Pesmi kiparjeve življenjske sopotnice Mile Kačičeve pa sta prebrali Judita Zidar in avtorica (na sliki). Recitacije je z igranjem na kitaro spremljal Dušan Pavlenič.

Z otvoritve velike pregledne razstave del Jakoba Savinška v Dolenjskem muzeju; foto: Milan Markelj

SEVNICA, 21. januarja - Tukajšnja Zveza kulturnih organizacij je v Kulturnem domu GD Sevnica pripravila tradicionalno revijo pihalnih orkestrów Posavja. Nastopili so: Delavska godba na pihala pri GD Sevnica, pihalni orkester radeških papirničarjev, Pihalni orkester Kapele, Gasilska godba Loče, Pihalni orkester Senovo in Pihalni orkester Videm.

DOLENJSKE TOPLICE, 22. januarja - Učiteljice slovenskega jezika in kulture iz Argentine in Avstralije so bile na nekaterih dolenskih šolah na enotedenskem seminarju, ki ga je organiziral Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.

LOŠKI POTOK, 23. januarja - Župan občine Loški Potok Janez Novak je na seji občinskega sveta prejel dragoceno darilo ameriškega astronava dr. Ronalda Šega, potoškega rojaka, in sicer sliko, na kateri so posnetki izstrelitve, posadke, emblemi, slika Slovenije iz vesolja in ameriška zastava, ki je bila z odpravo v vesolje. Astronavt Šega je poslal to darilo takoj, ko je izvedel, da je Loški Potok postal občina.

JANUAR OTOČEC, 24. januarja - Tu se je pričela večerna šola podjetništva, prva v Sloveniji, ki jo izvaja Gea College.

NOVO MESTO, 25. januarja - Dolenjski oktet je v Domu kulture pripravil jubilejni koncert ob 25-letnici svojega delovanja. Oktet, ki ga ves čas vodi Peter Cigler, je nastopil več kot sedemstokrat. Ob tej priložnosti so nekateri pevci prejeli zlata Gallusova odličja Zveze kulturnih organizacij Slovenije.

NOVO MESTO, 26. januarja - V jedilnici Splošne bolnišnice so pripravili razstavo akvarelov Đorda Petrovića iz Karlovca. Umetnikova dela je predstavil višji kustos Dolenjske galerije Jožef Matijević. Ob tej priložnosti je slikar poklonil sliko bolnišnici za stalno razstavo in prodajo ter dal s tem pobudo za tak korak še drugim umetnikom, ki bi tako prispevali k hitrejši izgradnji porodnišnice.

NOVO MESTO - 30. in 31. januarja je Prešernovo gledališče iz Kranja uprizorilo v Domu kulture dramo Frederica Garcie Lorce Dom Bernarde Albe.

NOVO MESTO - V tem mesecu je Dolenjska založba izdala v Seidlovi zbirki dve knjigi, in sicer Pij, kume moj dragi! s podnaslovom Vinogradništvo in vinogradniki v Beli krajini avtorja Andreja Dularja in delo Jožeta Prinčiča Nacionalizacija na ozemlju LR Slovenije (1945-1963).

FEBRUAR

NOVO MESTO, 1. februarja - V okviru prireditev V sredo ob osemnajstih, ki jih organizira Hrvaško kulturno združenje, je v prostorih Dolenjskega muzeja predaval Slavko Goldstein, predstavnik židovske skupnosti v Zagrebu, o ustanovitvi izraelske države.

NOVO MESTO, 3. februarja - V Osnovni šoli Bršljin je bila predstavitev novega romana mladega novomeškega pisatelja Damijana Šinigoja Neizstreljeni naboj za Slovenijo. Knjiga je izšla pri založbi Slon in Amalietti.

NOVO MESTO, 3. februarja - V Izobraževalnem centru v hotelu Metropol so dijaki srednjih šol predstavili svoje naloge, ki so jih opravili v okviru projekta Mladi podjetnik v Krki leta 1994.

SEVNICA, 3. februarja - V tukajšnji knjižnici so odprli razstavo del akademske slikarke Marije Prelog.

SLOVENSKA VAS PRI MOKRICAH, 3. februarja - V Galeriji Hamer so odprli razstavo slik Tomaža Gostinčarja, ki je bila posvečena spomину na pokojnega slikarja. O umetniku je govoril Peter Špiler, njegov mecen. Ob tej priložnosti so v galeriji prvič predstavili knjigo mag. Pavleta Čelika Na južni strani.

BREŽICE, 4. februarja - Skupina občanov pod vodstvom Anite Pegam je ustanovila Forum ustvarjalcev kulture.

METLIKA, 4. februarja - Ob slovenskem kulturnem prazniku je priredila Ljudska knjižnica v Kulturnem domu večer glasbe in Prešernove poezije, ki so ga pripravili učenci tukajšnje glasbene šole in osnovne šole.

6. februarja so v Ljudski knjižnici postavili razstavo novejše otroške in mladinske literature.

NOVO MESTO, 4. februarja - Spomin na pesnika Franceta Prešerna so počastili pevci mešanega pevskega zbora Krke pod vodstvom Sonje Čibej z nastopom v grmski osnovni šoli. Gostja večera je bila pevka izvornih ljudskih pesmi Ljuba Jenče iz Cerknice.

SEVNICA, 4. februarja - Tukajšnja Zveza kulturnih organizacij je priredila v počastitev slovenskega kulturnega praznika umetniški večer. V Kulturni dvorani GD Sevnica se je predstavil gledališki igralec Zvone Hribar z dramatisacijo Cankarjevih pisem Ani. V uvodnem delu so nastopili trije mladi sevniški glasbeniki, in sicer Valerija Vovk, Katja Krnc in Dejan Brečko.

FEBRUAR KRONOVO, 6. februarja - V prostorih gostilne Prešeren je Travica Maleš-Grešak predstavila razstavo ciklusa Sonetni venec, delo svojega očeta, slikarja Mihe Maleša. O umetniku in njegovem delu je govorila Marlena Premšak iz Celja.

Ob tej priložnosti je slikarjeva hčerka podarila Rudiju Škofu, predsedniku odbora za obnovo spomenika Julije Primic na šmihelskem pokopališču, grafiko Neuslišane Prešernove ljubezni.

Razstavo sta organizirala zakonca Račević.

NOVO MESTO - Knjižnica Mirana Jarca je v počastitev slovenskega kulturnega praznika pripravila več prireditev.

V avli knjižnice je bila na ogled razstava arhitekta Jožeta Plečnika iz opusa Dunajske risbe. V avli Dolenjske banke so postavili razstavo del pesnika, pisatelja, muzealca in publicista prof. Jožeta Dularja.

6. februarja je v prostorih knjižnice bibliotekarka Jadranka Zupančič vodila razgovor s pisateljico Marjeto Dajčman, lanskoletno Trdinovo nagrajenko.

7. februarja je bil v veliki čitalnici pogovor s prof. Jožetom Dularjem, ki je v tem mesecu praznoval 80 - letnico. Pogovor je vodil Ivan Zoran.

9. februarja je na oddelku za mladino nastopila Mateja Koležnik.

10. februarja je bila v veliki čitalnici predstavitev pisateljice Ivanke Mestnik. Pogovor z njo je vodila Jadranka Zupančič, odlomke je brala Staša Vovk. Na predstavitvi sta sodelovala tudi ilustratorja njenih del Alenka Vuk in Jože Kumer. Večer je popestril Adnan Bešo z igranjem na kitaro.

KOČEVJE - Kulturni center Kočevje je v počastitev kulturnega praznika pripravil več prireditev.

7. februarja je bil koncert tamburaškega orkestra Bisernica iz Rateč na Gorenjskem, sodelovali so tudi Prifarski muzikanti.

8. februarja so predstavili prozo o Prešernu in njegove pesmi. Nastopili so še moški pevski zbor iz Kočevja, pevska skupina Društva upokojencev Kočevje, Glasbena šola Kočevje; recitirali so pesmi domačega pesnika Franceta Lovšina; nastopila sta še Matevž Novak (klarinet) in Erik Suler (klavir).

9. februarja je bil koncert arij, na katerem sta nastopila pevca mariborske Opere Zorica Fatur-Fingušt in Emil Baronik ob klavirski spremljavi Roberta Mrazcka.

10. februarja so v Likovnem salonu odprli razstavo del, ki so jih lani ustvarjali v Kočevskem Rogu France Slana, Maksim Sedej ml., Martin Avsenik in Janez Črnač.

ŽUŽEMBERK, 7. februarja - V avli osnovne šole je bila predstavitev knjige Ivanke Mestnik V dedovi grapi. Poleg avtorice, rojakinje iz Drašče vasi, so obiskovalci lahko spoznali ilustratorja Jožeta Kumra. V kulturnem programu so nastopili pevci in recitatorji osnovne šole ter gojenci glasbene šole Trubadur.

S predstavite knjige V dedovi grapi; na fotografiji avtorica Ivanka Mestnik (desno), ilustrator Jože Kotar (levo); foto: Milan Markelj

FEBRUAR KRŠKO - Na večer pred kulturnim praznikom je minilo trideset let, odkar so odprli Valvasorjevo knjižnico.

NOVO MESTO, 7. februarja - V avli poslovne stavbe Tovarne zdravil krka so v počastitev slovenskega kulturnega praznika odprli razstavo del akademskega slikarja Štefana Galiča. O umetniku je govoril Franc Obal, direktor Galerije Murska Sobota. Štefan Galič je prejemnik prvega grand prixa Otočec 1989.

TREBNJE, 7. februarja - V počastitev slovenskega kulturnega praznika je bil v Kulturnem domu koncert, na katerem so nastopili Občinski pihalni orkester Trebnje, oktet Lipa, recitatorka Romana Šalehar in dramaturginja Tatjana Zidar.

V knjižnici Pavla Golie je bila predstavitev knjige Zvestoba avtorja Staneta Potočarja, narodnega heroja, generalpolkovnika v pokoju in častnega občana občine Trebnje.

ČRNOMELJ, 8. februarja - V počastitev slovenskega kulturnega praznika je bil v Kulturnem domu slavnostni koncert Komornega orkestra Slovenske filharmonije pod umetniškim vodstvom Andreja Petrača in Milana Kolbla. Koncert je organizirala Glasbena mladina Bele krajine pri Glasbeni šoli Črnomelj v sodelovanju s Slovensko filharmonijo.

KRŠKO, 8. februarja - V Kulturnem domu je bila osrednja občinska proslava ob slovenskem kulturnem prazniku in je bila v znamenju ljubiteljske dejavnosti Brestanice. S svojim diplomskim delom se je obiskovalcem predstavila mlada akademska slikarka Mateja Kavčič iz Brestanice. Na prireditvi je Zveza kulturnih organizacij Krško podelila Prešernove plakete zaslužnim kulturnim delavcem v občini.

METLIKA - Ob letošnjem kulturnem prazniku je Belokranjski muzej izdal prvo razglednico iz serije Muzejski predmeti, v kateri bo predstavil predmete iz svojih zbirk. Na prvi razglednici je fotografija dveh svetilk iz 19. stoletja.

NOVO MESTO, 8. februarja - Na kulturni praznik sta bili dve prireditvi.

Zveza kulturnih organizacij je pripravila osrednjo slovesnost v športni dvorani Marof, kjer se je s samostojnim koncertom predstavil novomeški simfonični orkester pod vodstvom Zdravka Hribarja. Ob tej priložnosti so podelili odličja ZKO za leto 1994, in sicer Ani Mariji Kozlevčar iz Prečne za dolgoletno delo v Kulturnem društvu Prečna in Antonu Čehu, dirigentu Pihalnega orkestra Novo mesto za 20-letno vodenje tega orkestra.

V frančiškanskem samostanu so odprli razstavo del p. Mirka Pihlerja. Vsestranski ustvarjalec je pred tem med mašo spregovoril o strpnosti kot kulturi, nato prebral nekaj pesmi iz svoje prve pesniške zbirke Večerni spomini. O avtorju je govorila Marija Žveglič. Kulturni večer sta obogatila oktet Adoramus in Komorni pevski zbor.

OTOČEC - V počastitev kulturnega praznika je Galerija Otočec priredila slikarsko kolonijo TL.95, ki je trajala do 12. februarja. Udeležili so se je slikarji Janez Knez, Nikolaj Beer in Marjan Skumavc ter kipar Mišo Knez.

ZAGREB - Mešani pevski zbor Viva iz Brežic je z recitatorji iz brežiške gimnazije gostoval v Slovenskem domu v Zagrebu ob slovenskem kulturnem prazniku. Nastop je organizirala Zveza kulturnih organizacij Brežice.

BREŽICE, 9. februarja - Tukajšnja Zveza kulturnih organizacij in Posavski muzej sta ob kulturnem prazniku pripravila osrednjo proslavo v avditoriju muzeja. Slavnostni govornik je bil župan Jože Avšič. Ob tej priložnosti so podelili priznanja ZKO za leto 1994 in Gallusovo listino ter odprli razstavo umetniških fotografij Hrvoja Oršaniča. Program je s koncertom svojih pesmi popestril Vlado Kreslin.

TREBNJE, 10. februarja - Ob 35-letnici svojega delovanja je Delavska univerza Trebnje pripravila v Kulturnem domu predstavo Pavla Lužana Živelo življenje Luke De v izvedbi dramskega igralca Poldeta Bibiča.

FEBRUAR KRŠKO, 11. februarja - Tu je gostovalo Prešernovo gledališče iz Kranja z veseloigro Kadar mačke ni doma.

NOVO MESTO, 11. februarja - V frančiškanski cerkvi sta nastopila mešana pevska zbor Revoz, ki ga vodi Cvetka Hribar, in Pomlad pod vodstvom Jožice Prus.

ŠENTJERNEJ, 11. februarja - V prostorih Dolenjske banke so odprli razstavo del slikarke Jožice Medle.

Besedilo o ustvarjalki je napisal višji kustos Jožef Matijević, prebral pa Milan Pavlič. V kulturnem delu so se predstavili učenci osnovne šole kot mladi glasbeniki, literati in igralci. Slednji so zaigrali odlomek iz Linhartove Županove Micke. Predstavila sta se tudi domačina pesnika Gustelj Cvelbar in Jože Grgovič.

MIRNA PEČ, 12. februarja - Domača dramska skupina je pripravila igro Cvetka Golarja Vdova Rošlinka v režiji Jožefa Matijevića. To nedeljo so se predstavili pred domačim občinstvom, nato pa so nastopili še po drugih krajih na Dolenjskem.

BREŽICE, 14. februarja - V Galeriji Meke so odprli prodajno razstavo likovnega pedagoga Vlada Cedilnika, ki je do upokojitve poučeval na tukajšnji osnovni šoli.

NOVO MESTO, 14. februarja - V Domu kulture je gostovala Drama Slovenskega narodnega gledališča iz Ljubljane s predstavo Geoga Taborija Weisman in Rdeče lice, ki je bilo proglašeno za najboljšo nemško dramo leta 1990.

NOVO MESTO - V razstavišču Agencije za plačilni promet je razstavljal svoja dela ljubiteljski slikar Kostja Virant - Stražan.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 14. februarja - V tukajšnjem zdravilišču so odprli prodajno razstavo del akademske slikarke Mire Uršič - Šparovec.

NOVO MESTO, 15. februarja - V prostorih Dolenjskega muzeja so odprli razstavo sedmih mladih hrvaških likovnih ustvarjalcev. Razstava je bila v sklopu prireditve V sredo ob osemnajstih, ki jih pripravlja Hrvaško kulturno združenje. Razstavljajoče umetnike, Ano Marijo Botteri Peruzović, Darka Jakića, Ivico Malčića, Sašo Martinovića Kunovića, Miroslava Nemetha, Hrvoja Marka Peruzovića in Vlasto Zelenko, je predstavil višji kustos Dolenjskega muzeja Jožef Matijević.

LJUBLJANA, 15. februarja - Z otvoritvijo razstave Varstvo narave na Slovenskem se je uradno začelo evropsko leto varstva narave tudi v Sloveniji. V Muzeju novejšje zgodovine sta jo pripravila Prirodoslovni muzej Slovenije in Slovenski organizacijski komite za evropsko leto varstva narave.

Na slovesnosti so podelili priznanja Prirodoslovnega društva Slovenije za dosežke na področju varstva narave. Priznanje prof. Ferdinanda Seidla je prejel Oddelek za varstvo narave Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto.

BREŽICE, 16. februarja - Tukajšnja knjižnica je pripravila predstavitev romana Barboletta pisateljice Marinke Fritz-Kunc. Pogovor z avtorico je vodila Gordana Rostohar.

CELOVEC, 16. februarja - Pevski zbori iz Brestanice so gostovali na avstrijskem Koroškem, in sicer otroški in mladinski pevski zbor pod vodstvom Stanke Macur v Celovcu, moški zbor in ženski oktet pa v Bilčovsu.

ČRNOMELJ - V Špeličevi hiši je direktor Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto Danilo Breščak odprl razstavo arheoloških izkopanin, ki so jih našli v cerkvi Sv. Duha. Po razstavi je obiskovalce popeljal dr. Phil Mason, ki je vodil arheološka raziskovanja.

BREŽICE - V tukajšnji knjižnici je pisateljica Marinka Fritz-Kunc predstavila svoj najnovejši roman Barbolletta.

FEBRUAR NOVO MESTO, 17. februarja - V Dolenjski galeriji so pripravili razstavo o delu ilustratorja Mikija Mustra.

Na otvoritveni slovesnosti, ki se je udeležil tudi avtor, sta o njegovem delu govorila ravnatelj Dolenjskega muzeja Zdenko Picelj in Rado Kostrevc.

Dolenjski muzej je s to razstavo, ki je bila prva od petih letošnjih v muzeju pripravljenih, počastil Mustrovo 70-letnico.

Miki Muster med mladimi na likovni delavnici v Dolenjskem muzeju; foto: Milan Markelj

NOVO MESTO - Novomeški župan Franci Koncilija je sprejel častnega konzula Republike Slovenije v Clevelandu, prof. Karla Bonutija.

NOVO MESTO - Lani je novomeški Revoz izdelal 74.000 avtomobilov renault 5 in clio, od tega več kot 65.000 za izvoz, kar je skoraj 27 odstotkov več kot v letu 1993.

NOVO MESTO, 17. februarja - V preurejene prostore v nekdanjem Domu JLA, sedaj Kulturni center Janeza Trdine, se je preselila novomeška enota Republiškega zavoda za šolstvo in šport. Na slovesnosti, ki so se je med drugimi udeležili državna sekretarka v ministrstvu za šolstvo in šport mag. Tea Valenčič, direktor Republiškega zavoda Ivan Lovrenčič ter župana novomeške in krške občine, Franci Koncilija in Danilo Siter, je orisal delo in poslanstvo Zavoda njen vodja, prof. Jože Škufca.

PIŠECE, 17. februarja - Učenci in učitelji tukajšnje osnovne šole so pripravili že 4. zimski glasbeni festival. Nastopili so pevci iz nižjih in višjih razredov ter otroški zbor, ki jih je pripravila učiteljica glasbe Melita Cerjak, za glasbeno spremljavo pa je poskrbel Vilko Urek.

MTLIKA, 20. februarja - Belokranjski muzej iz Metlike, Belokranjsko muzejsko društvo ter metliška, črnomaljska in semiška občina so pripravili slovesnost ob 80-letnici prof. Jožeta Dularja, pisatelja, pesnika, publicista in muzealca. O življenjski poti in umetniškem delu slavljenca, ki se je rodil 24. februarja 1915 v Vavti vasi, je govoril prof. Janez Mušič. Na slovesnosti v Kulturnem domu, ki jo je vodil Toni Gašperič, je nastopil mojster na elektronski harmoniki Silvester Mihelčič, spomine na slavljenca sta obujala pesnica Alenka Mežnaršič in Matjaž Rus.

Ob jubileju Jožeta Dularja je Belokranjski muzej iz Metlike, katerega ustanovitelj in dolgoletni ravnatelj je bil Dular, izdal njegovo razpravo Svetila v Beli krajini, ki je bila leta 1977 objavljena v zborniku Traditiones. Izid knjižice, ki je izšla kot druga knjiga v zbirki Belokranjska dediščina, so omogočili poleg Belokranjskega muzeja še Belokranjsko muzejsko društvo ter vse tri belokranjske občine.

FEBRUAR NOVO MESTO, 20. februarja - V Domu kulture so šentjernejski kulturniki pripravili Novomeščanom kulturni večer, na katerem so nastopili: pevski zbor Vlaste Tavčar in Ajda, Šentjernejski oktet, recitatorka in plesna skupina osnovne šole, citrar Darko Duh in pihalni orkester.

NOVO MESTO, 22. februarja - V Krkinem Izobraževalnem centru so predstavili knjigo Zvestoba upokojenega generala Staneta Potočarja, rojaka iz Mirne Peči. Knjiga je napisana kot pogovor med Potočarjem in zgodovinarjem Martinom Ivaničem. Delo je predstavil general Lado Kocjan. O Potočarju in njegovi knjigi je govoril tudi Franc Črnugelj, predsednik Društva piscev zgodovine NOB Slovenije.

NOVO MESTO, 23. februarja - V veliki čitalnici Knjižnice Mirana Jarca so predstavili pesniško zbirko Ambra Tomaža Šalamuna. Pogovor z avtorjem je vodil Matevž Kos.

TREBNJE, 23. februarja - V Knjižnici Pavla Golie so predstavili knjigo Grajski objekti na območju občine Trebnje. Avtor je Ivan Jaklič, spremno besedo je napisal dr. Marko Marin, oblikoval in opremil jo je Lucijan Reščič, izdala občina Trebnje, založil pa Studio 5 Marko Kapus.

VELIKE LAŠČE, 23. februarja - V gostilni Pri Kuklju so predstavili Kuharsko knjigo dr. Borisa Kuharja.

24. februarja je praznoval svojo 80-letnico pesnik, pisatelj, muzealec in publicist prof. Jože Dular, ki se je rodil na ta dan leta 1915 v Vavti vasi.

OTOČEC, 24. februarja - V prostorih Galerije Otočec se je pričela slikarsko - kiparska kolonija. Tema kolonije, ki je trajala mesec dni, njen mecen so bile Dolenjske pekarnice, je bil kruh. Likovna dela so ustvarjali: Janez in Mišo Knez, Nikolaj Beer, Marjan Skumavec, Jože Tisnikar, Rudi Stopar in Milan Razboršek.

ŠENTJANŽ, 25. februarja - Tukajšnja dramska skupina Prosvetnega društva je uprizorila dramo Frana Ksaverja Meška Pri Hrastovih, ki jo je režirala Anica Groznik.

LJUBLJANA - V 95. letu starosti je umrl prof. dr. filozofije in medicine Hubert Pehani, redni profesor in dolgoletni predstojnik Biološkega inštituta Medicinske fakultete, po rodu iz Žužemberka.

GROSUPLJE - Izšla je deseta številka literarne revije Res, ki izhaja pri založbi Mondena, izdaja jo Literarni klub Grosuplje, njena urednika pa sta Ivo Ferbežar in Jurij Hudolin.

VELIKE LAŠČE - Tukajšnja osnovna šola Primoža Trubarja je prejela državno nagrado za najbolje urejeno šolo v Sloveniji; njen ravnatelj je Edi Zgonc.

NOVO MESTO - V tem mesecu je Dolenjska založba izdala naslednje knjige: V dedovi grapi (avtorica Ivanka Mestnik, ilustrator Jože Kumer, zbirka Siga), Univerzalni homo habilis (avtor Mitja Bukovec, zbirka Siga), Jalova setev (avtor Jože Sevljak, zbirka Utva), Prošel je pisani vuzem (avtor Jože Dular, Seidlova zbirka).

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Jože AMBROŽIČ (8. marec 1884, Žabja vas pri Novem mestu - 24. oktobra 1923, Cononsburg, ZDA), izseljenski pisatelj

Karel BAČER, prof. slovenskega jezika, v pokoju, Novo mesto

France BERNIK, dr. literarnih znanosti, akademik, predsednik SAZU, Ljubljana

Marjan BREZOVAR, dramaturg, v pokoju, Ljubljana

Marta FILLI, knjižničarka, v pokoju, Tolmin

Lidija GAČNIK-GOMBAČ, prof. slovenskega in ruskega jezika, tehnična prevajalka v Metalni Maribor, Maribor

Jože GALE, režiser in igralec, redni profesor na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo, upokojen, Ljubljana

Ivan GODEC, organizator dela, Skupščina Republike Slovenije, Litija

Ivan GREGORČIČ, prof. slovenskega jezika, Osnovna šola Mirna, Trebnje

Andrej HUDOKLIN, dipl. biolog, samostojni konservator, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Dolenjske Toplice

Martin KADIVEC, prof. slovenskega jezika, Osnovna šola Šenčur, Kranj

Sonja KLEMENC, dipl. umetnostna zgodovinarica, raziskovalka Filozofske fakultete v Moderni galeriji v Ljubljani, Kamnik

Miloš KOVAČIČ, mag. farmacije, generalni direktor Krke, tovarne zdravil Novo mesto, Novo mesto

Borut KRIŽ, dipl. arheolog in zgodovinar, kustos v Dolenjskem muzeju Novo mesto, Novo mesto

Milan MARKELJ, novinar-urednik, Dolenjski list Novo mesto, Novo mesto

Jure MURN, tržni inšpektor, Tržni inšpektorat Republike Slovenije, Enota Novo mesto, Črmošnjice

Bogdan OSOLNIK, publicist, upokojeni sodnik Ustavnega sodišča Slovenije, Ljubljana

Marjan OSOLNIK, diplomatska šola, upokojen, Ljubljana

Tone PAVČEK, pesnik, prevajalec, urednik, Ljubljana

Robert PESKAR, dipl. umetnostni zgodovinar, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, Ljubljana

Vilma PIRKOVIČ, dipl. inž. agronomije, upokojena, Ljubljana

Mojca RAMŠAK, etnologinja, mlada raziskovalka na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana

Franci ŠALI, prof. sociologije, vodja Dolenjske založbe pri Tiskarni Novo mesto, Vavta vas

Ivan ŠKOFLJANEC, komercialist, upokojen, Ljubljana

Jože ŠKUFGA, prof. slovenskega jezika, predstojnik Zavoda Republike Slovenije za šolstvo in šport - enota Novo mesto, Novo mesto

Peter ŠTEFANČIČ, lektor in tajnik v Dolenjski založbi pri Tiskarni Novo mesto, Novo mesto

Marjanca ŽVAR, študentka, Brestanica

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**

Letnik VI., leto 1995, št 1 - 2(31 -32)

ISSN 0353 -6750 UDK 050 (497.12)

- IZDAJATELJICA:** Mestna občina Novo mesto, zanjo Franci Koncilija
- SOIZDAJATELJICE:** Občine: Brežice, Črnomelj, Ivančna Gorica, Kočevje, Krško, Litija, Loški Potok, Metlika, Osilnica, Radeče, Semič, Sevnica, Šentjernej, Škocjan in Trebnje ter Zavarovalnica Tilia
- UREDNIŠKI ODBOR:** Jože Škufca (glavni urednik), Nataša Petrov (odgovorna urednica), Janez Gabrijelčič ("Rastoča knjiga"), Ivan Gregorčič (Literatura), Milan Markelj (Kultura), Marjan Ravbar, Lucijan Reščič (likovni urednik), Rudi Stopar, Franci Šali (Družbena vprašanja), Peter Štefančič (lektor in tajnik)
- NASLOV UREDNIŠTVA:** Mestna občina Novo mesto, Novi trg 6, 68000 Novo mesto - za revijo Rast, tel.: (068) - 321 - 040 (Franc Zaman), fax: (068) - 322 - 731
- NAROČNINA:** Mestna občina Novo mesto, št. ŽR.: 52100 - 630 - 40115 za revijo Rast, tel.: (068) -321 - 040 (Franc Zaman)
Letna naročnina za fizične osebe je 2.500 SIT, za pravne osebe 5.000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
- NAKLADA:** 1000 izvodov
- TISK:** Tiskarna Novo mesto
- Po mnenju Ministrstva Republike Slovenije za kulturo (št. 415 - 325 / 92 z dne 1. julija 1992) je revija uvrščena med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.
- Rast je naslednica trebanjske revije SAMORASTNIŠKA BESEDA
- Izhaja štirikrat letno
- Izid te številke so podprli Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, občine izdajateljice in Zavarovalnica Tilia.

TISKARNA NOVO MESTO

DOLENJSKA ZALOŽBA